מסכת. פאה

מע שרח

הרב רבינו משה בן ר׳ מימון זצ״ל.

מסכת פאה

עם פירוש

הרב רבינו משה בן ר׳ מימון זצ״ל

יוצא ראשונה לאור בלשון ערבי עם תרגום עברי מוגה ע״פ כ״י

עם מבוא והגהות בל״א

מאת

דוד בן לאאמ״ור יהודה הרצאג נר״ו.

ברלין.

פערלאג פאן ס. קאלווארי אונד קאמפ.

תרנ״ד.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 510

Aruc

sive Lexicon, voca … micis,
Talmudicis et Midr … uctore
Nathane, filio Jechie … et edit

8 starke Bä …

☛ **statt** …

oder in 5 eleganten, soliden Halbfranzbdn. Mk. 76.—

Das Werk ist von der Kritik allseitig mit ausserordentlichem Beifall aufgenommen und z. B. von Prof. Müller in Wien als ein **unvergängliches Denkmal jüdischer Wissenschaft** bezeichnet worden. Es ist ein den **gesammten Wortschatz der rabbinischen Literatur erschöpfendes und erklärendes Lexikon**, besonders werthvoll auch durch die **etymologischen Erläuterungen wie sprachvergleichenden Untersuchungen.**

Wir haben die geringen Vorräthe des Werkes in unseren Verlag übernommen und liefern dasselbe **nur noch kurze Zeit** zu vorstehend ermässigtem Preise.

Ein **ausführlicher Prospect** steht Interessenten gern gratis und franco zu Diensten.

S. CALVARY & Co.,
Berlin N.W., Luisenstr. 31.

Alttestamentliche Untersuchungen

von

JOHANNES BACHMANN.

BUCH I.

XXVII, 112 Seiten. Preis M. 4.—

mit photogr. Facsimile.

INHALT:

BUCH I:

I. Zur Textkritik des Propheten Hosea (cp. I—VII).
II. Was heisst Selo?
III. Zur Textkritik des Propheten Jesaia (cp. I—XV).
IV. Zu Luthers hebräischer Handbibel.
V. Kaleb oder Maleachi?

ANHANG:

I. Beilage zur Abhandlung IV.
II. Bücherbesprechungen.

מסכת פאה

מע שרח

הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל.

מסכת פאה

עם פירוש

הרב רבינו משה בן ר' מימון זצ"ל

יוצא ראשונה לאור בלשון ערבי עם תרגום עברי מוגה ע"פ כ"י

עם מבוא והגהות בל"א

מאת

דוד בן לאאמ"ור יהודה הרצאג נר"ו.

ברלין.

פערלאג פאן ס. קאלוואריי אָנד קאמפ.

תרנ"ד.

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

מסכת פיאה.

פרק ראשון.

א. אלו דברים שאין להם שיעור הפיאה והבכורים והריאיון וגמילות חסדים[1] ואלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם:

גרסין הדה אלמסכתא הו אלתפקה[2]) פי שריעה[3]) פיאת שדה ומא אשבההא[4]) כמא יבין וקו'[5]) אין לה שיעור אנמי דלך מן התורה אמא מדרבנן פלהא שיעור ושרח[6]) שיעור מקדאד ואלקדר אלדי געל להא לא[7]) יכון אקל מן גו מן סתין[8]) כמא יבין בעד והריאיון הו קול אללה יראה כל זכורך[9]) ונקאל לא יראו פני ריקם[10]) ולם יחד כם מקדאר אלקראבין אלתי יקרב ענד טלועה[11]) וסיבין דלך פי מסכת חגיגה[12]) ותם אשיא אגר לים להא חד מתל עפר שוטה ורוק יבמה ואפר פרה ודם צפור מצורע ואנמי לם יעדהא לאנהא ואן כאנת כבירה אלקדר פלים פי דלך זיאדה פי[13]) אלאגר והדה אלתי עדד הני כיף מא[14]) זאד פיהא זיד אגר: וגמילות חסדים[15]) שרחהא אלמכאפאה באלאפצאל והדי אלאסם ואקע עלי נועין מן שראיע אחדהמא משארכה[16]) אלאנסאן לישראל במאלה מתל אלצדקה[17]) ופדיון שבוים

ענין המסכתא הואת דקדוקי במצות פיאת שדה ומה שנכלל בה כמו שיתבאר ומה שאמר אין להם שיעור אמנם הוא מן התורה אבל מדרבנן יש להם שיעור והשיעור[a]) שנתנו לה לא יהיה פחות מחלק ששים כמו שיתבאר לקמן. והריאיון הוא דברי הכתוב יראה כל זכורך ואומר לא יראו פני ריקם ואיננו קוצב כמה שיעור הקרבנות אשר יקריב בעלותו ועוד יתבאר זה במסכת חגיגה ויש עוד דברים אחרים שאין להם שיעור כגון עפר שוטה ורוק יבמה ואפר פרה ודם צפור מצורע ואולם לא סיפרם שהם אם רבות השיעור[b]) אין בהם תוספת שכר ואלה שסיפר בכאן כפי שיוסיף בהן יהיה תוספת שכרו. וגמילות חסדים זה השם נופל על שני ענינים מן המצות האחד שיעזור האדם לישראל בממונו כגון צדקה ופדיון שבוים והשני שיעזור האדם לישראל בגופו כגון ניחום אבלים ולוית המתים ולבוא להופת חתנים

a) ר' משה תבון מעתיק: גבול. b) זאת העתקת ר' מ"ת.

ואלתאני משארכה אלאנסאן לישראל בנסמה מתל תעויה אלאבלים ותשייע אלגנאיז וחצור אלאעראם ומא שאבההא פקו׳ הנא אן גמילות חסדים ליס קדר להא יעני פי משארכה אלאנסאן בנסמה אמא משארכתה במאלה פלה חד ולד לסם מאלה ולא ילומה אן יעט[18]) אכתר מן לסם מאלה אלא אן פעל דלך במרת חסידות וקאלו[19]) נמנן באושא להיות אדם מפריש חומש נכסיו למצוה ופקה[20]) הדה אלמסאלה ענדי מא אנא ואצפה[21]) ולד אן אלאנסאן אדי׳ ראי׳ שבויים קד תעין עליה פדייתהם[22]) כמא אמר אללה או גאיעין או עראיא קד תעין עליה אטעאמהם וכסותהם כמא קאל אללה[23]) די מחסרו אשר יחסר לו ולד באן יכמל לה כל מא נקצה פילומה אן יכמל להם כל מא נקצהם[24]) מתי כאן אלדי ינקצהם או אלדי יחתאגון לאלפדיה אקל מן לסם מאלה או לסמה אמא אן אחתאגו אכתר מן לסם מאלה פיעט אלסם פקט וירתפע ולא יכון עליה דנב פי תמנעה מן[25]) אלקיאם בכל מא יחתאגון אליה או דלך אכתר מן אלסם אמא אן לם יעתרץ לה שייא ממא דכרנא פיגרג אלסם מן אלעאיד[26]) עליה לא מן אצל אלמאל ויצדפה פי אלמצוות. ושרח קרן אלאצל ופירותיהן תמארתהא ומעני קו׳ אוכל [מ]פירותיהן והקרן קיימת לו מא אנא ואצפה[21]) לך ולד אן אלשראיע כלהא תנקסם[27]) קסמה אולייה אלי[28]) קסמין קסם פי אחכאם תנין[29]) אלאנסאן פי נפסה פי מא בינה ובין אללה מתל אלציצית ואלתפילין ואלשבת ועבודה זרה. וקסם פי אחכאם תתעלק בצלאח חאל אלנאס בעצהם מע בעץ מתל אלנהי ען אלסרקה ואלגבן ואלעדאוה ואלחקד ואלאמר במחבה בעצנא[30]) בעץ ולא נגדר בעצנא

והדומה להם ומה שאמר בכאן שגמילות חסדים אין לה שיעור רוצה לומר לעזור לאדם בגופו אך שיעזור אותו בממונו יש לו שיעור והוא חמישית ממונו ולא יתחייב לתת יותר מחמישית ממונו לבד אם עשה כן במדת חסידות ואמרו נמנו באושא להיות אדם מפריש חומש נכסיו למצוה ודקדוקי זאת ההלכה אצלי מה שאומר והוא כשהאדם יראה שבוים שהוא חייב לפדותם כאשר צוה הקב״ה או רעבים או ערומים שהוא חייב להשביעם ולכסות [מערומיה]ם כמו שאמר הקב״ה די מחסרו אשר יחסר לו ופירושו שימלא כל מה שיחסר לו וחייב למלאות כל מה שיחסר להם כשיהיה מה שיחסר להם או מה שיצטרכו לפדיונם פחות מחמישית ממונו או חמישיתו אבל אם יצטרכו יותר מן חמישית ממונו יתן חמישית בלבד ויסתלק [מלתת עוד] ולא יהיה עון עליו בהמנעו להשלים כל מה שצריך להם לפי שצרכם יותר מן החומש אבל אם לא נזדמן לו דבר מאשר זכרנו יוציא החומש מן הריוח ולא מן הקרן ויתנהו בצרכי מצוות. וקרן ידוע ופירותיהן ידוע. וענין מה שאמר אוכל פירותיהן והקרן קיימת לו מה שאומר לך שהמצות כולן נחלקין בתחלה על ב׳ חלקים החלק האחד במצות המיוחדות לאדם בנפשו כמה שיש בינו ובין הקב״ה כגון ציצית ותפילין ושבת ועבודה זרה. והחלק הב׳ במצות התלויות בתועלת בני אדם קצתם עם קצתם כגון ההזהרה על הגניבה והאונאה והאיבה והנטירה וכגון הצווי באהבת איש את חבירו ושלא נסית אדם להזיק לחבירו ואל יעמוד על דם רעהו וכבוד אבות והחכמים שהם אבות הכל. וכשיעשה האדם המצות המיוחדות לנפשו מה שיש בינו ובין בוראו תחשב לו לצדקה וינמלהו

בעין ולא יקח בעצנא עלי אדיה בעין ואבראם אלואלדין ואלעלמא אלדי[31]) הם אבא אלגמיע[32]) פאנא אמתתל אלאנסאן אלאחכאם אלתי תנצה[29]) פי נפסה פי מא בינה ובין נאלקה פלה פי דלך חסנה יגאויה אללה בהא לעולם הבא כמא סנבין פי פרק חלק[33]) ואני אמתתל אלאנסאן אלאחכאם אלתי תתעלק בצלאח חאל אלנאס בעצהם מע בעין פלה פי דלך חסנה לעולם הבא לאמתתאלה אלשרע וינאל פאידה פי אלדניא לסירתה אלסירה אלחסנה בין אלנאס לאנה אדי סאר הדה אלסירה וסאר גירה בהא לחקה פאידה דלך איצא ונמיע אלשראיע אלתי בין אדם לחבירו תדכל פי גמילות חסדים פאעתברהא תגדהא אלא תרי הלל הזקן למא קאל לה אלגוי למדני תורה על רגל אחת קאל לה[34]) דע לך ביש לחברך לא תעביד ואדי אמתחן דלך וגד תלמוד תורה יואזן אלגמיע לאן בתלמוד תורה יסתפיד אלאנסאן דלך כלה כמא ביינא פי צדר[35]) כלאמנא שהתלמוד מביא לידי מעשה[36]):

הקב"ה עליה לעולם הבא כמו שנבאר בפ' חלק וכשיעשה האדם המצות התלויות בתועלת בני אדם זה עם זה כמו כן תחשב לו לצדקה לעה"ב לפי שעשה המצוה וימצא טובה בעה"ז בעבור שנהג מנהג הטוב בין בני אדם כי כשינהג מנהג הזה וינהגו אחרים על מנהגו יקבל כמו כן שכר [מהענין ההוא][a]) וכל המצות שבין אדם לחבירו נכנסות בגמילות חסדים ושים לבך עליהם כי כן תמצאם שהרי הלל הזקן כשאמר לו הנכרי למדני תורה על רגל אחת אמר לו דע לך ביש לחברך לא תעביד וכשתחקור על הענין הזה תמצא תלמוד תורה שקול כנגד הכל כי בתלמוד תורה יזכה האדם לכל זה כמו שבארנו בפתיחת דברינו שהתלמוד מביא לידי מעשה:

ב. אין פוחתין לפיאה מששים אע"פ שאמרו אין לפיאה שיעור הכל לפי גודל השדה ולפי רוב העניים ולפי הָעֲנָוָה[37]):

יקרא העגוה ושרחה אלאנאבה אעני אנאבה אלציעה הל תעמל גלה כתירה או גלה קלילה. ויקרא ענבה ושרחה אלחבה אעני כבר אלחב וגודתה[38]) או דקתה ורדאתה ואלמעניין[39]) נמיעא מתקארבין[39]) ואלמקאסה[40]) בין הדה אלתלתה אלאשיא[41]) אנמי הי ליעטי אלעניים באלחט אלאופר פאן כאנת אלציעה כבירה ואלעניים קלה יעט לפי גודל השדה. ואן כאנת אלארץ צגירה ואלעניים כתרה יעט לפי רוב העניים

יש מי שיקרא העגוה ופירושו מה שתענה הארץ אם זרע רב או מעט. ויש מי שיקרא ענבה ופירושו גודל הגרגרים ושובתם או דקותם ורוע פריהם ושני העניינים קרובים זה לזה וההקש בין שלש אלה הדברים אינו אלא לתת לעניים מתנה יתירה ואם תהיה השדה גדולה והעניים מועטים יתנו לפי גודל השדה. ואם הארץ מעוטה והעניים רבים יתנו לפי רוב העניים וכן אם תוציא הארץ זרע רב והעניים מועטין יתנו הרבה

a) ר' מ"ת מעתיק: והועיל לזולתו בזה יגיעהו זה עוד: ואתפלא על גייגר [עיין פתיחה דף 7_3] מדוע זה יאמר שהעתקה הזאת טובה מהעתקת ר"י חריזי:

וכלל אן אצאב אצאבה חסנה ואלעניים קלה יעט כתירא וממא קלנא יבין לך סאיר אלמקאיסאת פי הדה אלתלתה אלאשיא: ומאשר זכרנו יתבאר לך שאר ענייני ההקש בג' ענינים אלה:

ג. נותנין פיאה מתחלת השדה ומאמצעה ר' שמעון אומ' ובלבד שיתן בסוף כשיעור ר' יהודה אומר אם שייר קלח אחד סומך לו משום פיאה ואם לאו אינו נותן אלא משום הפקר:

תנא קמא יעתקד אנה יתרך אלפיאה חית שא ור' שמעון יקול אנהא פיאה חית מא תרכהא לכן ליסתתם לה מצות פיאה חתי יתרך פי טרף אלפדאן צרורה מקדאר אלפיאה אללאזמה לתלך אלארץ מפני הרמאין והם אלמתחיילין[42] ללא[43] יחצדון אלאטראף פאדי אנכרנא עליהם[44] קאלו פי גיר הדי אלמוצע נתרכהא וכלך יקולון לכל מן יראהם יחצדון מוצעא חתי יחצדון[45]. אלארץ כלהא ור' יהודה יקול אן אלתי תרך חית מא תרך פי אול[46] אלארץ ופי וסטהא ליס הו פיאה בוגה ואנמא הו הפקר ולא יכון פיאה מא יתרך[47]) פי אלאול ואלוסט אלא אן תרך פי טרף אלפדאן ולו אצל ואחד ען[48]) אלפיאה ויתרך כל מא יתרך פי גיר דלך אלמוצע מצאפא אלי דלך אלאצל אלואחד והו קולהם סומך לו משום פיאה ושרח שייר אבקי. והפקר הו אלשי אלמסייב לאלנאס אגמע. אנדה כמא יבין[49]) פי הדה אלמסכתא ואלפיאה אנמי הי לאלעניים פקט ושרח משום מן נהה כדי וכדי פאלדי יקול אן הדי אלשי אלמתרוך פי אוול אלציעה ווסטהא הפקר יביחה לאלנאס אגמע ור' שמעון אלדי יקול אנה פיאה ואן כאן לם תתם לה שריעה אלפיאה חתי יתרך פי אלאכר פלא יגיזה גיר[50]) לאלעניים פקט והלכה כר' שמעון:

דעת תנא קמא שיעזוב הפיאה מאיזה [צד] שירצה ורבי שמעון אומר שהיא פאה בכל מקום שיניחנה אך לא תעלה לו מצות פיאה עד שיעזוב בקצה השדה על כל פנים כשיעור פיאה הראויה לשדה ההיא מפני הרמאין שהם קוצרים פיאות השדה וכשהשתוממנו עליהם אומרים במקום אחר נניחה וכן יאמרו לכל מי שיראם והם קוצרים בכל מקום עד שיקצרו כל השדה. ורבי יהודה אומר שהמניח באיזה מקום שירצה או בתחלת השדה או באמצעיתה אינו פיאה בשום פנים אבל הוא הפקר ולא נקרא פיאה מה שיניח בתחלת השדה או באמצעיתו אע"ב הניח בקצה שדה ואפילו שורש אחד לפיאה ויעזוב כל מה שיעזוב בזולת המקום ההוא נסמך על השורש ההוא והוא מה שיאמרו סומך לו משום פיאה ופירש שייר השאיר [והותיר]. ופי' הפקר הדבר המשולח לכל בני אדם לקחתו כמו שיתבאר בזו המסכתא ודע כי הפיאה היא לעניים בלבד. ופי' משום מצד כך וכך ומי שאומר שהדבר הזה שהניח בתחילת השדה או באמצעיתה הפקר הוא מותר לכל בני אדם. ור' שמעון שאומר שהוא פיאה ואע"פ שלא עלתה לו מצות פיאה עד שיניח בסוף השדה לא יתירוהו אלא לעניים בלבד והלכה כר' שמעון:

AKADÉMIAI KIADÓ KÖNYVTÁR

ד. כלל אמרו בפיאה כל שהוא אוכל ונשמר וגידוליו מן הארץ ולקיטתו כאחת ומכנסו לקיום חייב בפיאה והתבואה והקטניות בכלל זה:

אוכל ליגרג אלחנא[51] ואליל[52] ואלעצפר[53] ואשבאהמא אנהא לא ילזמהא פיאה לקול אללה[54] ובקצרכם וקציר אנמי[55] יקע עלי חצאד אלכאבול ונשמר אן יכון תחת האפץ לאן אלשי אלמסייב אלניר מחרוז לא תלזמה פיאה לקול אללה[56] פי אלפיאה תעוב אותם והדי כלה כאן מתרוכא[57] אעני אלהפקר. וגדוליו מן הארץ אעני אן תכון לה ערוק פי אלערץ ונמי מנהא ליגרג אלכמאה ואלפטר[58] אן לם תלזמה פיאה לקול אללה[59] ובקצרכם את קציר ארצכם ולקיטתו כאחת אעני אנה יגמע כלה דפעה ואחדה[60] וחיניד תלזמה אלפיאה ליגרג אלתין ואשבאהה[61] אלתי לא יגמע פי מרה ואחדה אלא יטיב שי בעד שי לאנה לא תלזמה פיאה לאנא לא נלום[171] אלפיאה אלא מא ישבה אלחצאד אלדי יחצד פי חין ואחד ומכניסו לקיום יריד בה אנה ימכן פיה אלחברה ואלאתזאן ליגרג אלנצר כלהא לאנא איצא אנמי נלום אלפיאה למא ימכן אדכארה מתל אלקמח ואלשעיר לקו'[154] פאת שדך בקצרך ולם יטלק עלי שדה ירק קצירה ואסם תבואה ואקע עלי נמסה אנואע[62] מן אלחבוב אלקמח והו נועין ואלשעיר והו תלתה אנואע והי אלמשהורה[63] בחמשת המינין וקטניות אלקטאני מתל אלפול[64] ואלחמץ[65] וללוביא[66] ואלסמסם[67] וגירהא ממא אשבההא ומעני בכלל הוה אנהא כמלת פיהא הדה אלשראיט אלמשתרטה פי לזום אלפיאה פדי תלזמהא אלפיאה:

אוכל להוציא אלחנא [הכופר] והלילונא והאלעצפר [והם צמחים שיצבעו בהם מיני הצבעונים] והדומה להם שאינם חייבים בפיאה לפי שאמר הכתוב ובקצרכם ו[מלת] קציר נופלת רק על קצירת דבר הנאכל. ו[פירוש] נשמר שיהיה בשמרת שכל דבר המופקר ואינו שמור אינו חייב בפיאה לפי שאמר הכתוב ב[ענין] פיאה תעזוב אותם וכל זה הוא משולח ונעזב ר"ל הפקר. וגדוליו מן הארץ ר"ל שיהיו שרשיו בארץ ובהם יפרה להוציא מכללם הכמהים והפטריות שאינם חייבים בפיאה מפני שאמר הכתוב ובקצרכם את קציר ארצכם: ולקיטתו כאחת ר"ל שיאספהו כולו בפעם אחת ואז יהיה חייב בפיאה להוציא התאנים והדומה להם שלא יאספו בפעם אחת עד שיתבשל זה אחר זה שאינם חייבים בפיאה שאין אני חייב בפיאה אלא כל שיקצרוהו בפעם אחת [כי הוא לשון קציר]. ופירוש מכניסו לקיום ר"ל אפשר בו להיות אצור וכמום [באסמים] להוציא מכללו הירקות כולם שאין אני חייב בפיאה אלא כל דבר הנאצר בגון החטה והשעורה לפי שאמר הכתוב פאת שדך בקצרך ולא יפול על שדה ירק [שם] קצירה. ושם תבואה נופל על חמשת המינים החטה והוא שני מינים והשעורה והוא שלשה מינים ואלו הם חמשת מינים הנזכרים בכל מקום. וקטניות הם כגון הפולים והאפונין והלוביא והשומשמין וזולתם מן הדומה להם. ופי' בכלל הזה שנשלמו בהם אלו התנאים הראויים בחיוב פיאה ולפיכך יתחייבו בפיאה:

ה. ובאילן האוג והחרובין והאגוזים והשקדים והגפנים והרמונים והזיתים והתמרים חייבין בפיאה:

אוג אלסמאק אלשאמי[68] והו ענאקיד שבה ענאקיד אלענב ויוכל. והחרובין[69] אלכרוב. ואגוזים אלגוז. ושקדים אללוז. והדה אלתמאר[70] כלהא תגד פיהא אלשרוט אלמשתרטה[71] פי אלאשיא אלתי תלזמהא פיאה ולדלך לומתהא אלפיאה:

אוג הוא הסומאק אשר בארץ הצבי [והוא צמח שיעבדו בו העורות] ויש לו אשכלות כאשכלות הגפן ויאכלו. חרובין ידוע. ואגוזים ושקדים כמו כן ידועים. ואלה האילנות כולם נמצאים בהם התנאים הראוים בדברים שיתחייבו פיאה ולפיכך הם מחוייבים בפיאה:

ו. לעולם הוא נותן משום פיאה ופטר מן המעשרות עד שימרח ונותן משום הפקר ופטור מן המעשרות עד שימרח ומאכיל לבהמה ולחיה ולעופות ופטור מן המעשרות עד שימרח ונוטל מן הגורן וזורע ופטור מן המעשרות עד שימרח דברי ר׳ עקיבה כהן ולוי שלקחו את הגורן המעשרות שלהן ופטורין עד שימרחו המקדיש והפודה חייב במעשרות עד שימרח הגזבר:

אעלם אן אלפיאה לא ילום אן יכרג מנהא מעשרות ואחפץ הדי׳ אלאצל ודלך אן מן לם יתרך אלפיאה בל חצד אלפדאן כלה פיכרג אלפיאה מן אלסנבל בעד חצדה וכדלך אן לם יכרג מן אלסנבל יכרנהא מן אלקמח בעד דרסה ותצפיתה ולו טחן דלך אלקמח יכרג אלפיאה אללאזמה לה מן אלדקיק והדא אלאצל מבין פי גמר מבות[72] וממא תדכרה דאימא אן אלהפקר והו אלשי אלמסייב לא תלזמה אלמעשרות ושרח מריחה פי לגתהם[73] אלדלך ואסתעירת הני׳ לתצפיה[74] אלאנדר מן אלתבן ותמאם שגל אלזרע חתי לא יבקי לה פיה שגל יפעלה גיר נקל אנה למוצע יכרה פיה והו שבה אלדלך לאלאואני[75] אלדי לא יפעל דלך אלא ענד[75a] תמאם אלאניה[76] פאדי חצד אלשי אלמזרוע בגמלתה ודרס וצפי מן תבנה פיכרג מן דלך

דע שהפיאה לא תתחייב להוציא ממנה מעשרות ושמור זה העיקר שכל מי שלא הניח פיאה אלא קצר כל השדה כולו יוציא הפיאה ממה שקצר וכן אם לא הוציא מן השבלים הקצורים יוציא מן החטה אחר שידושו אותם וימרחוה ואפילו טחנה החטה ההיא יוציא הפיאה שנתחייב בה מן הקמח וזה העיקר מבואר בגמרא מכות וממה שיש לך לזכור תמיד שההפקר והוא הדבר הנעזב אינו חייב במעשרות ופירוש מריחה מריקה וזאת המלה מושאלת בדרך המליצה בענין ברירת החטה מן התבן והשלמת צרכי הזרע עד שלא ישאר לעשות בו אלא להוליכו אל האוצר והוא דומה כמו הממרק לכלים שאין עושין אותו המרוק אלא כשנשלם הכלי ובשיקצר הזרע הנזרע כולו ויודש ונברר מן התבן אז יפריש מן הזרע ההוא תרומה ומעשרות

אלזרע תרומה ומעשרות אללאזמה להוחיניד יגרג אלפיאה אלדי[77]) כאן ילום דלך אלזרע ויעט לאלעניים אמא קבל אלתצפיה פלה אן יגרג אלפיאה מן קבל אלכל ויעטיהא לאלעניים ולא ילזמהא מעשרות וכדלך לה אן יסייב מן זרעה מא שא מן קבל תצפייתה[74]) אמא מן בעד אלתצפיה פלא יסייב מנה שי חתי יגרג אלמעשרות ור' עקיבה יקול אנה יגוז לה אן יאכד מן אלקמח אלמדרוס קבל אלתצפיה ויזרעה: ואלאצל ענדנא אן אלכהן ואללוי אדי אשתרו אלזרע בעד חצדה וזרעה[78]) ותצפיתה תסתגרג אלתרומה ואלמעשרות אללאזמה לדלך אלזרע מן אידיהם ותעטא לאלכהנים וללויים אחרים ודלך קנם להם והכדא קאלו[79]) קנם קנסו בהם כדי שלא יהוא קופצין לגרנות ולגתות וקאל הנא אן אלמעשרות שלהם טאל מא לם יחצל אלגורן פי חיז[80]) ילזמה מעשר ודלך ענד מא יצפי ואלהקדש לא ילזמה חק מן אלחקוק ולא מעשרות ולא גירהא וגזבר אסם אלוכיל אלדי ינצר[81]) פי מאל אלהקדש פיקול אן מן הקדיש גרנו תם פדאה מן אלוכיל והו פי סנבלה או מחצוד רון[82]) תצפיה פילזמה אן יגרג אלמעשרות פאן צפאה אלגזבר ופדאה הו בעד דלך לא ילזמה מעשרות לאן ענד מא חצל פי חיז[80]) תלזמה אלמעשרות כאן פי מלך אלהקדש אלדי לא ילזמה מעשר ואין הלכה כרבי עקיבא:

המחוייבות לו ואחר כן יוציא הפיאה שנתחייב בה בזרע ויתננה לעניים אבל קודם הבריחה צריך להפריש הפיאה תחלה ויתננה לעניים ואינה מחוייבת במעשרות. וכן יש לו להפקיר מן הזרע מה שירצה קודם ברירתו אבל אחר הבריחה לא יפקיר ממנו כלום עד שיפריש המעשרות. ור' עקיבה אומר שמותר לו לקחת החטה הנדושה בטרם שיבררו אותה ויזרענה. והעיקר בידינו שהכהן והלוי כשיקנו החטה אחר הקצירה והדישה והבריחה יש להם להוציא התרומה והמעשרות המחוייבת באותו הזרע מרשותם ולתת אותם לכהנים ולוים אחרים והוא קנם להם וכן אמרו קנם קנסו בהם כדי שלא יהוא קופצין לגרנות ולגתות ועל כן אמר בכאן שהמעשרות שלהם כל זמן שלא נכנס הגורן בחזקת שיתחייב מעשר וזהו כשימרחו אותו. וההקדש אינו מחוייב מתנה מכל המתנות לא מעשרות ולא זולתם וגזבר שם הפקיד השומר נכסי ההקדש ואמר שכל מי שהקדיש גרנו ואח"כ פדאו מיד הגזבר ועודנו בקמה או קצור קודם הבריחה יתחייב להוציא המעשרות ואם ימרחהו הגזבר ופדאוהו בעליו אחר כן לא יתחייב מעשרות שבעת שנכנס בחזקת חיוב המעשרות היה ברשות ההקדש שאינו מחוייב במעשר ואין הלכה כר' עקיבא.

פרק שני.

א. ואלו מפסיקין לפיאה הנחל והשלולית ודרך היחיד ודרך הרבים ושביל הרבים ושביל היחיד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים והבור והניר וזרע אחר הקוצר לשחת מפסיק דברי ר' מאיר וחכמים אומרין אינו מפסיק אלא אם כן חרש:

מפסיקין לפיאה תפצל אלציעה ותרדהא ציעתין וילומהא אן יתרך פיאה פי כל ואחדה מנהמא קדר מא ילומהא לקו' תע' פאת שדך[59]) וקאלו[83]) ובלבד שלא יוציא משדה לחברתה ושלולית סאקיה מא תמתר מנהא אדרע[84]) ליסקי בהא מואצע[85]) אנדי והכדי קאלו[86]) פי שרח הדה אלהלכה[87]) אמת המים המחלקת שלל לחבורותיה[88]) ודרך היחיד ארבע אמות ודרך הרבים שש עשרה אמה ושביל הרבים ושביל היחיד הו אן תכון טריק בין אלציעתין אמא[88a]) לשלין ואחד[88b]) ואחד יגוז מנהא לגנאנה או אלי פדאנה או תכון תלך אלטריק לגמלה אלנאס ולו כאנת תלך אלטריק צייקה גדא ובשרט אן תכון תלך אלטריק תאבתה פי איאם אלציף ופי איאם אלשתא אמא אן כאנת גיר תאבתה בל תנקטע פי איאם אלשתא פלא תפצל בין אלציעתין אלא אן כאנת מן אלסעה פי אלחד אלדי דכרנא אעני ארבע אמות ליחיד ושש עשרה לרבים ואסמענא דרך היחיד ודרך הרבים לאן לא ינגינא אחדהם ען אלאכר בונה לאן לו קאל דרך היחיד לקלנא אן דרך היחיד פקט יפצל לאן לים לה טריק סואה פהו יסתטרקה דאימא אמא דרך הרבים פלא יפצל לאן אלרבים להם טרק כתירה גיר הדי וקד יתרכונה ולא יסתטרקונה ולו אסמענא איצא אן דרך הרבים יפצל לקלנא דלך לסעתה לאנה שש עשרה אמה אמא דרך היחיד פלא פלדלך אסמענא אן אלטריקין תפצל אלפיאה ותרנום משעול הכרמים[89]) שביל כרמיא. וכור[90]) אלארץ אלדי לם תעמר כל כוורת: והניר אלגראב והו אלארץ אלדי קד אקלבת באלחרת והי לפצה עבראנייה[91]) מחצא נירו לכם ניר ואל תזרעו אלקוצים: וזרע אחר אן יזרע זרע אגר יפצל כה בין

מפסיקין לפיאה להלך השדה ולעשותה שתי שדות ויתחייב להניח פיאה בכל אחד מהם כפי מה שנתחייב כמו שאמר הכתוב פאת שדך ואמרו ובלבד שלא יוציא משדה לחברתה. ושלולית היא גולת מים שנמשכים ממנה אמת המים להשקות בהם מקומות אחרים וכן אמרו בפירוש זאת המלה אמת המים המחלקת שלל לחבורותיה ודרך היחיד ארבע אמות ודרך הרבים שש עשרה אמה ושביל הרבים ושביל היחיד הוא שיהיה דרך בין שתי השדות אם לאיש אחד שעובר משם לגנו או לשדהו או שיהיה אותו השביל לרבים אפילו שיהיה אותו הדרך צר מאד ובלבד שתהיה הדרך ההיא תמידה בימי החום ובימי הקור אבל אם לא תהיה תמידה רק תהיה נפסקת בימות הגשמים לא תפריש בין ב' השדות אלא אם תהיה רחבה כפי המדה אשר זכרנו ר"ל ארבע אמות ליחיד ושש עשרה לרבים. והודיענו דרך היחיד ודרך הרבים לפי שיצטרכו שניהם עכ"פ שאילו היה אומר דרך היחיד היינו אומרים שדרך היחיד בלבד יפריש כי אין לו דרך אחרת והוא הולך ושב עליה תמיד אבל דרך הרבים לא תפריש מפני שהרבים יש להם דרכים רבים מלבד זו ואפשר שיניחוהו ולא יעברו עליו ואילו הודיענו גם כן שדרך הרבים תפריש היינו אומרים שהענין ההוא מפני רחבה שהיא שש עשרה אמה אבל דרך היחיד לא על כן הודיענו כי שני הדרכים יפסיקו לפיאה. ותרגום משעול הכרמים שביל כרמיא. וכור הארץ שלא נעבדה אבל נשארה שממה. וניר היא הארץ אשר שדדו אותה והפכו אותה בחרישה וזאת המלה מלשון הקדש היא באמת והוא נירו לכם ניר ואל תזרעו אלקוצים. וזרע

אלזרעין מתֿל אן יכון קד פצל בין אלקמח ואלקמח בזראעה̈ פול או חמץ ומא אשבה הדֿא והדֿה אלתֿלתֿה̈ אשיא אעני בור וניר וזרע אחר לא תפצל חתי יכון סעתהא תֿלתֿלה̈ כֿטוט מן כֿטוט אלמחארתֿ ושרח שחת פסאד ומענאה פי הדֿי אלגֿרץ̇ מן יחצד לאלקציל[92]) ואין הלכה כרבי מאיר:

אחר שיזרע זרע אחר להפריש בו בין שני הזרעים כגון שיפריש בין החטה בזרע פולים או אפונים וכדומה לזה ואלו הג׳ דברים ר״ל בור וניר וזרע אחר לא יפרישו עד שיהיה ברחבם ג׳ מעניות כמעניות המחרישה. ופירוש שחת מלשון השחתה וענינו בזה המקום הקוצר גז לבהמות ואין הלכה כר׳ מאיר.

ב. אמת המים שאינה יכולה להקצר כאחת ר׳ יהודה אומ׳ מפסקת וכל ההרים אשר במעדר יעדרון אע״פ שאין הבקר יכול לעבור בכליו הוא נותן פיאה לכל:

אמת המים[93]) סאקיה̈ אלמא ומענא אינה יכולה להקצר כאחת הו אנה אדֿי כאן פי הדֿה אלגהה̈ לא ימכנה אן ימד ידה ויחצד מא פי תלך אלגהה̈ ומעדר מוצֿע צלד לא ימכן אלבקר אן תשקה באלמחארית̇ ואנמי יחפר באלפוס ובאלאלאת אלקוייה̈[94]) פקאל אן תלך אלארץ̇ ועלי אן אלבקר לא ימכנהא שקהא[95]) וחרתֿהא אדֿי בקי בין אלצֿיעתין שי מן תלך אלארץ̇ לם יחפר ולא חרתֿ לא יפצל בין אלצֿיעתין לאנה אדֿ ימכן חפרה באליד וחרתֿה נחסבה מתצֿלא ונותן פיאה אחת ועלי אן אלבקר לא תקדר תחרתֿה ועלה̈ דֿלך אן למא עלם[96]) אן תלך אלארץ̇ אנמי תחפר באליד פאדֿי ראי אחד מוצֿעא גֿיר מחפור לם[97]) יקול אנה בור ויפסיק ואנמי יקול סיחפור בעד לאן לא ימכן חפרהא כלהא דפעה̈ הכדֿי פסר אלמתקדמין[98]) פי הדֿה אלהלכה: ואנא אפסר תפסירא אכֿר ואקול אן הדֿא אלמוצֿע אעני מעדר[99]) ליס מסתוי אלסטח ואנמא כאן כתֿיר אלגבאל ואלתלאל הסבך קו׳ וכל ההרים אשר במעדר פקאל מע כונהא טאלעה חאבטה ולא ימכן אלחראתֿ יגוזהא באלאת אלחרתֿ פי כֿט

אמת המים היא גולת מים. וענין אינה יכולה להקצר כאחת זה הוא כשיהיה בצד אחד לא יוכל לשלוח ידו ולקצור בצד אחר. ומעדר מקום קשה [כחלמיש] שלא יוכלו הבקרים לבקוע אותו במחרישות אבל יחפרוהו בקרדום או בכלי ברזל ועל כן אמר הארץ ההיא אע״פ שהבקרים לא יוכלו לבקוע אותה ולחרוש אותה כשישאר בין שתי השדות מן הארץ ההיא מקום שלא חפרוהו ולא חרשו אותה אינו מפריש בין שתי השדות אחרי שאפשר לחפור אותו בידים ולחרוש יהיה נחשב כמחובר ונותן פיאה אחת ואף על פי שהבקרים לא יוכלו לחרוש אותו וטעם זה כי כשנודע שהארץ ההיא יחפרוהו בידים וכשיראה אדם מקום שאינו חפור לא יאמר שהוא בור ויפסיק אבל יאמר עוד יחפרו אותו לאחר זמן שאי אפשר שיחפרו הכל בפעם אחת כך פירשו הקדמונים זאת ההלכה ואני אפרש בה פירוש אחר ואומר שזה המקום הנקרא מעדר אינו מקום מישור אבל הוא הרים וגבעות והראיה על זה מה שאמר וכל ההרים אשר במעדר והוא אומר אע״פ שהיא עולה ויורדת ואי אפשר לחורש

ואחד לתעלק אנראפהא וארתפאע מוצע ואנפאץ אגר ואנמי יחרתהא מוצעא מוצעא פלים נחסבהא מנפצלה ויגרג פיאה מן כל גבל או מן כל תל בל פיאה אחת הוא נותן לאתצאל אלזרע והלכה כר׳ יהודה:

לבקוע אותה בכלי המחרישה במענה אחת מפני שיש בה מקומות תלולות ומקום אחד גבוה ואחד נמוך אבל יחרוש אותת מקומות מקומות ועל כן אין לחשב אותה נחלקת כדי שנוציא פיאה מכל הר או מכל גבעה אבל פיאה אחת הוא נותן לכל מפני שכל הזרע מחובר והלכה כר׳ יהודה:

ג. הכל מפסיק לזרעים ואינו מפסיק לאילן אלא גדר ואם היה שער כותש אינו מפסיק אלא נותן פיאה לכל:

יריד בקו׳ הכל כל מא תקדם ד׳כרה ושרח גדר נדאר ובשרט אן יכון אלגדאר פי ארתפאעה עשר קבצאת[100]) וחיניד יפצל בין אלשגר ויגרג פיאה מן הד׳ה ופיאה מן תלך: ושער כותש[101]) גמ׳ צארב׳ יריד בד׳לך אן כאנת אנצאן אלאשנאר תצרב פי אלגדאר ותמתד עליה פקד אתצלת וקאלו[102]) פי אלתלמוד בֶּעָלִי בַּמַּכְתֶּשֶׁת מענאה אן תמתד אלאנצאן פי אלחאיט:

ענין שאמרו הכל כל שנזכר למעלה. ופירוש גדר ידוע. ובלבד שיהיה גובה הגדר י׳ טפחים ואז יפריש בין האילנות ויוציא פיאה מכאן ופיאה מכאן ושער כותש הבדים הנוגעים ירצה לומר ענפי האילנות שהיו נוגעין בגדר ומשולחין עליו ואז יהיה כמחובר ואמרו בגמרא בעלי במכתשת ענינו שינטו הפארות על הקיר:

ד. ולחרובין כל הרואין זה את זה אמר רבן גמליאל נוהגין היו בית אבא שיהוא נותנין פיאה אחת לזיתים שהיו להם בכל הרוח ולחרובין כל הרואין זה את זה ר׳ אלעזר בר׳ צדוק אומ׳ משמו אף לחרובין שהיא להם בכל העיר:

רואין זה את זה הו אן לא יחגב בין אלתמרה׳ ואלתמרה׳ חנאב ותבון מן אלבעד מנהא מן חית אן מן וקף ענד הד׳ה אלתמרה׳ ראי[103]) תלך ושרח בכל הרוח נמיע אלנהה׳ מתל אן יגרג פיאה מן נמיע אלויתים אלתי פי שרק אלמדינה וכד׳לך פיאה מן כל מא פי גרבהא ולים עלי רבן גמליאל מכאלף ואין הלכה כר׳ אליעזר בן צדוק:

רואין זה את זה שלא יהיה בין אילן לאילן שום סתר שיסתיר ביניהן ויהיה מרחק זה מזה שאם יעמוד אדם אצל הא׳ יראה השני. ופירוש בכל הרוח בכל הצד כגון להוציא פיאה אחת מכל הזיתים שבמזרח המדינה ופיאה אחת מכל מה שיש במערבה ואין על רבן גמליאל חולק ואין הלכה כר׳ אליעזר בן צדוק.

ה. הזורע את שדהו מן אחד אע״פ שהוא עושהו שתי גרנות נותן פיאה אחת זרעה שני מינים אע״פ שהוא עושה גורן אחת נותן שתי פיאות הזורע את שדהו שני מיני חטים אם עשאן גורן אחת נותן פיאה אחת שתי גרנות נותן שתי פיאות:

שרח מן נוע ושני מיני חטים נועין מן אלקמח לאן כד יכון מנה כביר אלחב וצגירה ואצפרה ואחמרה ואלכלאם כלה ביין:

פירש מן יודע. שני מיני חטים ידוע כי יש ממיני חטים גסים ויש דקים ויש מהם ירוק ויש מהם אדום וכל הדבר הזה מבואר:

ו. מעשה שזרע ר׳ שמעון איש המצפה לפני רבן גמליאל ועלו ללשכת הגזית ושאלו אמר נחום הלבלר מקובל אני מר׳ מיאשא שקבל מאבא שקיבל מן הזוגות שקיבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני הזורע את שדהו שני מיני חטים אם עשאן גורן אחד נותן פיאה אחת שתי גרנות נותן שתי פיאות:

הלבלר אלכאתב וזוגות הם אלאזוג אלראויין[104]) מתל שמאי והלל אלראויין עין שמעיה ואבטליון אלראויין עין יהודה בן טבי ושמעון בן שטח עלי מא תביין פי אבות[105]):

הלבלר הוא הסופר. וזוגות הם שני המקבלים כגון שמאי והלל שקבלו משמעיה ואבטליון המקבלים מיהודה בן טבי ושמעון בן שטח כמו שהתבאר במסכת אבות:

ז. שדה שקצרוה גוים קצרוה לסטים קרסמוה נמלים שברתה הרוח או בהמה פטורין קצר חציה וקצרו הלסטים חציה פטורה שחובת קציר[106]) בקמה:

קרסמוה נמלים קרצתהא אלנמל מתל כרסמוה ולעלהא לגתאן פי אלעבראניה ויקאל קרסם וכרסם במעני אלקרץ ואלקטע[107]) וקאל אללה פי לזום אלפיאה ובקצרכם חתי נכון נחן אלחאצלין וקו׳ קצרוה גוים אוי חצדוהא לאנפסהם או תעדו אמא אוא אסתאגרהם או חצדו לצאחבה פתלזמה אלפיאה:

קרסמוה נמלים כמו כרסמוה [והוא מענין כריתה] ואולי הם ב׳ לשונות בלשון הקדש ויאמרו קרסם וכרסם בענין כריתה וקציצה ואמר הכתוב בחיוב הפיאה ובקצרכם שנהיה אנחנו הקוצרים. ומה שאמר קצרוה גוים כשיקצרוה לנפשותם או לעשות היזק אבל אם ישכור אותם או קצרו לבעל השדה הוא חייב פיאה:

ח. קצרו הלסטים חציה וקצר חציה נותן פיאה למה שקצר קצר חציה ומכר חציה הלוקח נותן פיאה לכל קצר חציה והקדיש חציה הפודה מיד הגזבר הוא נותן פיאה לכל:

אדי עלם אלמשתרי אנה קד חצר נצפהא פילומה בלא מחאלה אן יעט גמלה אלפיאה אלאזמה לתלך אלציעה לאנה לא יקדר[108]) יביע חקוק אלעניים[109]) סבאנה אנמי באע לה מא בקי בעד נרוג אלפיאה אללאזמה לתלך אלציעה וכדלך אלדי יפדי מן יד אלמתולי אלנצר פי מאל אלהקדש ינרג אלפיאה כלהא מן דאלך אלנצף אלדי פדא:

כשידע הלוקח שקצרו חציה יתחייב בלא ספק לתת כל הפיאה המחוייבת לתת לאותה שדה לפי שאין לו רשות למכור מתנות עניים ולפיכך יהיה כאילו לא מכר לו אלא מה שנשאר בשדה אחר הוצאת הפיאה שנתחייבה אותה השדה. וכן הפודה מן הגובר השומר נכסי ההקדש יוציא הפיאה כולה מזה החצי שפדה:

פרק שלישי.

א. מלבנות התבואה שבין הזיתים בית שמאי אומרין פיאה מכל אחד ואחד בית הלל אומרין מאחד על הכל ומודים שאם היו ראשי שורות מעורבין שהוא נותן פיאה מאחד על הכל[110]):

מלבנות אחואץ מרבעה שבהת באלאלה אלתי יעמל בהא אלאנור והי מרבעה וקד ביינא[111]) אן תבואה אסם ואקע עלי חמשת המינים ואנתלאף בית שמאי ובית הלל אנמי הו אדי באנת הדה אלאשנאר בעידה בעצהא מן בעץ בעדא תבון מנה עשרה אשנאר פי טי[112]) נמסין דראעא פי נמסין דראעא אמא אן כאנת אבעד פלא אנתלאף אנה ינרג[113]) פיאה מן כל ואחד וואחד ואן כאנת אקרב פלא אנתלאף אנה[113]) מאחד על הכל ושרח ראשי שורות מעורבין הו אן תבון ראום[114]) אלצפוף מנתלטה:

מלבנות ערוגות מרובעים דומים לדפוס שעושין בו הלבנים והם מרובעות. וכבר פירשנו ששם תבואה נופל על חמשת המינים ומחלוקת ב"ש וב"ה אינו אלא כשיהיו אלו האילנות רחוקות זו מזו כגון שיהיו מהן עשרה אילנות בתוך חמישים אמה על חמישים אמה אבל אם היו רחוקות יותר אין שם מחלוקת שיש לו להוציא פיאה מכל אחד ואחד וכן אם היו יותר קרובים מזה אין שם מחלוקת שהוא מוציא פיאה מאחד על הכל. ופירוש ראשי שורות מעורבין ידוע:

ב. המנמר את שדהו וישיר קלחים לחים ר' עקיבה אומ' פיאה מכל אחד ואחד וחכמים אומרין מאחד על הכל ומודים חכמים לר' עקיבה בזורע שבת או חרדל[115]) בשלושה מקומות שהוא נותן פיאה מכל אחד ואחד:

מנמר הו אן יזרע רקע[116]) רקע תשביהא באלנמר אלדי הו למע למע

מנמר הוא שיזרע מקומות מקומות מן השדה כרמות [עור] הנמר שהוא

ובין פי אלתלמוד הדא אלתלמיע[117]) הו אן יקלע אליאבם ויתרך אלרטב והדא הו קו׳ ושייר קלחים לחים יריד בדלך אנה קלע אליאבם ותרך אלרטב ושבת[118]) הו אלשבת וחרדל[119]) אלנרדל ועלה דלך אן מן שאן אלנאס אן יזרעוהא מפתרקה פי אחואל והו קולהם[120]) לפי שדרכן ליזרע ערוגות ערוגות ואין הלכה כר׳ עקיבה:

נקודות נקודות וביאר הגמ׳ שזה המנומר הוא שיעקור היבש ויניח הלח וזהו מה שאמר ושייר קלחים לחים ר״ל שעקר היבש והניח הלח ושבת בלשון לעז אניט״ו וחרדל הוא בלשון לעז סיניפ״י וטעם זה הענין שמנהג בני אדם לזרוע אותן פרודות בערוגות והוא מה שאמרו לפי שדרכן ליזרע ערוגות ערוגות ואין הלכה כר׳ עקיבה:

ג. המחליק בצלים לחים לשוק ומקיים יבשים לגורן נותן פיאה לאלו לעצמן ולאלו לעצמן וכן באפונין בכרם המדל נותן מן המשואר על מה ששייר המחליק מאחת יד נותן מן המשואר על הכל:

המחליק מן יקטע מתל קו׳[121]) מחליק פטיש ואפונין[122]) אלחמץ וכרם המדל כרם צעיף משתק מן דל והי אן יכפף מנה ויביע ויתרך אלבקיה לאלעציר או לאלתיבים פקאל אנה יעט פיאה מן אלבקיה אלתי בקאת[123]) עלי קדר מא בקי לא עלי קדר אלכרם בנמלתה הדי אדי קטע אלענב מן כל גהה מן גהאת אלכרם אמא אדי קטע מן גהה ואחדה ובאע ותרך אלבקיה פיעט מן אלבקיה אלפיאה אלתי תלום אלכרם כלה והדי הו תפסיר קו׳ המחליק מאחת יד יעני מן קטע מן גהה ואחדה:

המחליק החותך כמו מחליק פטיש ואפונין זרעונים וכרם המדל כרם מדולדל גזור ממלת דל והוא שיבצור מקצתו וימכור ויעזוב הנשאר לדרוך או ליבש ואמר שחייב לתת פיאה מן השארית הנשארת כפי מה שנשאר לא כפי הכרם כולו וזה כשיבצור הענבים מכל צד מצדי הכרם אבל כשיבצור מצד אחד ומכר והניח הנשאר יתן ממה שנשאר פיאה המחוייבת לכל הכרם וזהו פירושו מה שאמר המחליק מאחת יד ר״ל [הבוצר או] הקוצר מצד אחר:

ד. האמהות של בצלים חייבת בפיאה ר׳ יוסי פוטר מלבנות הבצלים שבין הירק ר׳ יוסי אומר פיאה מכל אחד ואחד וחכמים אומרים מאחד על הכל:

האמהות של בצלים[124]) אלבצל אלתי יתרך לאלבזר ואין הלכה כר׳ יוסי פי אלקולין:

האמהות של בצלים הם הבצלים השמורים לזרע ואין הלכה כר׳ יוסי בשני דברים אלו.

ה. האחים שחלקו נותנין שתי פיאות חזרו ונשתתפו נותנין פיאה אחת

שניים שלקחו את האילן נותנין פיאה אחת לקח זה צפונו וזה דרומו זה נותן פיאה לעצמו וזה נותן פיאה לעצמו:

שרח נשתתפו אשתרכו: פירוש נשתתפו ידוע:

ו. המוכר קלחי אילן בתוך שדהו נותן פיאה לכל אחד ואחד אמר ר׳ יהודה אימתי בזמן שלא שייר בעל השדה אבל אם שייר בעל השדה הוא נותן פיאה לכל:

קלחי אילן אצול נבאת ילומה[125]) אלפיאה וליסת שנרא וכדא יביין פי אלתלמוד[126]) וקו׳ נותן פיאה לכל אחד ואחר יריד אללוקה והדי אלתביין אלדי ביין ר׳ יהודה בשרט אן יבדי צאחב אלארץ באלחצאד וחיניד תלומה אלפיאה אדי באע ותרך לקול אללה[59]) ובקצרכם את קציר ארצכם וקאלו[127]) מעדנא דאתחיל לקצור אחייב לה בכולה שדה ור׳ יהודה מביין אלכלאם אלמתקדם ולא מכאלף עליה ותביינה צחיח:

קלחי אילן הם שרשי צמחים שהם מחוייבים בפיאה ואינם אילן וכן יבואר בגמרא. ומה שאמר נותן פיאה לכל אחד ואחד חוזר על הלוקח וזה הענין שבאר רבי יהודה ר״ל שבזמן שיתחיל בעל השדה לקצור אז נתחייב בפיאה כשמכר והשאיר מפני שאמר הכתוב ובקצרכם את קציר ארצכם ואמרו מעדנא דאתחיל לקצור אחייב לה בכולה שדה ור׳ יהודה המבאר זה הדבר שהקדמנו למעלה אין חולק עליו וביאורו אמת:

ז. ר׳ אליעזר אומר קרקע בית רובע חייבת בפיאה ר׳ יהושע אומר העושה סאתים ר׳ טרפון אומ׳ ששה על ששה טפחים ר׳ יהושע בן בתירה אומ׳ כדי לקצור ולשנות והלכה כדבריו ר׳ עקיבה אומ׳ קרקע כל שהיא חייבת בפיאה ובבכורים ולכתוב עליו פרוזבול ולקנות עמו נכסים שאין להם אחריות בכסף ובשטר ובחזקה:

בית רובע מורע רבע אלקב וסתביין הדה אלמקאדיר[128]) פי אגר הדה אלמסכתא ולקצור ולשנות הו אן תעמל מן אלורע פי חית תחצד מנהא קבצתין ולא ימכן חצדהא פי קבצה ואחדה ובכורים יעני אנה יניב אלבכורים וסיבין לך פי אגר הדא אלסדר אן אלבכורים לא יגיבהא אלא מן ענדא ארץ ופרוזבול[129]) ותיקה לא תכתב אלא עלי עקאר וסיבין כבר הדה אלותיקה פי מסכת שביעית מן

בית רובע מקום שיזרע בו רובע קב ועוד יתבארו אלו המדות בסוף מסכת זו. ולקצור ולשנות הוא שיעשה מן השבלים כשיקצור אותם שתי אגודות שלא יוכל לקבץ אותם באגודה אחת. ובכורים ר״ל הבאת בכורים ועוד יתבאר לך בסוף זה הסדר שהבכורים לא יתחייב להביאם אלא מי שיש לו שדה. ופרוזבול שטר שלא יכתבוהו אלא על הקרקעות ועוד יתבאר ענין זה השטר במסכת שביעית

הדא אלסדר: ומן אלאצול ענדנא אן כל מא עדי אלעקאר מן סלע ודהב ואחנאר יתסמא נכסים שאין להם אחריות ותפסיר שאין להם אחריות ליס עליהא מרגע אלדרך ולילך אן מן עליה דינא ובאע סלאע[130]) כאנת ענדה בעד אנדה אלדין תם עדם ליס ירגע רב אלדין באלדרך עלי אלדי אשתרי אלסלאע[130]) ויסתגרנהא מן יד אלמשתרי אמא אן באע אלדי עליה אלדין עקאר בעד אנדה אלדין תם עדם פירגע אלמדיאן[131]) עלי אלדי אשתרי אלעקאר ויסתגרנה מן ידה ולילך יתסמי אלעקאר נכסים שיש להם אחריות. ומן אצולנא איצא אן נכסים שאין להם אחריות והי אלתי תתסמי מטלטלין לא תמלך בדפע אלדהב ולא בשטר ואנמא תמלך באלאחאזה והי מן גמלה אלאשיא אלתי תמלך בהא ואלעקאר ימלך בדפע אלדהב ובכתאבה אלותיקה אלמתצמנה לאלביע ובאלתצרף פי אלמלך והדה הי אלחוקה פמן אשתרי עקאר וסלאע[130]) פי ספקה ואחדה ומלך אלעקאר באחד אלתלתה אונה מלך איצא אלסלאע[130]) והדה אלאצול כלהא ואלאסתדלאל עליהא ותתמים אחכאמהא סיבין פי מוצעה מן מסכת קדושין[132]) ואנמי דכרנא לך מנהא הני נבו ליבין לך כלאמה הני עלי גליל[133]) אלנצר והלכה כר׳ עקיבה:

מן הסדר הזה. ומן העקרים שיש בידינו שכל הנכסים חוץ מן הקרקע כגון מיני סחורות וזהב וכסף ואבנים יקרות נקראים שאין להם אחריות ופי׳ שאין להם אחריות שאין להם חזרת תביעה וזה שכל מי שיש עליו חוב ומכר סחורות שהיו אצלו אחר שלקח החוב ואח״כ טען שאין לו מה שיפרע אין לבע״ח לחזור באחריות על הקונה הסחורות להוציאם מיד הקונה אבל אם ימכור מי שיש עליו החוב קרקע אחר שלקח החוב וטען שאין לו מה שיפרע יחזור בע״ח על קונה הקרקע ויוציאנה מידו ובשביל זה נקרא הקרקע נכסים שיש להם אחריות. ומן העקרים שיש בידינו גם כן שהנכסים שאין להם אחריות והם הנקראים מטלטלין אין נקנין בכסף ולא בשטר אבל נקנין במשיכה והיא מכלל הדברים המקנים והקרקע היא נקנה בנתינת כסף ובכתיבת שטר הכולל עניני המכירה ובהשתמשות בו וזו היא חוקה [לפיכך] כל מי שיקנה קרקע ומטלטלין בקנייה אחת וקנה הקרקע באחד משלשה פנים שזכרנו זכה גם כן במטלטלין. ואלו העקרים כולם והראיות שלהם והשלמת דיניהם עוד יתבארו במקומו במס׳ קדושין אבל זכרנו לך מהם בכאן ראשי דברים כדי שיתבאר לך בכאן על דרך קצרה והלכה כר׳ עקיבה:

ח. הכותב נכסיו שכיב מרע שיור קרקע כל שהוא מתנתו קיימת לא שיור קרקע כל שהוא אין מתנתו קיימת הכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כל שהוא איבדה כתובתה ר׳ יוסי אומר אם קבלה עליה אע״פ שלא כתב איבדה כתובתה:

שכיב מרע אן יכון מנצנעא[134]) מריצא תרנ[135]) חולה מרע פאדי אסתבקי לנפסה קרקע כל שהוא פקד אנבא אן מעולה אן יקום מן מרצה ולילך אסתבקא

שכיב מרע השוכב מחולי כששייר לעצמו קרקע כל שהוא כבר גילה דעתו שיקוה לקום מחליו ולפיכך שייר לעצמו מה ששייר ומפני זה יתקיים כל מה שנתן

לנפסה פיתבת כל מת[136]) אעטי ולא
ימכנה אן יסתרגע פיה אדא צח מן מרצה
ובשרט אן קד אנה בקנין אמא אדי לם
יאנד בקנין פלה אן יסתרגע פאן לם
יתרך לנפסה שי מן אלקרקע תם צח מן
מרצה יסתרגע פי כל מא והב ולו אנה
בקנין עלי דלך לאנה מנה לם יתרך
לנפסה שי עלמנא אנה מא אעטי אלא
עלי בנייה[137]) אנה ימות וקו' הנא אנה
אדי כתב לזוגתה קרקע כל שהוא איבדא
כתובתה דלך בשרטאן אחדהמא אן יעלהא
שריכה מע אולאדה ודלך באן יכתב להם
לפלאן כדי ולפלאן כדא ולפלאנה כדי
ותסמע הי דלך או תשאהדה[138]) ולא
תנכר ותקול כתובתי אני גובה. ואלדליל
עלי דלך קו' איבדה[139]) כתובתה ולם[140])
יקול אבדה יריד בדלך אן בסכותהא
לשרכתהא[141]) מע אלאולאד אתלפת כל
מא תצמנת אלכתובה. ואלשרט אלתאני
אן יכון שכיב מרע אמא אן כאן צחיה
פתאנה כל מא תצמנת אלכתובה אלא
בצהור אנהא והבת או קבצת וקול ר' יוסי
אם קבלה עליה ליס יריד בדלך אנהא
אנדת בקנין אנהא רצאת בדלך אלשי
לאן לא אנתלאף פי הדי ואנמי יקול
אנהא קבלת אן תכון שריכה אלאולאד ולו
לם תאנה בקנין ולא כתב בדלך צואה
פקד אבדה כתובתה ואין הלכה כר' יוסי:

ואינו יכול לחזור בו כשיקום מחליו ובלבד
שקנו ממנו בקנין אבל אם לא קנו ממנו
יכול לחזור. ואם לא שייר לעצמו שום
קרקע ואח"כ נתרפא מחליו חוזר במתנתו
ואע"פ שקנה ממנו בקנין כי מאחר שלא
שייר מעצמו כלום גלה דעתו שמתנתו
היתה מחמת מיתה: ומה שאומר בבאן
כשיכתוב לאשתו קרקע כל שהוא איבדה
כתובתה זה הענין הוא על ב' תנאים
האחד מהם שכלל אותה בחלוק נכסיו
עם בניו כגון שיכתוב להם לפלוני כך
ולפלוני כך ולפלונית כך והיא שומעת
או יש שם ולא תערער [כגון] שתאמר
כתובתי אני גובה. וראיה על זה מה
שאמרו איבדה כתובתה ולא אמר אבדה
ר"ל כי בשתיקותה כשמשותפת עם הבנים
אבדה מה שיש לה לקבל בכתובתה
והתנאי השני שיהיה שכיב מרע אבל
אם יהיה בריא תקח כל מה שיש בכתובתה
אלא אם כן יוציא שטר שהיא נתנה או
קבלה. ודברי ר' יוסי אם קבלה עליה
אינו ר"ל שהיא לקחה בקנין שהיא רוצה
בדבר זה לפי שאין בזה מחלוקת אבל
הוא אומר שאם קבלה היא על עצמה
שתהיה משותפת בין הבנים ואפילו אם
לא לקחה בקנין ולא כתבו בדבר ההוא
צואה כבר אבדה כתובתה ואין הלכה
כר' יוסי:

ט. הכותב נכסיו לעבדו יצא בן חורין שייר קרקע כל שהוא לא יצא בן חורין ר' יוסי אומ' יצא[142]) ר' שמעון אומ' לעולם הוא בן חורין עד שיאמר הרי כל נכסי נתונין לאיש פלוני עבדי חוץ מאחד מרבוא שבהם:

הכותב נכסיו לעבדו יצא בן חורין
לאן עבדו מן נמלה נכסיו פקד מלכה
נפסה פאן שייר קרקע כל שהוא וקאל
לה כל נכסי נתונין לך חוץ ממקום פלוני
לא יצא בן חורין ענד תנא קמא ודלך

הכותב נכסיו לעבדו יצא בן חורין
מפני שעבדו בכלל נכסיו וכבר הקנהו
אותו ואם שייר קרקע כל שהוא ואומר
לו כל נכסי נתונין לך חוץ ממקום פלוני
לא יצא בן חורין לדעת תנא קמא לפי

אנה יעתקד אנא לא נבעין שרט[143]) ואן
דלך אלאסתנא יתעלק בדאת אלעבד
וכאנה קד אסתנא בעצו מן אעצאיה
ונחתאג[144]) ספר כריתות וליכא. פלדלך
אלעבד לא יתחרר ולא מלך אלמאל בלא
מחאלה ולו עיין אלמוצע אלדי אסתני
בה נאהיך[145]) אדי לם יעיינה ור' יוסי
יגאלף עלי דלך ויסתחסן ראי[146]) ר'
שמעון אלדי יקול נבעין אלכלאם ולים
ילזמנא מן אסתנאה פי אלנכסים אן
נקול אנה אסתני בגופו של עבד אלא
אנה אן קאל כל נכסי קנויין לך חוץ
ממקום פלוני יצא לחירות וקנה נמיע
אלנכסים גיר דלך אלמוצע נעם ולו לם
יכון ענד סיידה גיר דלך אלמוצע
אלדי אסתני בה ולא ימלך שי סואה
פקד גרג אלעבד חרא[147]) ליס ענדה
מא ימלך אה[148]) ואסתנא בגמלה מא
ימלך סוי אלעבד והדי הו מעני קול ר'
שמעון לעולם הוא בן חורין יריד בדלך
אנה מתי לם יסתני בביאן פי דאת אלעבד
שייא פהו[149]) בן חורין סוי אסתני בבעין
מאלה אלדי ימלך אלאבד אלמאל[150])
או אסתני בגמלה מאלה אלדי לא מלך
אלעבד שיא[151]) אללהם[152]) אלא אן
אסתני בשי מבהם ולו כאן אקל שייא
וקאל חוץ מאחד מרבוא שבנכסי פקד
דכל פי דלך אלנו בלא מחאלה גו מן
דאת אלעבד לאנה מנכסיו וחיניד נקול
לא[152a]) כרית גיטא ואין הלכה כר'
שמעון וממא יגב אן תעלמה אן קו' פי
שכיב מרע ופי כותב נכסין לעבדו[153])
שייר קרקע כל שהוא וכדלך אדי שייר
אלמטלטלין אלחכם ואחד ואנמא קאל
קרקע פיהא כלהא למא תקדם אלקול
קרקע כל שהוא חייבת בפיאה ומנו דתני
רישא קרקע סופה קרקע לאן אלפיאה לא תמכן אלא בקרקע. סליק פרקא:

שרעת ת"ק שאין חולקין הדיבור לפיכך
זה התנאי תלוי בגוף העבד וכאילו התנה
באבר מאבריו ויצטרך לספר כריתות
וליכא ועל כן לא ישתחרר העבד ולא
יקנה בנכסים בשום פנים ואפילו ייחד
שם המקום שהתנה בו וכל שכן בשלא
ייחד אותו ור' יוסי הולק על זה והביא
ראי את ר' שמעון שהוא אומר שחולקין
הדיבור ואין לנו לומר כשהתנה בנכסים
שהתנה בגופו של עבד אלא אמר כל
נכסיי קנויין לך חוץ ממקום פלוני יצא
לחירות וקנה כל הנכסים לבד המקום
ההוא ואפילו לא היה לבעליו אלא אותו
המקום שהתנה בו ואין לו קנין אחר
זולתו יצא העבד לחירות ואף על פי שלא
נשאר לו לקנין שיקנה אחר שהתנה
בכל קניניו מלבד העבד וזה ענין דברי
ר' שמעון לעולם הוא בן חורין ר"ל כי
כל זמן שלא התנה בפירוש בגוף העבד
הוא בן חורין אחר שהתנה בקצת נכסיו
שהקנה לעבד קצתם או שהתנה בכל
נכסיו שלא הקנה מהם לעבד כלום אלא
אם התנה בדבר סתם ואפילו אם יהיה
דבר מועט ואמר חוץ מאחד מרבוא
שבנכסי כבר נכנס בחלק ההוא בלא ספק
חלק מגוף העבד מפני שהוא מנכסיו ואז
אמרנו לו כרית גיטא ואין הלכה כר'
שמעון ומה שאתה צריך לדעת פי מה
שאמר בענין שכיב מרע ובכותב נכסיו
לעבדו שייר קרקע כל שהוא וכן אם
שייר מטלטלין הדין אחד אבל אמר
קרקע בכולן מפני שהקדים לומר קרקע
כל שהוא חייבת בפיאה ומנו דתני רישא
קרקע סופה קרקע כי הפיאה לא תהיה
אלא בקרקע:

פרק רביעי.

א. הפיאה ניתנת במחובר לקרקע בדלית ובדקל בעל הבית מוריד ומחלק לעניים ר׳ שמעון אומר אף בחלוקי אגוזים אפילו תשעים ותשעה אומרין לחלק ואחד אומר לבוז שומעין לזה שאמר בהלכה:

קאל אללה[154]) לא תכלה פאת שדך בקצרך פדל אנהא תתרך מתצלה באלארץ הדא פי אלקציר ומא אשבהה מן אלאשיא אלתי ימכן אלצגיר ואלכביר אן יתמכן מן אכדהא ודלית[155]) אלדאליה ודקל[156]) אלנכיל וחלוקי אגוזים[157]) גוז אלפרך והו נוע מן אלגוז עאלי אלתמאר ושרח לבוז לינהב אעני ליאכד כל ואחד מא אמכנה ואין הלכה כר׳ שמעון:

אמר הכתוב לא תכלה פאת שדך בקצרך בא ללמד שיניחנו הפיאה מחוברת לקרקע וזה בקציר ומה שדומה לזה מן הדברים שאפשר לקטן ולגדול לקחתם. ודלית [שם לגפן כמו דליותיו] ודקל התמר וחלוקי האגוזים אגוזי פרך והם מן אגוזים והוא מאד גבוה. ופי׳ לבוז שיקח כל אחד מה שיוכל ואין הלכה כר׳ שמעון:

ב. ובדלית ובדקל אינו כן אפילו תשעים ותשעה אומרין לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר בהלכה:

הדא כלה ביין:

כל זה מבואר:

ג. נטל מקצת הפיאה וזרק על השאר אין לו בה כלום נפל לו עליה פרש טליתו עליה מעבירין אותה ממנו וכן בלקט וכן בעומר השכחה[158]):

אדי אכד אלבעץ וסתר אלבעץ יואל מן[159]) ידה אלכל לא מא אכד וחצל פי ידה ולא מא בקי מסתור ודלך קנס וכדי קאלו קונסין אותו ומעבירין ממנו את הכל את התלוש ואת המחובר ועומר השכחה סיבין פי מא בעד:

כשיקח מקצתו ויכסה מקצתו לוקחין מידו הכל בין מה שלקח ובא לידו ובין מה שכסה וזה קנס וכן אמרו קונסין אותו ומעבירין ממנו את הכל את התלוש ואת המחובר ועומר השכחה יתבאר אחר זה:

ד. פיאה אין קוצרין אותה במגלות ואין עוקרין אותה בקרדומות כדי שלא יכו איש את רעהו:

מגלות אלמנאגל וקרדומות אלפוס[160]) ואלכלאם כלה ביין:

מגלות הם חרמשים. וקרדומות הם ממיני הפטישים והדבר כולו מבואר:

ה. שלוש אבעיות ביום בשחר ובחצות ובמנחה רבן גמליאל אומ׳ לא אמרו אלא כדי שלא יפחתו ר׳ עקיבה אומ׳ לא אמרו אלא כדי שלא יוסיפו של בית נמר היו מלקיטין על החבל ונותנין פיאה מכל אומן ואומן:

שלוש אבעיות תׄלתׄה טלבאת והי לגׄה עבראנייה[161]) אם תבעיון בעיו שבו אתיו וקאלו[162]) תעטי גׄדוה אלנהאר מן סבב אלמרצׄעאת[163]) לאנהן יחתגן אלי אלאכל באלגׄדו ובחצות מן סבב אלצביאן אלאצגׄאר לאנהם ירקדון. פי גׄדוה אלנהאר וימשון ברפק אלי נצף אלנהאר: ובמנחה[164]) מן סבב אלשיוך לאנהם לם[140]) יצלון מן אלמדינה[165]) חתי אלי דׄלך אלוקת ובית נמר מוצׄע[166]) ומעני על החבל הני עלי אסתקאמה מן אוול אלארץׄ אלי אכׄר אלצׄיעה ומכל אומן ואומן מן כל כׄט וכׄט יעני מן כל צף וצף לאן כדׄלך יחצדון צף אמאם צף וכל צף יתסמא אומן ואין הלכה כרבן גמליאל ולא כר׳ עקיבה אלא פי אלתׄלתׄה אוקאת פקט תעטי לתכון אוקאת מעלומה יגתמע פיהא אלמסאכין:

שלוש אבעיות שלוש בקשות מלשון אם תבעיון בעיו שבו אתיו ואמרו נותנין הפיאה בשחר בשביל המניקות שהם מצטרכות לאכול בבקר ובחצות בשביל הנערים הקטנים שהם ישנים בבקר ויתהלכו לאטם עד חצות היום ובמנחה בשביל הזקנים שלא יגיעו הוץ לעיר אלא עד אותה השעה. ובית נמר שם מקום. וענין על החבל הוא על קו מישור מתחלת השדה עד סופה. ומכל אומן ואומן ר״ל מכל שורה ושורה שכן היו קוצרים שורה אצל שורה וכל שורה נקראת אומן ואין הלכה כרבן גמליאל ולא כר׳ עקיבה אלא בג׳ שעות אלו בלבד תנתן הפיאה כדי שיהיו שעות ידועות להתקבץ בהם העניים:

ו. נכרי שקצר את שדהו ואחר כך נתגייר פטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפיאה ר׳ יהודה מחייב בשכחה שאין השכחה אלא בשעת העומר:

שכחה הו קול אללה[167]) ושכחת עומר בשדה ואנמי יכון דׄלך ענד מא תנקל אלחזם מן מוצׄע אלי מוצׄע כמי סיבין ואלחכמים[168]) יעתקדון אן כל זרע לא תלזמה אחכאם אלקמה והי לקט ופיאה לא תלזמה איצׄא אחכאם אלעומרים והי אלשכחה ואין הלכה כרבי יהודה:

שכחה הוא מה שאמר הכתוב ושכחת עומר בשדה וזה יהיה כשמוליכין העומרים ממקום למקום כמו שיתבאר ודעת החכמים שכל זרע שלא נתחייב בחיובי קמה והם לקט ופיאה לו יתחייב ג״כ בחובת העומר והיא השכחה ואין הלכה כרבי יהודה:

ז. הקדיש קמה ופדה קמה חייב עמרים ופדה עמרים חייב קמה ופדה עמרים פטורה שבשעת חובתה היתה פטורה:

אדׄי הקדיש קמה ופדה קמה חייב

כשיקדיש קמה ופדה קמה חייב

בפיאה ובלקט ואלא הקדיש עמרים ופדה עמרים חייב בשכחה ואלא הקדיש קמה וחצר אלנזבר וגעדהא עמרים תם פדאהא בעד דלך לא ילזמה ולו אלשכחה והדי מדהב אלחכמים עלי מא קדמנא[169] מן אלאצול אלדי ענדהם:

בפיאה ובלקט וכשיקדיש עמרים ופדה עמרים חייב בשכחה ואם הקדיש קמה וקצר הגזבר ועשאם עמרים ואחר כן פדאם לא יתחייב בהם ואפילו בשכחה וזה דעת החכמים כפי מה שהקדמנו מן העקרים שיש אצלם.

ח. כיוצא בו המקדיש פירותיו עד שלא באו לעונת המעשרות ופדיין חייב ומשבאו לעונת המעשרות ופדיין חיבין הקדישן עד שלא נגמרו וגמרן הגזבר ואחר כך פדיין פטורין שבשעת חובתן פטורין:

עונת המעשרות וקת ילומה אלמעשר והדוד דלך מתלה באתלאף אלנבאת וסיבין דלך פי מסכת מעשרות[170] וקו' גמרן הגזבר תקדירה וננמרו והן ביד הגזבר:

עונת המעשרות היא שעה שיתחייב במעשרות וממנם משתנה כפי שינוי הזרעים ועוד יתבאר זה במסכת מעשרות. ומה שאמר גמרן הגזבר ר"ל וגנמרו והן ביד הגזבר:

ט. מי שליקט את הפיאה ואמר הרי זה לאיש פלוני עני ר' עליעזר אומר זכה לו וחכמים אומ' יתננה לעני שנמצא ראשון הלקט והשכחה והפיאה של נכרי חיבין במעשרות אלא אם כן הפקיר:

הדי אלדי לקט אלפיאה וקאל הי לפלאן אן כאן הו נפסה עני ותצלה לה תלך אלפיאה פלא אתלאף אנה זכה לה ואסתחקהא דלך אלגאיב לאנא נקול[171] אף[148] ולה אן יאתהא פלה אן ימלכהא לגירה ואנמי אתלאף ר' אליעזר וחכמים אדי כאן אלדי לקטהא עשיר ר' אליעזר יקול אף[148] וימכנה אן יפקיר נכסיו ויאכל תלך אלפיאה פלה אן יעטיהא לגירה ואלחכמים יקולון לא אמרינן תרי מגו חתי נקול אף[148] וימכנה אן יפקיר נכסיו פכאנה קד הפקיר ונקול בעד דלך אף ואדי הפקיר נכסיו תצלה לה פלה אן ימלכהא לגירה ואלאצל ענדנא[172] אין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מן המעשרות פלדלך לקט ושכחה ופיאה שלו חיבין במעשרות

זה אשר לקט את הפיאה ואמר ה"ז לפלוני אם יהיה זה הלוקט עני ותהי' ראויה לו אותה הפיאה אין מחלוקת שזכה לו וזכה בה האיש האחר אע"פ שאיננו כאן שאני אומר אחרי שיש לו רשות לקחתם יש לו רשות להקנותם לאיש אחר אבל מחלוקת ר' אליעזר וחכמים אם היה הלוקט עשיר שר' אליעזר אומר אחרי שיש לו רשות להפקיר נכסיו ויאכל הפיאה ההיא יש לו רשות לתתה לאחרים וחכמים אומרים לא אמרינן תרי מגו שנאמר אחרי שיש לו רשות להפקיר נכסיו יהיה כאילו הפקירם ונאמר אחר כן אחר שאם הפקיר נכסיו הם ראויים לו יוכל להקנותם לאחרים. והעיקר אצלנו אין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מן המעשרות ולפיכך לקט ושכחה ופיאה שלו

פאדי הפקיר פלא ילום דלך כלה מעשר עלי מא תקדם לנא אן אלהפקר לא ילומה מעשר ואין הלכה כר׳ אליעזר:

חייבין במעשרות. ובשיפקיר לא יתחייב כל הרבר ההוא במעשר בפי מה שהקדמנו שהפקר אינו חייב במעשר ואין הלכה כר׳ אליעזר:

י. איזה הוא לקט הנושר בשעת הקצירה היה קוצר קצר מלוא קמצו הבהו הקוץ ונפל מידו על הארץ הרי של בעל הבית תוך היד ותוך המגל לעניים אחר היד ואחר המגל לבעל הבית ראש היד וראש המגל ר׳ ישמעאל אומ׳ לעניים ור׳ עקיבה אומר לבעל הבית:

שרח הנושר אלדי יסקט. תלש של[174]) מן אלארץ: תוך היד ותוך המגל יריד בה מא סקט ממא אחתות[173]) עליה אליד או אלמנגל פהו לקט ומא סקט מן צהר אליד וצהר אלמנגל פהו לצאחב אלזרע ומא וקע מן טרף אליד וטרף אלמנגל והו מא יקאבל אלאטראף ולא יקע עליה לא תוך ולא אחר פהו אנתלאף ר׳ ישמעאל ור׳ עקיבה והלכה כרבי עקיבה:

פירוש הנושר נופל. פי׳ תלש שלף מעל הארץ. תוך היד ותוך המגל ר״ל מה שיפול ממה שיהיה בתוך היד או המגל הוא לקט ומה שיפול מאחורי היד ומאחורי המגל הוא לבעל הזרע ומה שיפול מקצה היד ומקצה המגל והוא מא שיפול בין הקצוות ולא יפול עליו לא לשון תוך ולא לשון אחור הוא מחלוקת ר׳ ישמעאל ור׳ עקיבה והלכה כר׳ עקיבה:

יא. חדרי הנמלים שבתוך הקמה הרי של בעל הבית ושל אחר הקוצרים העליונים לעניים והתחתונים לבעל הבית ר׳ מאיר אומ׳ הכל לעניים שספק לקט לקט:

חדרי[175]) הנמלים אלתקב אלדי תתקב אלנמל פי אלארץ ותדכר פיהא אלחבוב פאדי כאנת פי אלנבאת אלואקף פהי בחוקת בעל הבית לאן לים לאלעניים פי אלנבאת אלואקף שי פאדי וגדת נלף אלחצאדין אלדי קד צאר לאלעניים חק פי מא וקע קאל אן אלחב אלפוקי והו אלאביץ אללון לאלעניים לאנא נקול מן אלזרע אלגדיד הו ואלחב אלספלי והו אלאסוד לבעל הבית לאנא נקול קדים הו ומן זרע אלעאם אלמאצי הו ור׳ מאיר יקול קד יכון דלך אלאסוד מן הדי אלעאם אלגדיד

חדרי הנמלים הם חורי הנמלים שהם עושין בארץ לאגור שם הזרע כשיהיו בקמה הם בחזקת בעל הבית כי אין לעניים בקמה כלום וכשימצאו מאחרי הקוצרים שהרי יש שם זכות לעניים במה שנפל אמר שהזרע העליון והוא הלבן לעניים לפי שאומר שהם מן הזרע החדש והזרע התחתון והוא השחור לבעל הבית לפי שאומר שהוא קדמון ומזרע השנה שעברה הוא ור״מ אומר כי אפשר להיות השחור ההוא מזה החדש כי אי אפשר שלא יהיה בזרע טוב ורע ואחרי

לאן לא יכֿלו אלזרע מן טייב וגֿיר טייב אדֿ ואלאמר שךֿ פשךֿ לקט לקט ושרח ספק אלשךֿ והלכה כר׳ מאיר:

שהדבר ספק [אומר] ספק לקט לקט. ופירוש ספק ידוע והלכה כר׳ מאיר:

פרק חמישי.

א. גדיש שלא ליקט תחתיו כל הנוגעות בארץ הרי הן של עניים הרוח שפיזרה את העמרים אומדין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים רבן שמעון בן גמליאל אומ׳ נותן לעניים נפלה:

גדיש שלא לוקט תחתיו הו אן יכדם כדים קמח עלי מוצֿע לם ילתקט מנה לקט של עניים בל כדם עלי אללקט פנקס קנסו אן יעט[176]) מן דֿלך אלכדם כל מא באשר סטה אלארץֿ מצֿאף אלי מא כאן תֿם מן אללקט ושרח אומדין אלתקדיר בתכֿמין ונפלה[177]) מקדאר מא בדֿר פיהא וקת אלזרע ואין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל:

גדיש שלא לוקט תחתיו הוא שיקבץ ערימות חטים על מקום שלא נלקט ממנו לקט של עניים אבל קבצוהו [והושם] על הלקט וקנסו קנס שיתן מן הערימה ההיא כל הנוגע ממנו בפני הארץ מחובר אל מה שיהיה שם מן הלקט. ופירוש אומדין הוא השיעור על דרך קירוב. ופירוש ונפלה שיעור מה שזרע בה בשעת הזריעה ואין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל:

ב. שבולת שבקציר וראשה מגיע לקמה אם נקצרת עם הקמה הרי של בעל הבית ואם לאו הרי של עניים שבולת של לקט אם נתערבה בגדיש מעשר שבולת אחת ונותן לו אמר ר׳ אליעזר וכי היאך העני הזה מחליף דבר שלא בא ברשותו אלא מזכה את העני בכל הגדיש ומעשר שבולת אחת ונותן לו:

אדֿי חצד אלזרע[178]) קד תבקי סנבלהֿ ואחדהֿ פי אלארץֿ תשדֿ מן אלמנגל וינקטע כל מא חולהא פקאל אנהא אן כאנת תלחק אלזרע אלקאים פחכמהא כחכמה והי של בעל הבית ואן לם ילחק ראסהא לאלזרע אלקאים פהי במנזלהֿ אללקט ויאכֿדֿהא אלעניים. וקו׳ מעשר שבולת אחת ביינוה[179]) ודֿלך באן יאכֿדֿ סנבלתין מן דֿלך אלכדים ויאכֿדֿ אחדהמא ויקול אן כאן הדֿה סנבלהֿ אללקט פדֿאך ואן כאן ליסת הי סנבלהֿ

קשיקצור הזרע אפשר שתשאר שבולת אחת בארץ נמלטה מן המגל ונקצר כל מה שסביב ואמר שאם הגיע לקמה עומדת יהי דינה כדין הקמה והוא של בעה״ב ואם לא יגיע ראשה לקמה עומדת היא כמו לקט ויקחוה העניים. ומה שאמר מעשר שבולת אחת בארוהו והוא שיקח שתי שבלים מן הגדיש ההוא ויקח אחת מהן ויאמר אם תהיה זאת שבולת לקט טוב ואם אינה שבולת הלקט יהיו המעשרות המחוייבות לה בזאת

אללקט פאלמעשרות אללאזמה להא פי הדה אלסנבלה אלאנדרי ויעט אלאולי[180] לאלעני ואלתאניה לאלכהן וקאל ר׳ אליעזר אן אלעני מא מלך תלך אלסנבלה חתי יאכד בדאלתהא[181] גירהא אלא יעטיהא אלגדים[182] בנמלתה עלי שרט אן ירדה לה ודלך עאמל[183] ענדנא מתנה על מנת להחזיר שמה מתנה פתכון תלך אלסנבלה אלתי הי לקט קד וצלת ליד עני וחיניד ימכנה אן יאכד גירהא עלי אלוגה אלמתקדם ואין הלכה כר׳ אליעזר:

השבולת האחרת ויתן הראשונה לעני והשניה לכהן ואמר ר׳ אליעזר כי העני לא זכה בשבולת ההיא עד יקח תמורתה אחרת אלא א״כ נתן לו הגריש כולו ע״מ שיחזירהו לו וזה העיקר נוהג אצלינו מתנה ע״מ להחזיר שמה מתנה ותהיה או אותה השבולת שהוא לקט באה ליד העני ואז יוכל שיקח אחרת על הענין הנקדם ואין הלכה כר׳ אליעזר:

ג. אין מגלגלין בטופח דברי רבי מאיר וחכמים מתירין מפני שאפשר:

לפצה מנלגלין[184] תדל פי לגתהם עלא אלאנדראג ואלתאמה וטפיח אסם נוע מן אנואע אלחבוב קריב אלשבה מן אלשעיר פי פעלה יסמוה אלאטבא אלקרטמאן[225] פר׳ מאיר יקול לא יתאמה פי דלך אלנוע ויחצד מע גמלה אלזרע לאנה יאתי אלעניים איאך[185] יכון אללקט אלדי יקע מן דלך אלנוע ואלחכמים יגיזון דלך לאנהם יקולון קד ימכן אן יכון אללקט מן אלזרע אלטייב לא מן דלך אלנוע ותפסיר שאפשר אנה ימכן ואין הלכה כר׳ מאיר:

מגלגלין ידוע. וטפיח שם מין ממיני הגרגרין קרובין [בדמותם וטבעם] מן השעורים והרופאים קורין אותן [בלשון ערב] קורטומ״ן וא״ר מאיר שיש להשמר מזה המין שלא יקצרוהו בכלל הזרע מפני שיזיק את העניים שמה יהיה הלקט הנופל מן המין ההוא וחכמים מתירין כי הם אומרים שאפשר שהיה הלקט מן הזרע הטוב ולא מזה המין. ופי׳ שאפשר ידוע. ואין הלכה כר׳ מאיר:

ד. בעל הבית שהיה עובר ממקום למקום וצריך ישול לקט שכחה ופיאה ומעשר עני וכשיחזור לביתו ישלם דברי ר׳ אליעזר וחכמים אומרין עני היה באותה שעה:

וכדלך אדי אחתאג פי אלטריק אלי לקט שכחה ופיאה וכאן ענדה[186] מאל לא ילזמה איצא אן ישלם אדי וצל אלא במדת חסידות:

וכן כשיצטרך אדם בדרך ללקט שכחה ופיאה אע״פ שיש לו ממון בביתו אינו חייב לשלם כשיחזור אלא במדת חסידות:

ה. המחליף עם העניים שלו פטור ושל עניים חייב שנים שקבלו שדה באריסות זה נותן לזה חלקו מעשר עני וזה נותן לזה חלקו מעשר

עני המקבל שדה לקצור אסור בלקט בשכחה ובפיאה ובמעשר עני אמר ר׳ יהודה אמתי בזמן שקבלה ממנו למחצה לשליש ולרביע אבל אם אמר לו שליש מה שאתה קוצר שלך מותר בלקט בשכחה ובפיאה ואסור במעשר עני:

אדי בדל מע אלעניים פאלדי אנדה פהו פטור[187]) מן המעשרות לאנה שלעניים כאן ולא ילזמה חק ואלשי אלדי חצל ביד אלעניים בעד אלבדאלה[188]) חייב במעשרות לאנה מן מאל בעל הבית אלדי הי חייב במעשרות ושרה אריסות אלשרכה פי גלה אלארץ ואסם אלשריך פי דלך ארים והו אן יאכד אלארץ ליקדמהא וינצר[81]) פי אשנאלהא וקד קדמנא[189]) אן אלכהן ואללוי אדא אשתריא אלזרע תסתגרג מן אידיהם אלמעשרות ועלי אנהא להם ותעטא לגירהם וכדלך איצא אלעניים אדי אשתרי עני או תקבל תסתגרג חקוק אלעניים מן ידה ותעטא לגירה[190]) פאעלמנא הנא אן אדי כאנא אתנין ואקתבלא ארצא וכאנא עניים פלים נסתגרג חקוק אלעניים מן אידיהם גמיעא בל ידפע כל ואחד מנהמא לצאחבה מעשר עני אללאזם לנציבה וקד תבין כלאם רבי יהודה ותפצילה[191]) ודלך אן אדא תקבל אלארץ באן יאכד גו מן גלתהא נצפהא או תלתהא או רבעהא או גיר דלך מן אלאגוא פקד צארת אלארץ כלהא פי חכמה[192]) ומלכה פלדאלך אסור בלקט ושכחה ופיאה אמא אן קאל לה גו ממא תחצד יכון לך פלים לה שי אלא פי מא חצד ולם ימלך גמלה אלארץ פיחל לה לקט ושכחה ופיאה ויחרם עליה מעשר עני אללאזם לאלשי אלמחצור אד[148]) ולה פיה נציב והלכה כר׳ יהודה לאנה מבין כלאם אלחכמים:

כשיחלוף עם העניים מה שלקח פטור מן המעשרות מפני שהיה של עניים ואין עליו חובת מעשרות ומה שבא ליד העניים אחר התמורה חייב במעשרות מפני שהיא ממון בעל הבית שהוא חייב במעשרות ופירוש אריסות השותפות בתבואת הארץ ושם השותף בענין ההוא ארים והוא שיקח הארץ לעבוד אותה ולהתעסק בעניניה וכבר הקדמנו שהכהן והלוי כשיקנו הזרע יש להם להוציא מידיהם המעשרות אע״פ שהם שלהם ויתנו אותם לאחרים וכמו כן העניים כשיקנה עני או יהיה ארים יש לנו להוציא מתנות העניים מידו ויתנו לאחרים. והודיענו שאם יקחו שני עניים שדה באריסות אין לנו להוציא מתנות העניים מתחת ידם אבל יתן כל אחד מהם לחבירו מעשר עני מחלקו שנתחייב בו ונתבארו דברי ר׳ יהודה ופירושו שבזמן שקבל השדה באריסות שיקח מתבואתה חצייה או שלישיתה או רביעתה או זולתו מן החלקים השדה כולה תבוא ברשותו ובחזקתו ולפיכך אסור בלקט ושכחה ופיאה ומחייבין אותו מעשר עני המחוייב לדבר הקצור מפני שיש לו בו חלק והלכה כר׳ יהודה שהוא מבאר דברי חכמים:

ו. המוכר את שדהו המוכר מותר והלוקח אסור ולא ישבור אדם את הפועל על מנת שילקט בנו אחריו מי שאינו מניח את העניים ללקט

או שהוא מניח את אחד ואת אחר לאו או שסייע את אחד מהן הרי זה גוזל את העניים על זה נאמר לא תשיג גבול עולים[193]):

בשרט אן יביע אלצִיעה אצלא וגלה אלדי יציר פקירא ולדלך יכון מותר בלקט ושכחה ופיאה והלוקח אסור בלקט ושכחה ופיאה ולו לם ידפע אלתמן או לו אנה תמנהא באלדין ואדי אסתאגר אלאגיר עלי שרט אן ילקט אבנה מעה פקר נצב אלמסאכין ושרח מסייע יעאון וקו' עולים ועלי אן אלפסוק עולם לא יצעב דלך לאן הדי עלי טריק אלדרש[194]) ומן אצול אלעבראניה[195]) אן אחרף אלמד ואללון תברל בעצהא בעץ ותסקט מן אלפט[196]) אסתפאפא ויריד בעולים עולי מצרים יעני אלחקוק אלתי פרץ אללה עלי עולי מצרים:

ענין זה שמכר השדה כולה ותבואתה והמוכר ההוא שנשאר עני מותר בלקט ושכחה ופיאה והלוקח אסור בלקט ושכחה ופיאה ואפילו לא נתן הכסף או אפילו לוה דמיה וכשישכיר הפועל עצמו על מנת שילקוט בנו עמו הוא גוזל העניים ופי' מסייע ידוע. ומה שאמר עולים והפסוק אמר עולם לא יקשה בעיניך שזה על דרך דרש ומעיקרי לשון הקדש כי אותיות המשך והנוח יתחלפו קצתם עם קצתם והם נופלות מן הכתיבה להקל ור"ל בעולים עולי מצרים כלומר המצות והחוקים אשר צוה האל ליוצאי מצרים:

ז. העומר ששכחוהו פועלים ולא שבחו בעל הבית שכחו בעל הבית ולא שכחוה פועלים עמדו העניים בפניו או שחפוהו בקש הרי זה אינו שכחה:

חפוהו בקש סתרוה באלתבן ונחוה: חפוהו בקש כסוהו [והסתירוהו] בתבן ודומה לו:

ח. המעמר לבובעות לכומסות לחרדה ולעמרים אין לו שכחה ממנו ולגורן יש לו שכחה המעמר לגדיש יש לו שכחה ממנו ולגורן אין לו שכחה זה הכלל כל המעמר למקום שהוא גמר מלאכה יש לו שכחה ממנו ולגורן אין לו שכחה למקום שאינו גמר מלאכה אין לו שכחה ממנו ולגורן יש לו שכחה:

קד יחצר אלקמח ויכדם פי מואצע עלי אן יתמע וחיניד ינקל למוצע אכר ומן דלך אלמוצע למכאן אלדרס ומכאן אלדרס יתסמא גורן פמא כדם מנה פוק אלארץ יתסמי כובעות תשביהא באלכובע[197]) והי ביצה אלחדיד אלתי

המנהג לקצור החטה ולעשותה ערימות ערימות במקומות רבות עד שיקבצו הכל במקום אחד ומן המקום ההוא למקום הדישה והוא נקרא גורן וכל אשר יקבצו מן הערימות מעל הארץ נקרא כובעות שהם דומים לכובע. וכל מה

תגעל פי אלראם ענד אלקתאל. ומא כ"ם פי חפרה פי אלארץ סמי כומסות[198]) הלא הוא כמום עמדי[199]) ומא כ"ם מנה פי דאירה שבה רחא תסמי חררה תשביהא באלגרדקה[200]) אלתי אסמהא חררה וכדי ביין אלתלמוד[201]) ואלעמרים הו אן ינקל אלחזם אלמחצודה ליעמל מנהא חזם כבאר והדי הו אלעמרים פכל מא ינקל מן מוצע אלחצאד אלי אחד הדה אלמואצע אן נסי שי פי מוצע אלחצאד אינו שכחה ואן נקל מן הדה אלמואצע למוצע אלדרם ונסי שייא פי אחד הדה אלמואצע יש לו שכחה והדי הו קו' ממנו ולגורן יש לו שכחה ומעני המעמר לגדיש לאלתבדים וקולה גמר מלאכה יריד בה אלמוצע אלדי לא ינקל אליה אלא ליגמע הנאך אלעמרים פקט ולא יגמע תלך אלעמרים בעד דלך פירדהא חזמא כבאר אכבר וקאל אללה[167]) כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר קאלי[201]) מה קציר שאין אחריו קציר אף עמיר שאין אחריו עמיר וחיניד תלזמה אלשכחה:

שיקבצו בחפירה שהיא נעשית בארץ נקראו כומסות [גזור ממלת] הלא הוא כמום עמדי ומה שיקבצו ממנה כעגולה דמות רחיים נקראו חררה מפני שדומים לגרד"ק ששמו גם כן חררה וכן ביאר הגמרא ולעמרים הוא שיוליך האלומים הקצורים לעשות מהם עמרים גדולים וזה נקרא עמרים וכל מה שיוליכם ממקום הקצירה אל אחד המקומות האלה אם שכח כלום במקום הקצירה אינו שכחה ואם הוליך מאלה המקומות למקום הדישה ושכח דבר באחד מאלו המקומות יש לו שכחה. וזה ענין מה שאמרו ממנו ולגורן יש לו שכחה וענין המעמר לגדיש ידוע. ומה שאמרו גמר מלאכה ר"ל המקום שאין מוליכין אליו כי אם לקבוץ שם העמרים בלבד ולא יקבץ אותם העמרים אחר כן לעשות מהם עמרים גדולים ואמר הכתוב כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר ואמרו מה קציר שאין אחריו קציר אף עמיר שאין אחריו עמיר ואז יתחייב בשכחה:

פרק ששי.

א. בית שמאי אומרין הפקר לעניים הפקר ובית הלל אומרין אינו הפקר עד שיפקיר אף לעשירים כשמטה כל עומר השדה של קב קב ואחד של ארבעת קבין ושכחו בית שמאי אומרין אינה שכחה ובית הלל אומרין שכחה:

קד ביינא[202]) אן אלהפקר לא ילזמה מעשרות פמן הפקיר לעניים פקט יקולון בית שמאי אנה הפקר ולא ילזמה מעשר ויסתדלון עלי דלך מן קו' לעני ולגר תעזב אתם וקאלו[203]) יש לך עזיבה אחרת לעניים ולא לעשירים ובית

כבר בארנו כי ההפקר אינו מחוייב במעשרות ומי שהפקיר לעניים בלבד אומרים בית שמאי שהוא הפקר ואינו מחוייב במעשר והביאו ראיה עליו מה שאמר הכתוב לעני ולגר תעזוב אותם ואמרו יש לך עזיבה אחרת לעניים ולא

הלל יקולון קאל אללה פי אלשמטה תשמטנה[204]) מה תלמוד לומר ונטשתה יש לך נטישה אחרת כזו וממא יגב אן תעלמה אן לבית שמאי מן הפקיר לאדם ולא לבהמה לישראל ולא לגוים לעניי העיר לא לעניי עיר אחרת[205]) אן דלך כלה הפקר ולא ילזמה מעשרות:

לעשירים ובית הלל אומרים אמר הכתוב בשמטה תשמטנה מה תלמוד לומר ונטשתה יש לך נטישה אחרת כזו. ואתה צריך לדעת כי לבית שמאי מי שהפקיר לאדם ולא לבהמה לישראל ולא לגוים לעניי העיר לא לעניי עיר אחרת שכל זה הפקר ואינו מחוייב במעשרות:

ב. העומר שהוא סמוך לגפה ולגדיש ולבקר ולבלים ושכחו בית שמאי אומרין אינו שכחה ובית הלל אומרין שכחה:

גפה מגלק אלחדירה[206]) והו מן [ו]ניפו הדלתות[207]) וגדיש כדים אלקתת[208]) וכלים אואני אלחרת וקד ביינו[209]) פי אלתלמוד אנהם לם יכתלפו פי אלצאהר מן הדה אלמשנה אנה שכחה ואנמי אכתלפו אדא אנד אלעומר ליחמלה מן מוצע אלי מוצע[210]) תם נעלה פי אחד הדה אלמואצע אלמדכורה ונסאה בית שמאי יקולון אד[148]) ואנדה זכה בו ואינו שכחה ובית הלל יקולון שכחה:

גפה הוא שער העגולה והוא ממלת [ו]ניפו הדלתות וגדיש הוא צבור העמרים וכלים כלי החרישה וכבר ביארו בגמרא שהם לא נחלקו כנראה מן המשנה הזאת שאינו שכחה אבל נחלקו כשיקח העומר להוליכו ממקום למקום ונתנו באחד מן המקומות הנזכרות ושכח אותו בית שמאי אומרים אחר שלקחו זכה בו ואינו שכחה ובית הלל אומרים שכחה:

ג. ראשי השורות העומר שכנגדו מוכיח העומר שהחזיק בו להוליכו לעיר ושכחו מודים שאינו שכחה:

ראשי שורות ראום[211]) אלצפוף וסנביינהא וקולה העומר שכנגדו מוכיח תקדירה העומר השכוח ראשי שורה שכנגדו מוכיח אם שכוח הוא אם אינו שכוח וקי' ומודים שאינו שכוח ולו לם ינסאה סמוך לגפה ולגדיש אלא[212]) בתוך השדה לאן דלך אלאכתלאף אנמי הו אדי לקחו ממקום למקום[212]) כמא ביינא פי מא תקדם[213]):

ראשי שורות ידוע ועוד יתבארנו. ומה שאומר העומר שכנגדו מוכיח סדר המשנה היה ראוי להיות כך העומר השכוח ראשי שורה שכנגדו מוכיח אם שכוח הוא אם אינו שכוח. ומה שאמר ומודים שאינו שכוח בשלא שכחה סמוך לגפה ולגדיש אלא בתוך השדה לפי שהם חולקין אלא כשלקחו ממקום למקום כאשר בארנו במה שהקדמנו:

ד. ואלו הן ראשי השורות שנים שהתחילו מאמצע השורה זה פניו לצפון וזה פניו לדרום ושכחו לפניהם ולאחריהם שלפניהם שכחה ושלאחריהם אינו שכחה היחיד שהתחיל מראש השורה ושכח לפניו

ולאחריו שלפניו אינו שכחה ושלאחריו שכחה שהוא בבל תשוב זה הכלל כל שהוא בבל תשוב שכחה וכל שאינו בבל תשוב אינו שכחה:

קו׳ שלפניהם שכחה לאן אלוי אמאם כל ואחד מנהמא הו לך אלתאני ולא יחל לה אלרגוע אלי לפה ואנך מא הנאך מן אלעמרים כמא סיבין ושלאחריהם[214]) אינו שכחה יריד בה אלעומר אלוי יתרכון פי אלמוצע אלוי בדא מנהא[215]) לאנה מתעלל באלעמרים אלמצפפה מן אלשרק אלי אלגרב וכאנה אבתדי אלצף אלאכר לאלשרק או לאלגרב והכוי הו מעני קולהם מוכיח פי מא תקדם[216]) והוה אלשורות אנמי הי שורות שלעמרים ואנא אצוור לך נקט פי מוצע אלעמרים ליבין לך והכוי תבון צורה אלעמרים אלתי פיהא הוא אלחכם. וקו׳ בל תשוב יריד בה אנה מתעלי עלי קו׳[167]) לא תשוב לקחתו:

מה שאמר שלפניהם שכחה כי מה שיש לפני כל אחד מהם הוא אחורי השני ואסור לו להזור לאחריו ולקחת מה שיש מן העומרים לשם כמו שיתבאר ושלאחריהם אינו שכחה ר״ל העומר שהניחו במקום שהתחיל ממנו לפי שהוא מחובר בעמרים הערוכים ממזרח למערב וכאילו התחילו השורה האחרת למזרח או למערב. וזה הענין ממה שאמרו מוכיח במה שהקדים ואלו השורות הם שורות של עמרים ואני אציר לך נקודות במקום העמרים כדי שיתבאר לך וכזאת תהיה צורת העמרים אשר בהם זה הדין: ומה שאמר בל תשוב ר״ל שהוא עובר על דברי הכתוב שאמר לא תשוב לקחתו:

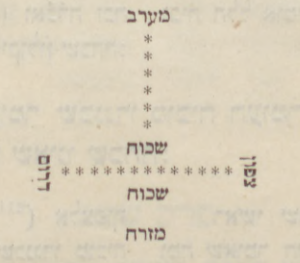

ה. שני עמרים שבחה ושלשה אינן שכחה שני צבורי זתים והחרובין שבחה ושלשה אינן שכחה שני חצני פשתן שכחה ושלשה אינן שכחה שני גרגרים פרט ושלשה אינן פרט שני שבלים לקט ושלשה אינן לקט אלו כדברי בית הלל ובכולן בית שמאי אומרין שלשה לעניים וארבעה לבעל הבית:

צבורי אלאכדאם חצני[217]) פשתן קבצאת[218]) אלכתאן קבל אלדק[219]) ואלנקיע ענד מא יקלע וגרגרים אלחבוב ופרט הו קול אללה ופרט כרמך לא

צבורי הם הערימות. חצני פשתן ערימות הפשתים קודם שיכתשוהו וישרוהו כשיתלשו אותו: ופרט הוא מה שאמר הכתוב ופרט כרמך לא תלקט ובית הלל

תלקט[56]) ובית הלל יסתדלון מן קו׳ לעני ולנר פיתרך אתנין ובית שמאי יסתדלון מן קו׳ לנר ליתום ולאלמנה[220]) פיתרך תלתה׃

מביאין ראיה ממה שאמר לעני ולנר ויש לו לעזוב שנים ובית שמאי מביאין ראיה ממה שאמר לנר ליתום לאלמנה ויש לו לעזוב שלשה׃

ו. העומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה שני עמרים ובהן סאתים רבן גמליאל אומר לבעל הבית וחכמים אומרין לעניים אמר רבן גמליאל וכי מרוב העמרים יפה כוח של בעל הבית או הרע כוח אמרו לו יפה כוח אמר להם מה אם בזמן שהוא עומר אחד ובו סאתים ושכחו אינו שכחה שני עמרים ובהן סאתים אינו דין שלא יהוא שכחה אמרו לו לא אם אמרת בעומר אחד שהוא כגדיש תאמר בשני עמרים שהן כבריכות׃

קול רבן גמליאל וכי מרוב העמרים ונו׳ אנמי הו אסתפהאם תקדיר ודלך אנה קאל להם כתרה׃ אלקבץ[221]) אלמנסיה׃ מפידה׃ הי לבעל הבית או מודיה׃ פאקרו לה וקאלו אן כתרתהא נפע לבעל הבית ואינה שכחה אן כאנת כתירה׃ פלמא אקרו בדלך רד עליהם מן מדהבהם וקאל להם וכיף תנעלו הנא כתרתהם צרר בצאחב אלמאל ואנכם תקולו אדי כאן עומר אחד אינו שכחה ואדא כאן שני עמרים שכחה פאנאבוה וקאלו לה אדי כאן עומר אחד פהו מתל כדם ואללה קאל ושכחת עומר[167]) ולא גדיש ואדי כאן שני עמרים פהו כמתל אלחזם אלצנירה׃ וקאלו[222]) איצא לא תשוב לקחתו[167]) עומר שאתה יכול לפשוט ידך וליטלו יצא זה שאין אתה יכול לפשוט ידך וליטלו ואין הלכה כרבן גמליאל ושרח כריכות אלקבץ[221]):

מה שאמר רבן גמליאל וכי מרוב העמרים ונו׳ הוא לשון שאילה שאמר להם רוב העמרים השכוחות יש בהם תועלת לבעל הבית או יש לו בהם הפסד והודו לו ואמרו שיש ברובם תועלת לבעל הבית ואינה שכחה כשיהיו רבים וכאשר הודו על זה השיב עליהם מדבריהם ואמר להם היאך אמרתם שרובם הפסד לבעל הבית שהרי אתם אומרים כשיהיה עומר אחד אינו שכחה ואם יהיה שנים הם שכחה והשיבוהו ואמרו לו כשיהיה עומר אחד הוא כמו הגדיש והכתוב אומר ושכחת עומר ולא גדיש וכשיהיה שני עמרים הוא כמו שאר עמרים הקטנים ועוד אמרו [לו] לא תשוב לקחתו עומר שאתה יכול לפשוט ידך וליטלו יצא זה שאין אתה יכול לפשוט ידך וליטלו ואין הלכה כרבן גמליאל. ופירוש כריכות אגודות׃

ז. כמה שיש בה סאתים ושכחה אינו שכחה אין בה סאתים אבל ראויה היא לעשות סאתים אפילו היא של טופח רואין אותה כאלו היא ענוה של שעורים[223]):

אעלם אן אלשכחה איצא לאזמה לאלזרע אלואקף כמא תלום אלעמרים לקול אללה[167]) ושכחת לא תשוב לקחתו וקר ביינא[224]) אן טופח אלנוע מן אלחבוב אלמערוף באלקרטמאן[225]) והו קליל אלאנאבה ואלרקעה אלכבירה מנה תגרג חב יסיר ויגרג אלכל תבן ועידאן[226]) פיקול אנה ואן כאן אדי דרס ונפץ לם יצפי בה סאתים נתגייל תלך אלסנבל כאנהא שעיר אלדי הו כביר אלחב נפיץ וכאן יכון פיה סאתים ולא תכון תלך אלקמה שלטופח שכחה:

דע שהשכחה היא מחוייבת לקמה כמו שהיא מחוייבת לעמרים לפי שאמר הכתוב ושכחת לא תשוב לקחתו וכבר בארנו כי טופח ממיני הנרנרים הידוע קרטמ"ן [בלשון ערב] ובקעה גדולה ממנו תוציא זרע מעט ויצא רובי בתבן וקש לפיכך הוא אומר שאע"פ שאחר שיודש ומרחו אותם לא תקבץ ממנו סאתים ראינו אותם השבלים כאילו הם שעורים אשר גרגירין גסים וכאילו יש בהם סאתים ולא תהיה הקמה ההיא של טופח שכחה:

ח. קמה מצלת את העומר ואת הקמה והעומר אינו מציל לו את העומר ולא את הקמה איזו היא קמה שהיא מצלת את העומר כל שאינה שכחה אפילו קלח אחד:

קאל אללה[167]) כי תקצור ושכחת עומר וקאלו[227]) עומר שסביבותיו קציר שכחה ולא עומר שסביבותיו קמה פאדי מא נסי עומר סמוך לקמה אינו שכחה וכדלך אדי נסי קמה וכאנת רוס אלסנבל מנהא מתצלה בקמה תאניה וכאנת תלך אלקמה אלתאניה סאתים פמא זאד פתגלין אלקמה אלמתצלה בהא ולא תכון שכחה ותבקי לבעל הבית והדי הו מעני קו' מצלת את העומר ואת הקמה ואמא אן נסי עומר וכאן סמוך לעומר גיר מנסי פאלמנסי שכחה וכדלך אן נסי קמה אקל מן סאתים וכאנת בגנב עומר גיר מנסי פאלקמה שכחה. והוא הו קו' והעומר אינו מציל לא את העומר ולא את הקמה וסיבין מקדאר אלסאה פי מא בעד[228]) וסאתים תתניה סאה:

אמר הכתוב כי תקצור ושכחת עומר ואמרו עומר שסביבותיו קציר שכחה ולא עומר שסביבותיו קמה וכשישכח עומר סמוך לקמה אינו שכחה וכן כשישכח קמה והיו ראשי השבלים ממנה מחוברים בקמה שנית והיתה הקמה ההיא השניה סאתים ויותר תהיה מצלת הקמה המחוברת אליה ולא תהיה שכחה ותשאר לבעל הבית וזה ענין מה שאמר מצלת את העומר ואת הקמה אבל אם שכח העומר והיה סמוך לעומר שאינו שכוח יהיה השכוח שכחה וכן אם שכח קמה פחות מסאתים והיתה לצד העומר שאינו שכוח תהיה הקמה שכחה וזה הוא מה שאמר והעומר אינו מציל לא את העומר ולא את הקמה. ועוד נבאר שיעור הסאה אחר כן וסאתים משנה הסאה:

ט. סאה תבואה עקורה וסאה שאינה עקורה וכן באילן והשום והבצלים אינן מצטרפין[229]) ר' יוסי אומר אם בא רשות לעני באמצע אינן מצטרפין ואם לאו הרי אלו מצטרפין:

קד תקדם לנא אן סאתים אינן שכחה פאנּא שכח סאה קמה[230]) וסאה עקורה לא נקול צאף הדי להנּא ולא תכון שכחה וכן באילן אדי כאן בעין אלמקדאר אלדי לם[97]) יכון מתלה שכחה באילן ובעצה מקלוע וכדלך אלתום ואלבצל אדי נסי אלבעין פי אלארץ ואלבעין מקלוע וכאן מגמועהא אינו שכחה לא נקול אנהא תנצאף מן חית תסקט אלשכחה ור׳ יוסי יקול אנהא תנצאף חתי יפצל בינהמא מלך אלעני ודלך באן יכון קד זכה בדלך אלבעין אלמקלוע או אלמתרוך פי אלארץ ובעד דלך נסי אלבעין אלאגר[231]) פחינית לא ינצאף אליה אלבעין אלאגר ויכון איצא שכחה ואין הלכה כר׳ יוסי[232]):

כבר הקדמנו שסאתים אינן שכחה וכשישכח סאה קמה וסאה עקורה לא אמרנו יצטרף זה לזה ולא יהיה שכחה וכן באילן כשיהיה קצת השיעור שלא יהיה כמוהו שכחה באילן וקצתו תלוש ועקור [מן הארץ] וכן השומים והבצלים כשישכח מקצתם בארץ ומקצתם תלושים והמחובר משניהם אינו שכחה ולא אמרנו שיצטרפו כדי שלא יהיה שכחה ור׳ יוסי אומר שהם מצטרפים עד שיפריש ביניהם רשות העני ויהיה זה כשיזכה בקצת הדבר ההוא התלוש או במחובר ואח״כ נשכח קצתו האחד אז לא יצטרף עמו הקצת האחר ויהיה כמו כן שכחה ואין הלכה כר׳ יוסי:

י. תבואה שניתנה לשחת או לאלומה וכן באגודי השום ואגודות השום והבצלים אין להם שכחה כל הטמונים בארץ כגון הלוף והשום והבצלים ר׳ יהודה אומ׳ אין להם שכחה וחכמים אומרין יש להן שכחה:

קד שרחנא[233]) שחת אלקציל ואלומה חזמה והו אן יחצדהא כלהא ויקסמהא חזם ולא יגמע מן תלך אלחזם עמרים לאן אלאלומות תגמע פתציר עמרים ואגודי[234]) השום אלתום אלמתצל אתצאל אלטביעה פי אצל אלנבאת יכון אצל ואחד יגמע ראום כתירה. ואגדות השום רבט אלתום אדי רבטת באליד רבטא צגירה ולם יגמע מנהא עמרים וכדלך[235]) מן אלבצל אין להם שכחה לאנה לם יעמל מנהא עמרים[235]) ושרח הטמונין בארץ אלמדפונה פי אלארץ יעני אלדי יכון אלמאכול מנהא תחת אלארץ מתל אלתום ואלבצל ואלגזר[236]) ולוף נוע מן אלבצל בלא שך[237]) ואין הלכה כר׳ יהודה:

כבר בארנו שחת הוא הגז. ואלומה הוא עמרים והענין ההוא שיקצצנה כולה ויחלוק אותה לאלומות ואל יקבוץ מן האלומות ההם עמרים כי האלומות כשיתקבצו נעשים עמרים. ואגודי השום הוא השום המחובר חבור הטבע בשרשי צמחיו ויהיה מהם שורש אחד כולל ראשים רבים. ואגודות השום שיחבוט אותם ביד חביטה קלה קודם שיתקבץ מהם עמרים וכן בבצלים אין להם שכחה מפני שאין מתקבץ מהם עמרים. ופי׳ הטמונין בארץ ר״ל שיהיה הנאכל מהם מתחת לארץ כגון השומים והבצלים והלפתות. ולוף מין ממיני הבצלים בלא ספק ואין הלכה כר׳ יהודה:

יא. הקוצר בלילה והמעמר והסומה יש לו שכחה אם היה מתכוין ליטול את הגם הגם אין לו שכחה ואם אמר הריני קוצר על מנת מה שאני שוכח אני אטול יש לו שכחה:

קר ביינא[238]) פי הדי אלפרק אן לאלקוצר שכחה אדא נסא סנבלא קאימא ולאלמעמר איצא ושרח אם היה מתכוין ליטול את הגם הגם אן תואפי ליאכד אלנליל אלנליל אעני אלשי אלנאסי ואלשרט באן ירגע ויאכד מא נסי סאקט לאן אלאצל ענרנא כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל אלא בממון כמא יבין פי מוצעה:

כבר בארנו בפרק זה שיש לקוצר שכחה כשישכח קמה וכן למעמר. והתנאי שישוב ויקח מה ששכח בטל שהעיקר בידינו כל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל אלא בממון כמו שיתבאר במקומו:

פרק שביעי.

א. כל זית שיש לו שם בשדה[239]) כזית הנטופה בשעתו ושכחו אינו שכחה בד"א בשמו ובמעשיו ובמקומו בשמו שהיה שפכוני או בשני ובמעשיו שהוא עושה הרבה ובמקומו שהוא עומד בצד הגת או בצד הפרצה ושאר כל הזיתים שנים שכחה ושלשה אינן שכחה ר' יוסי אומ' אין שכחה לזיתים:

קאל אללה[167]) ושכחת עומר בשדה וקאלו[240]) עומר שאתה שוכחו לעולם יצא זה שאתה זוכרו לאחר זמן פאדי נסי תמרה משאר אליהא אנמא תכון משאר אליהא לתחדיד מוצעהא או לכתרה זיתונהא או לכתרה זיתהא פתלך אלתמרה אינה שכחה לאנה זוכרו לאחר זמן ונטופה אסם מוצע[241]) וכתיר מא תנסב אנואע מן אלתמאר אלי בלאד: ושפכוני זיתון מנסוב אלי מוצע[242]) וכאן יעמל זיתא כתירא ולדלך תסמי שפכוני מענאה יצב זית כתיר מאכוד מן שפך: ובשני[243]) איצא מנסוב אלי מוצע וכאן דלך אלזיתון קליל אלאנאבה ולדלך סמי בשני מאכוד מן בושה. וקי עושה הרבה כתיר אלזיתון וכלאם ר' יוסי אנמי כאן ירויה עמא קאל

אמר הכתוב ושכחת עומר בשדה ואמרו עומר שאתה שוכחו לעולם יצא זה שאתה זוכרו לאחר זמן וכשישכח אילן ידוע ותהיה ידיעתו מפני הגבלת מקומו או לרוב זיתיו או לרוב שמנו האילן ההוא לא יקרא שכחה כי הוא זוכרו לאחר זמן: ונטופה שם מקום ופעמים רבות מיחסים שם מיני האילנות לארצות ושפכוני זיתים נקראים על שם המקום שהיה מוציא שמן הרבה ועל כן יקראוהו שפכוני וענינו שפיכת שמן לרוב גזור ממלת שפך. ובשני הוא נקרא על שם המקום והזיתים ההם לא היו עושין שמן הרבה על כן נקראו בשני לקוה מבושה. ומה שאמר עושה הרבה הוא רוב הזיתים. ודברי ר' יוסי קבלה

דלך פי זמאן אדריאנוס אלמלך[244]) לאן כאן אלזיתון חניז קליל[245]) גדא לאן הדי אלמלך כאן אגרב אלארץ וקטע אלזיתון פלקלתה פי דלך אלתאריך כאן לא ינסי בל כאן זוכרו לאחר זמן אמא בעד דלך ענד אנגבאר אלבלאד וכתרה אלזיתון פלא נלאקי אנה יש לו שבחה:

מפני שאמר אותו בזמן אדריאנוס המלך שהיו הזיתים מועטים מאד שזה המלך החריב הארץ וכרת הזיתים ומפני מיעוטם בזמן ההוא לא היה שבחה שהיה זוכרו אחר זמן אבל אחרי כך כשחזרו הארצות לישובן ורבו הזיתים לא היה מחלוקת שיש לו שבחה:

ב. זית שנמצא עומד בין שלש שורות של שני מלבנין ושבחו אינו שבחה זית שיש בו סאתים ושבחו אינו שבחה בד"א בזמן שלא התחיל בו אבל אם התחיל בו אפילו כזית הנטופה בשעתו ושבחו יש לו שבחה כל זמן שיש לו תחתיו יש לו בראשו ר' מאיר אומר משתהלך המחבה:

אדי כאנת תלתה צפוף מן אלתמאר אלתי יציר בינהא חוצין אתנין[246]) ונסי תמר פי וסט אלצף אלתאלת אינו שכחה לאן אלתמאר סתרתה. והדה צורה דלך:

כשיהיה ג' שורות מן האילנות שיש ביניהם ערוגות שתים ושכח אילן באמצע השורה השלישית אינה שכחה שהאילנות הסתירוהו. וזו היא צורתה:

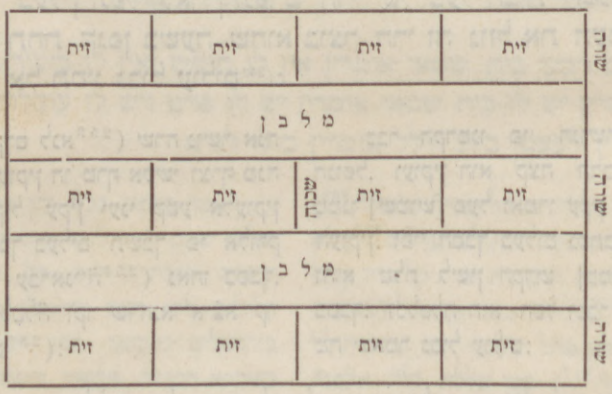

ובינו פי אלתלמוד[247]) ופי אלתוספתא[248]) אן קו' במה דברים אמורים ראנע עלי[249]) אול אלפצל[250]) מן אלפרק פתכון רתבת[251]) אלקול הכוי כל זית שיש לו שם בשדה כזית הנטופה בשעתו ושכחו אינה שכחה בד"א בזמן שלא התחיל בו אבל אם

וכבר באו בגמ' ובתוספתא כי מה שאמר במה דברים אמורים חוזר על משנה ראשונה מן הפרק ויהיה סדור הדברים כן כל זית שיש לו שם בשדה כזית הנטופה בשעתו ושכחו אינה שכחה בד"א בזמן שלא התחיל בו אבל אם

אבל אם התחיל בו ושכחו הרי זה שכחה עד שיהיה בו סאתים וקו׳ כל זמן שיש לו תחתיו יריד בה אנה טאל מא לאלעני אן יאכד אלשכחה מן תחת אלשנרה פלה איצא אן יאכד אלשכחה מן אלשנרה נפסהא. והמחבה אסם אלעוד אלדי ינפץ בה אלויתון חתי יקע מא אסתתר בין אלאוראק ולדלך תסמי מחבה לאנה יגרג מא אנתפי פקאל ר׳ מאיר אן לה אן יאכד אלשכחה טאל מא יבקי פי אלשנר תמרה פאנא תם אלתמאר חתי תנפץ אלשנרה פלא יקע מנהא שי והו קולהם משתהלך המחבה פלים לאלעניים חיניד שכחה ואלחכמים יקולון חתי יתם אלתמאר מן תחת אלשנר הו קו׳ כל זמן שיש לו תחתיו יש לו בראשו ואין הלכה כר׳ מאיר:

התחיל בו ושכחו הרי זה שכחה עד שיהיה בו סאתים. ומה שאמר כל זמן שיש לו תחתיו ר״ל כל זמן שיש לעני רשות לקחת השכחה מתחת האילן יש לו כמו כן רשות לקחת אותו מן האילן. והמחבה שם העץ שחובטין בו הזיתים עד שיפול מה שנחבא בין העלים ועל כן נקרא מחבה כי הוא מגלה מה שנחבא ואמר ר׳ מאיר שיש לו לקחת השכחה כל זמן שישאר באילנות פרי ומשיכלה פרי מן האילן ויחבטו אותו ולא יפול ממנו דבר הוא מה שאומר משתהלך המחבה אין לעניים אז שכחה וחכמים אומרים עד שיכלה הפרי מתחת האילנות הוא מה שאמר כל זמן שיש לו תחתיו יש לו בראשו ואין הלכה כר׳ מאיר:

ג. איזה הוא פרט הנושר בשעת הבצירה היה בוצר עקין את האשכל הסבך בעלין ונפל לארץ ונפרט הרי של בעל הבית המניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר הרי זה גוזל את העניים על זה נאמר אל תסיג גבול עולים[252]:

קד תקדם לנא[253]) שרח נושר אנה אלסאקט ועוקין הו טרף אלשי וצרף מנה אלפעל וקיל עקין יעני קטע אלעוקין ושרח הסבך בעלים תשבך פי אלורק והי לפצה עבראניה[254]) נאחז בסבך. וכלכלה אלסלה וקד שרחנא איצא קו׳ גבול עולים[255]):

כבר הקדמנו פי׳ הנושר שהוא הנופל. ועוקין הוא קצה הדבר ועשו ממנו [שמוש] פעל ואמרו עקץ ר״ל כרת העוקין. ופי׳ הסבך בעלים נסתבך בעלים והוא מלת לשון הקדש [כמו] נאחז בסבך. וכלכלה הוא הסל וכבר פירשנו מה שאמר גבול עולים:

ד. איזו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף[256]) אם ספק של עניים עוללות שבארכובה אם נקרצת עם האשכול הרי של בעל הבית ואם לאו הרי היא שלעניים גרגר יחידי ר׳ יהודה אומר אשכול וחכמים אומרין עוללות:

כתף הו אן יגרג מן אלענקוד אנצאן דקיקה ממלוה[257]) ענב וכדלך הי

כתף הוא שיצאו מן האשכול שריגים דקים מלאים ענב וכן באיזה אשכלות.

בעין[258]) אלענאקיד ונטף הו אן יכון אלענב מרכב בעצה עלי בעץ חתי יסתר אלעוד מתל אלאם[259]) אלמשרקי ואמא שרח נטף[260]) פהו קאטר אעני אנה מתל שי קטר וואד שי עלי שי חתי תראכם וכל מא סוי הדא פהו אלדי סמאה אללה עוללות וארכובה[261]) הי אלטיאת אלתי תכון פי אלזראנין. גרגר יחידי חבה מפרדה ונקרצת תנקטע[262]) מתל קו'[263]) קרץ מצפון בא ואין הלכה כר' יהודה:

ונטף הוא שיהיה הענב מורכב זה בזה עד שיסתירו העין כמו ההדם המזרחי אבל פי' נטף הוא נוזל ר"ל שהוא כמו דבר נוטף ונוגע קצתו על קצתו עד יתכנס ויתאבק זה על זה וכל מה שהוא זולת זה הוא מה שקראו הכתוב עוללות. וארכובה הם הכרוכות שיש בזמורות. גרגר יחידי יחוע. ונקרצת היא נחתכת כמו שאמר הכתוב קרץ מצפון בא ואין הלכה כר' יהודה:

ה. המדל בגפנים כשם שהוא מדל בתוך שלו כך הוא מדל בשלעניים דברי ר' יהודה ר' מאיר אומ' בשלו הוא רשאי אינו רשאי בשלעניים:

המדל מן יצעף[264]) מן דל ומענאה אנה אדי קטע אלאגצאן ורמאהא כמן יקטע מן ענאקיד אלענב[265]) וכדלך איצא יגוז לה אן יקטע מן אלעוללות ולא נכלפה אן יתחפץ[266]) בקטע אלעוללות ואין הלכה כר' מאיר:

המדל התולש גזור מן דל ועניינו כמו שהוא מותר שיכרת הזלולים וישליכם כאשר יכרתו מן האשכולות הענב כן הוא מותר לו לכרות מן העוללות ולא נצריכהו להשמר בכריתת העוללות ואין הלכה כר' מאיר:

ו. כרם רבעי בית שמאי אומרין אין לו חומש ואין לו ביעור בית הלל אומרין יש לו בית שמאי אומרין יש לו פרט ויש לו עוללות והעניים פודין לעצמן בית הלל אומרין בולו לגת:

קאל אללה פי כל שנרה מתמרה[267]) תגרם שלש שנים יהיה לכם ערלים[268]) לא יאכל ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש חלולים[269]) ליוי וחכמה אן יאכלה צאחבה פי ירושלם מתל מעשר שני ובית הלל יקולון אן[148]) סמי אללה גלה אלסנה אלראבעה קודש חלולים וסמא אלמעשר קדש פחכמה כחכם אלמעשר פאנא פדא נטע רבעי שלו לעצמו יזיד אלכם עלי מא יסי כמא גא אלנין[270]) פי אלמעשר ואם גאל יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסף עליו[271]) וביעור הו אן יזילה[272]) מן ביתה ענד תמאם אגלה כמא יבין

אמר הכתוב בכל עץ פרי [שנטע] שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש חלולים ליוי ודינו שיאכלו אותו בעליו בירושלים כמעשר שני וב"ה אומרים כשקרא הקב"ה תבואת השנה הרביעית קדש חלולים וקרא המעשר קדש משפטו כמשפט המעשר וכשיפדה נטע רבעי שלו לעצמו יוסף חמישיתו על מה שהוא שוה כאשר אמר הכתוב במעשר ואם גאל יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסף עליו. וביעור הוא להסירו מביתו כשישלם זמנו כמו שיתבאר במסכת

פי מסכת מעשר שני[273]) מן הדי אלסדר והו קול אללה[274]) בערתי הקדש מן הבית ובית שמאי לא ילומונה שיא מן דלך לאנה לם יג פיה נין בשי מן דלך לאן הדה אלנצוץ אנמא גאת פי אלמעשר והם לא ישבהון כרם רבעי למעשר:

מעשר שני בזה הסדר והוא שאמר הכתוב בערתי הקדש מן הבית ובית שמאי לא יחייבוהו כלום מכל זה שלא נכתב דבר בענין זה כלל כי אלו הפסוקים באו בענין המעשר ואינם מדמים כרם רבעי למעשר:

ז. כרם שבולו עוללות רבי אליעזר אומ׳ לבעל הבית ור׳ עקיבה אומר לעניים אמר רבי אליעזר וכי תבצור לא תעולל אם אין בציר מניין עוללות אמר ר׳ עקיבה וכרמך לא תעולל[56]) אפילו כולו עוללות אם כן למה נאמר כי תבצור לא תעולל[220]) אין לעניים בעוללות קודם לבציר:

הדי כלה ביין והלכה כר׳ עקיבה:

כל זה מבואר והלכה כר׳ עקיבה:

ח. המקדיש את כרמו עד שלא נודעו העוללות אין העוללות לעניים ומשנודעו העוללות העוללות לעניים ר׳ יוסי אומ׳ נתנו שכר גדולים להקדש ואיזו היא שבחה בערים כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה וברוגליות משיעבור ממנה:

מן אלאצול[275]) אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו פלדלך אדי צהרת אלעוללות לא יצח לה[276]) אן יגעלהא הקדש לאנהא מאל עניים ומעני שכר גדולים אנרּ מא אנמאת אלתמרּ פיהא מן וקת אלהקדש חתי טאבת ונצנת וערים[277]) אלעריש ורוגליות[278]) הי אלדואלי אלממתדּ עלי אלארץ מתל אלכרמאת[279]) כלהא והו מאכוד מן אלרגל יריד בדלך מא תטרק באלרגל[280]) והלכה כר׳ יוסי:

מן העקרים שבידינו אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו לפיכך כשנראו העוללות לא יכול לעשותם הקדש מפני שהוא ממון עניים. וענין שכר גדולים שכר מה שהוציא האילן מן הפרי משעת הקדש עד אשר חנטו פניו ונתבשלו. וערים [בלשון ערב] עריש. ורוגליות הם הגפנים השטוחות על הארץ כמו הכרמים כולם והוא גזור ממלת רגל ר״ל שהרגל נוגעת בהם והלכה כר׳ יוסי:

פרק שמיני.

א. מאימתי כל אדם מותרין בלקט משיהלכו הנמושות ובפרט ובעוללות משיהלכו העניים בכרם ויבואו ובזיתים משתרד רביעה שניה אמר

ר׳ יהודה והרי יש שאין מוסקין את זיתיהן אלא לאחר רביעה שנייה אלא כדי שיהא העני יוצא ולא יהא מביא אלא בארבעה איסרות:

קאל אללה[56]) פי הדה אלחקוק[281]) אלתי תתרך לאלעניים לעני ולגר תעזב אותם[56]) פאדי אנקטע אלעניים מן טלבהא חלת לאלנאס כלהם לאן לם יאמר אללה לתתרך לאלפסאד או לאלטיור ונמושות הם אלשיוך אלטאענין[282]) פי אלסן[283]) פי אצל לגתהם ואסתעארוה הנא לאלדין ילקטון בעד אללאקטין[284]) והם אללואקט אלתואני שבהוהם באלשיוך לבטאהם ואנהם לא ינדון אלא יסיר[285]) ורביעה שנייה אלמטרה אלתאניה[286]) ואסתעארו איצא אסם רביעה לאלשתא לאנה ינמי אלטעאם ויגרנה מן אלארץ כפעל אלנאכח לאלאנתי[287]) וכדלך קאלו[288]) מטרא בעלה דארעא וחד רביעה שנייה פי בלאד אלשאם פי אלסנה אלבאכרה פי אלסבעה עשר פי[289]) מרחשון[290]) ופי אלמעתדלה פי אלתאלתה ועשרין[291]) מנה ופי אלסנה אלבטיה פי ראש חדש כסלו ומא נזל מן אלמטר קבל אלסאבע עשר מן מרחשון אנמי הו מן עוארץ אלגריף לא מן אואיל אלשתא הדי כלה פי ארץ ישראל ועליהא וקע אלכלאם ושרח מוסקין ינפצון ונאפץ אליתון יתסמא מוסק כמא יסמון אלחארת עודר וקאטף אלענב בוצר וחאצד[292]) אנואע אלחבוב קוצר. ואיסרות גמע איסר ומקדאר אלאיסר[293]) ארבע חבאת פצה ואין הלכה כר׳ יהודה:

אומר הכתוב בזה החלק הנעזב לעניים לעני ולגר תעזב אותם ובשיפסקו העניים מלבקש אותם הם מותרים לכל בני אדם כי לא צוה הקב״ה שיעזבוה לאיבוד או לעופות. ונמושות הם הזקנים הבאים בימים ועיקר לשונם הוא כן והשאילו בכאן זה השם ללוקטים אחר הלוקטים והם המלקטים השניים והמשיל אותם לזקנים לאיחורם ולא ימצאו אלא מעט. ורביעה שנייה המטר השני והשאילו כמו כן שם רביעה לזמן הסתיו לפי שהוא מגדל הצמחים ויוציאם מבטן הארץ כמעשה הבועל בנקיבה וכן אמרו מטרא בעלה דארעא וזמן רביעה שנייה בארץ הצבי בשנה המבכרת הוא בי״ז במרחשון ובשנה הבינונית בכ״ג במרחשון ובשנה המאוחרת בראש חדש כסלו ומה שירד מן הגשם קודם י״ז מרחשון הוא ממטרות החורף לא מתחלת הסתיו כל זה בארץ ישראל ועליו נאמר הדבר. ופי מוסקין [מנפצין או] חובטין הזיתים והחובט נקרא מוסק כמו שיקרא לחורש עודר ולכורת ענבים בוצר וקוצר מיני התבואה קוצר. איסרות קיבוין אסר ושיעור אסר ד׳ גרות כסף ואין הלכה כר׳ יהודה:

ב. נאמנין על הלקט ועל השכחה ועל הפיאה בשעתן ועל מעשר עני בכל שנתו ובן לוי נאמן לעולם אין נאמנין אלא על דבר שבן דרך בני אדם נוהגין בו:

קד קדמנא[294]) אן חקוק אלעניים לא ילומהא מעשרות וכדלך אללוי לא כבר הקדמנו שמתנות עניים אינן חיבות במעשרות וכן הלוי אינו חייב מן

ילומה אן יגרג מן אלמעשר אלדי אעטי
לה גיר תרומות מעשר כמא ביננא פי
אלסאבע מן ברכות[295]) פקאל אן נצדק
אלעני פי וקת אללקט אן יקול הדי לקט
פנאגדה מנה ולא נגרג מנה מעשר וסאיר
אלהלכה ביין עלי הדי אלאצל וקו' אינן
נאמנין אלא על דבר שדרך בני אדם
נוהגין בו ירידה בה אנהם לא יצדקון אן
הדה מן חקוקהם פלא ילזם דלך אלשי
מעשר אלא אדי כאן מן שאן אלנאס
אן יעטו מתל דלך אלשי וסיבין דלך
בעד הדא והו קול:

המעשרות אשר ניתן לו חוץ מתרומת
מעשר כמו שביארנו בפרק שביעי מברכות
ואמר שיהיה העני נאמן בשעת הלקט
לומר זה לקט ונקח אותו ממנו ולא
נתחייב להוציא ממנו מעשר ושאר ההלכה
מבואר על זה העיקר. ומה שאמר אינן
נאמנין אלא על דבר שדרך בני אדם
נוהגין בו ר"ל שהם אינם נאמנים באמרם
שאלו מתנותיהם ולא יתחייב הדבר ההוא
מעשר אלא אם כן מנהג בני אדם לתת
להם זה הדבר ויתבאר זה אחר זה:

ג. נאמנין על החטים ואינן נאמנין לא על הקמח ולא על הפת נאמנין על השעורה שלארז ואין נאמנין עליו בין חי בין מבושל נאמנין על הפול ואין נאמנין על הגריסין בין חיים בין מבושלים נאמנין על השמן לומר של מעשר עני הוא ואין נאמנין עליו לומר של זיתי נקוף הוא:

מן שאן אלנאס אן יעטו אללקט
ואלשכחה ואלפיאה חבובא לא דקיק ולא
לבז פלדלך יצדקון עלי אלקמח ולא
יצדקון עלי אלדקיק ואלבז הדי אדי
קאל בעל הבית אעטני הדא אלדקיק או
הדא אלבז אמא אן קאל אני אגדת
קמח אלפיאה או אלשכחה וטחנתה
ועמלת מנה הדא אלבז פהו מצדק
לבן[296]) בשעת הפיאה ושרח שעורה
שלארז[297]) סנבלה אלארז ולא יצדק
עליה והו חב קד דרס ולא מטבוך לאן
לם תכון אלעאדה עגדהם אן יעטי אלא
פי סנבלה וגריסין[298]) אסם אלפול אדי
טחן ונפץ מקשרה. וחי הו אלשי אלני
תרגום אל תאכלו ממנו נא לא תיכלון
מניה כד חי[299]) ומעשר עני יגרגוה
אלנאס מן אלזית פלדלך יצדק עלי קולה
הדי אלזית הו מעשר עני וזיתי נקוף הו
אלזיתון אלדי[300]) תשה ותבקא[301]) פי

דרך בני אדם לתת הלקט והשכחה
והפיאה בחטים ולא בקמח ולא בלחם
ועל כן יהיו נאמנין על הזרע ולא יהיו
נאמנין על הקמח ולא על הלחם וזה
כשיאמר בעל הבית נתן לי זה הקמח או
זה הלחם אבל אם אמר אני לקטתי זרע
הפיאה או השכחה וטחנתי אותו ועשיתי
ממנו זה הלחם יהיה נאמן רק בשעת
הפיאה. ופי' שעורה של אורז שבולת
של אורז וכמו כן לא יהיה נאמן עליו
כשיהיה זרע נדוש ולא אפוי שהמנהג
לא היה אצלם שיותן אלא בשבולים.
וגריסין שם פולים טחונין ומקולפים. וחי
הוא הדבר שאינו מבושל תרגום אל
תאכלו ממנו נא לא תיכלון מניה כד חי:
ומעשר עני מנהג בני אדם להוציא מן
השמן ולפיכך יהיה נאמן כשיאמר זה
השמן הוא מעשר עני. וזיתי נקוף הם
הזיתים הנמלטים שנשארו מן האילנות

אלשגר פינפצ̇הא אלמסאכין והי להם והו מן קולה כנוקף זית[302]) לא יצדק אן הד̇י אלזית מן תלך אלזיתון ואלד̇י אוגב אן נצדקה אד̇י קאל אן הד̇י אלדקיק מן קמח אללקט ואלפיאה טחנתה ולא נצדקה פי קולה אן הד̇י אלזית מן אלזיתון אלנפ̇ץ עצרתה לאן ימכן טחין[303]) אלשי אליסיר ולא ימכן עצר אלשי אליסיר[304]):

וחובטין אותם העניים והן שלהם [וניקוף] הוא [גזור] ממה שאמר כנוקף זית ולא יהיה נאמן באמרו זה השמן מן הזיתים ההם וטעם היותו נאמן על הלקט ועל הפיאה כשיאמר זה הקמח מזרע לקט ופיאה טחנתי אותו ולא יהיה נאמן באמרו זה השמן מזיתי הניקוף דרכתי אותו שאפשר לטחון דבר מועט ואי אפשר לדרוך דבר מועט:

ד. נאמנין על הירק חי ואין נאמנין עליו מבושל אלא אם כן היה לו דבר מועט שכן דרך בעל הבית להיות מוציא מלפסו:

נוע מן אנואע אואני אלטבך̇ יתסמי לפס כאנו יטבכ̇ון פיה אלכ̇צ̇ר[305]):

מין ממיני כלי הבישול נקרא לפס והיו מבשלין בו הירקות:

ה. אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וקב שעורים ר׳ מאיר אומ׳ חצי קב קב וחצי כוסמין וקב גרוגרות או מנה דבילה ר׳ עקיבה אומ׳ פרס חצי לוג יין ר׳ עקיבה אומ׳ רביעית. רביעית שמן ר׳ עקיבה אומ׳ שמינית ושאר כל הפירות אבא שאול אומ׳ כדי שימכרם ויקח בהם מזון שתי סעודות:

כוסמין[306]) אלקמח אלברי והוא מן אלכ̇מסה̈ חבוב אלד̇י[300]) יקע עליהא אסם תבואה וגרוגרות אלתין אליאבס ודבילה שריחה̈ אלתין[307]) והד̇ה אלאכיאל אלמד̇כורה̈ ליס נערפך בוזן כל כ̇יל מנה אד̇ תכ̇תלף אוזאן אלמכיאלאת[308]) באכ̇תלאף קואם אלשי אלמכיל פי אלרקה̈ ואלגלט̇ לאן ליס וזן כיל מן עסל מן וזן ד̇לך אלכיל בעינה̈ מן אללבן פנערפך[309]) במסאחה̈ כל כיל מנהא פאחפצ̇ה דאימא פי גמיע אלמשנה. פאול ד̇לך אלמכיאל אלד̇י תכון מסאחה̈ פצ̇אה ארבע אצאבע פי ארבע אצאבע וארתפאעה אצבעין וסבע אעשאר אצבע ויכון הד̇י אלאצבע אלד̇י קדר בה מן אצאבע אליד אלאבהאם

כוסמין חטה מדברית והו מחמשת המינין שנופל עליה שם תבואה וגרוגרות התאנים היבשים. ודבילה התאנים הנדבקים זה על זה [עד שנעשים כגוף אחד] ואלו המדות הנזכרות בכאן לא באנו להודיעך משקל כל המדה מהם לפי שישתנו משקלי הדברים המדודים כפי השתנות עצם הדבר המדוד בין דקות לגסות כי אין משקל מדה מדבש כמשקל המדה ההיא בעצמה מן החלב אבל אודיעך בדרך המדידה שיעור כל מדה מהם ושמור אותו תמיד בכל המשנה. ומתחלה נאמר כי במדה שיש בחללה ארבע אצבעות על ארבע אצבעות ורומה שני אצבעות ושבעה עשיריות מאצבע ויהיה זה האצבע

והוי אלמכיאל אלדי יכון פי פצאה הדא אלמקדאר סוי כאן מרבעא או מתלתא או מדוור או גירהא מן אלאשכאל הו אלדי יסמי לונ ורבעה יתסמי רביעית ותמנה יתסמי שמינית ואלקב פיה ארבעת לונין[310]) ויריד בקו' מנה וזן מאיה דינאר. ואלדינר סתה דראהם[311]) מן דראהם זמאנהם וזנה[312]) אלדרהם מן תלך אלדראהם סת עשר חבה שעיר ופרס הו נצף אלשי ויריד בה הני נצף מנה ודלך כמסין[313]) מתקאל ואנמי חררת הדה אלמקאדיר לקול אללה[314]) עז' וגל ואכלו בשעריך ושבעו גא אלנקל[315]) תן לו כדי שבעו[316]) והוי אלשי אנמא יעט לאלעניים מן מעשר עני אלדי הו לאלעניים פמתי מא גאז עני עלי אלגורן וענד צאחב אלגורן מעשר עני פלא יעטיה אקל מן הדה אלמקאדיר מן אי אלאנואע אעטאה ואן שא יעטיה אכתר יעטיה ואן כאן ענדה מעשר עני פי ביתה פלים עליה שרט אן יעט אלעני מקדארא מחדודא בל יעטיה לכל מן שא מן אלעניים קלילא או כתירא ואין הלכה כר' מאיר ולא כר' עקיבה והלכה כאבא שאול:

ששיערו בו מאצבעות היד הגודל וזה המדה אשר יש בחללה זה השיעור שוכרנו אחד שיהיה מרובע או עגול או משולש או זולתה מן התבניות הוא אשר נקרא לונ והרבע ממנו הוא נקרא רביעית וחצי הרבע נקרא שמינית ובקב יש ד' לונין. וירצה לומר בענין מנה משקל מאה דינרים והדינר ששה דרכמונים [או זווים] מזוזי זמנם ומשקל הזוז מהם ט"ז גרגרי שעורים. ופרס הוא חצי הדבר וענינו בכאן חצי מנה והוא חמשים דינר ואמנם נסדרו אלו המדות מפני שאמר הכתוב ואכלו בשעריך ושבעו ובאה הקבלה תן לו כדי שבעו וזה לא ינתן לעניים אלא ממעשר עני שהוא לעניים וכשיעבור עני על הגורן ויהיה לבעל הגורן מעשר עני לא יתן לו פחות מזה השיעור מאיזה מין שיתן לו ואם ירצה לתת לו יותר יתן ואם יש לו אצלו מעשר עני בביתו אין עליו חובה לתת לעני שיעור קצוב אבל יתן לכל מי שירצה מן העניים רב או מעט ואין הלכה כר' מאיר ולא כר' עקיבה והלכה כאבא שאול:

ו. מדה זו האמורה בכהנים ובלויים ובישראל היה מציל נותן מחצה ונוטל מחצה היה לו דבר מועט נותן לפניהן והן מחלקין ביניהן:

יריד בדלך אן הדי אלשי לאזם לאלכהנים ולאללויים ולישראל לכל מן ענדה מעשר עני ילזמה אן יעט תלך אלמקאדיר אלמדכורה לכל עני פאן אראד אן יפף מן דלך אלמעשר אלדי ענדה ליעטיה לאקארבה ומעארפה פלה אן יאכד נצף מא ענדה[317]) וידפעה לאקארבה אלעניים ויעט אלנצף לאלעניים אלדין כטרו עליה והדי הו מעני קו' היה מציל נותן מחצה ונוטל מחצה ואדי

ירצה לומר שדבר זה המחוייב לכהנים וללויים וישראלים כל מי שיש לו מעשר עני חובה עליו לתת השיעורים ההם הנזכרים לכל עני ואם ירצה להקל מן המעשר שיש אצלו לתת אותו לקרוביו ולמיודעיו יש לו לקחת חצי מה שיש אצלו [ממעשר עני] ויתנהו לקרוביו העניים ויתן החצי לעניים העוברים עליו וזה ענין מה שאמר היה מציל נותן מחצה ונוטל מחצה ואם יעברו עליו עניים

לטרו עליה עניים כתירה וכאן ענדה מן מעשר עני מא יפי באלאעטא לכל ואחד מנהם אלמקדאר אלמחדוד פאנא אנה נצף מא ענדה יבקי לך אלנצף אקל ממא יאנה כל ואחד מנהם מנה אלמקדאר אלמחדוד פלה אן יאנה אלנצף ויתרך אלנצף בינהם ויקתסמונה באלסויה ואן חצל לכל ואחד מנהם אקל מן אלמקדאר אלמחדוד וירפע לך אלנצף[318] כמא ד׳כרנא[319]):

רבים והיה אצלו מעשר עני מה שיספיק לתת לכל אחד מהם השיעור הקצוב יש לו לקחת חצי מה שיש אצלו אע״פ שיהיה הנשאר פחות ממה שיקח כל אחד מהם השיעור הקצוב ויש לו לקחת החצי ויעזוב החצי ביניהם ויחלקו אותו בשוה ואע״פ שיפול לכל אחד מהם פחות מן השיעור הקצוב ויצניע זה החצי כאשר זכרנו:

ז. אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכבר בפנדיון מארבע סאין בסלע לן נותנין לו פרנסת לינה שבת נותנין לו מזון שלש סעודות מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול מן התמחוי מזון ארבע עשרה סעודות לא יטול מן הקופה והקופה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה:

כבר הוא לחם אחד ופנדיון חצי זוז. וסאה הוא מדה אשר שיעורה ו׳ קבים וכבר זכרנו שיעור הקב. וסלע הוא ד׳ דינרים והדינר ו׳ זוזים ויהיה צירוף הסלע כ״ד זוזים וד׳ סאין כ״ד קבין ויהיה מכירתו קב בזוז כשיהיה החטה ארבע סאין בסלע יהיה בכבר שהוא בפנדיון חצי קב ולכן ידברו החכמים פעם מלחם ופעם מקמח וכאילו אמר אין נותנין לעני העובר ממקום למקום מן הצדקה פחות מכבר לחם מחצי קב. ופרנסת לינה הוא מה שיצטרך עליו בלילה ממטה וכסת ואם יהיה העני ההוא ידוע נותנים לו מה שיכסה. והביאו ראיה החכמים כי שלוש סעודות חובה על אדם לאכול בשבת מדברי הכתוב אכלוהו היום כי שבת היום ליוי היום לא תמצאוהו בשדה והוסיף לשנות מלת יום ג׳ פעמים. ותמחוי הוא שם הכלי שיאכלו בו העניים והיו בכל יום משוטטים על הבתים בכלי ויוציאו מכל בית תבשיל מאשר היו מבשלים

כבר נבזה ופנדיון נצף דרהם. וסאה[319a]) הו כיל מקדארה ששת קבין וקד ד׳כרנא[320]) מקדאר אלקב וסלע ארבה דנאניר ואלדינאר סתה דראהם פיכון צרף אלסלע ארבעה ועשרין דרהם ואלארבע[321]) סאין ארבעה ועשרין קב פיכון סום אלקב בדרהם אדי כאן אלקמח ארבע סאין בסלע פיכון פי אלנבזה אלתי הי בפנדיון קריב מן רבע קב[322]) קאלו[323]) מן אגל נואיב אלטחין ואלנבזי פכאנה[323]) קאל לא יעטי לאלעני אלמסאפר מן בלד אלי בלד פי אלצדקה אדי מר במוצע אקל מן כבזה פיהא מן אלדקיק רבע קב[324]) ופרנסת לינה הו מא יחתאג אליה באלליל מן פרש ואתסאד[325]) אן כאן לך אלעני מעלום ענדנא פיעטא להמא ינטא[326]) ותעלק אלחכמים[327]) לאן[328]) שלוש סעודות ילום אלאנסאן אן יאכל יום אלסבת קו׳ תע׳[329]) אכלהו היום כי שבת היום ליוי היום לו תמ׳ סכרר לפצה יום תלתה

מראת. ותמחוי אסם לאניה[330]) אלתי יוכל פיהא[331]) וכאנו ימשון פי כל יום באניה עלי אלדיאר ויגרג מן כל דאר אדאם ממא טבך ויגעל פי תלך אלאניה ויקסם עלי[332]) אלעניים וילום אן יכון אלדי יתולא נמעה ותקסימה תלתה אנאם לאן עגד מא יגמע יקסם פי זמאן ואחד. וקופה[333]) אסם אלקופה והו יריד בהא אלצדקה אלתי תגמע כל נמעה מן יום אלנמעה ליום אלנמעה ואלאצל ענדנא מן לם יעט פי אלקופה מה ילומה תדכל דארה[334]) ויתתן[335]) והכדי קאלו ממשכנין על הצדקה ואפילו בערבי שבתות פלדלך לא יתולא גמעהא אקל מן אתנין לאן אלאצל ענדנא אין עושין שררה על הציבור בפחות משנים ותקסם פי תלתה לאנה חכם מן אחכאם אלאמואל לאן יעט להדא כתירא עלי קדר האגתה ומנולתה[336]) ויעט להדא קלילא עלי קדרה איצא ואצל ענדנא דיני ממונות בשלשה פמן ענדה מזון שתי סעודות והו קות יום ואחד פלא יאכד מן אלתמחוי אלדי יקסם כל יום ומן ענדה מזון ארבע עשרה סעודות אלדי[77]) הו קות גמעה לא יאכד מן אלקופה אלתי תגמע כל גמעה ואנמא צארת ארבע עשרה סעודות קות גמעה לאן שלש סעודות בשבת ואחת עשרה פי אלסתה אלאיאם אלבאקיה שתי סעודות פי כל יום ואחדה באלנהאר ותאניה באלליל ואלחסאב יוגב אן תכון אתני עשרה סעודה לולא אנה לם תחסב לה סעודה לילה אלאחד לאנה לא יחתאג אליהא לאנה קד אכל פי מנחה יום אלסבת והי תמאם שלוש סעודות שלשבת:

ויושם בכלי החוא ויחלקוהו על העניים וחובה להיות ג׳ אנשים המתעסקין לקבץ אותו ולחלוק אותו לפי שתכף שיקבצוהו יחלקוהו בזמן אחד. וקופה ר״ל הצדקה שיקבצו מיום ששי לששי והעיקר בידינו שכל מי שלא נתן לקופה מה שנתחייב באין לביתו ולוקחין עבוטו וכן אמרו ממשכנין על הצדקה ואפילו בערבי שבתות ועל כן אל יעסקו לקבץ אותה פחות משנים כי העיקר בידינו אין עושין שררה על הציבור בפחות משנים וכשיחלקוהו יהיו ג׳ מפני שהוא דין מדיני ממונות לתת לזה הרבה כפי צרכו ורוב בנים ויתנו לזה מעט כפי הראוי לו כמו כן והעיקר בידינו הוא דיני ממונות בשלשה. ומי שיש לו מזון שתי סעודות והוא מאכל ליום אחד לא יקח מן התמחוי שיחלקו בכל יום. ומי שיש לו מזון י״ד סעודות שהוא מזון שבוע לא יקח מן הקופה שיקבצו בכל שבוע ואולם נעשו י״ד סעודות מזון לשבוע אחד מפני שיש ג׳ סעודות בשבת ואחת עשרה בשש ימים הנשארים ב׳ סעודות בכל יום אחת ביום ואחת בלילה ולפי החשבון צריך שיהא י״ב סעודות אלא שהם לא חשבו לו סעודות מו״ש מפני שלא יצטרך אליה בשביל שאכל במנחה יום השבת והוא השלמת ג׳ סעודות של שבת:

ח. מי שיש לו מאתים זוז לא יטול לקט שכחה ופיאה ומעשר עני היו לו מאתים חסר דינר אפילו אלף נותנין לו כאחת הרי זה יטול היו ממושכנין בכתובת אשתו לבעל חובו[337]) הרי זה יטול אין מחייבין אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו:

שרח ממשכנין מרתהנה ובעל חובו צאחב דינה ולו כאנת ענדה אואני דהב ופצה מתל אלכום ואלצחאף לא ילום ביעהא קבל אן יאכד מן חקוק אלעניים וינכתב[338]) מנהם אמא בעד אן אכד אלצדקה פיקאל לה אסתבדל תלך אלאואני ואשתרי תאניה ולא תצאף חקוק אלעניים:

פי׳ ממשכנין ידוע. ובעל חובו נמי ידוע. ואפילו אם יש לו כלי זהב וכלי כסף כגון כוסות וקערות אינו חייב למוכרם עד שיקח מתנות עניים ויכתב בכללם אז יאמרו לו מכור אותם הכלים וקנה אחרים ואל תמעיט מתנות העניים:

ט. מי שיש לו חמשים זוז והוא נושא ונותן בהם הרי זה לא יטול וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל אינו מת מן הזקנה[339]) עד שיצטרך לבריות וכל מי שהוא צריך ליטול ואינו נוטל אינו נפטר מן העולם עד שיפרנם אחרים משלו ועליו הכת׳ אומ׳ ברוך הגבר אשר יבטח ביוי והיה יוי מבטחו[340]):

לכסין[313]) דרחמא יתגר בהא תקום מקאם מאיתין לא יתגר בהא לאן קו׳ פי אלהלכה אלתי קבל הדה מי שיש לו מאתים זוז לא יטול אדי כאנת עטאלה[341]) לא יחסן אן יתגר בהא אמא אדי כאן יתגר בהא לם יתרך גיר לכסין דרחמא יחרם עליה אכד חקוק אלעניים:

חמשים זוז אשר יסחרו בהם ישוו מאתים שלא יסחרו בהם כי מה שאמר בהלכה הקודמת לזו מי שיש לו מאתים זוז לא יטול כשיהיו בטלות שאינו יודע לסחור בהם אבל כשיהיה יודע לסחור בהם אפילו לא יתעסק אלא בחמשים זוזים מהם אסור לו ליקח מתנות העניים:

בריך רחמנא דסייען:

Druck von H. Itzkowski, Berlin, Gr. Hamburgerstr. 18-19.

verständlich, dass sie dann mehr und mehr Eingang fanden, bis sie endlich in die Ausgg. kamen, von wo an ein Weglassen dieses Zusatzes nicht mehr zu denken war[1]).

341) عدالة = „todes Kapital“ kommt in den Lexicis nicht vor.

---

[1]) Lebrecht a. a. O. p. 46.

Berichtigung: Für Harizi ist überall Ḥarîzi zu lesen.

Satz וכן דיין וכו׳, ganz beziehungslos zu dem Vorstehenden das וכן nicht rechtfertigt; dass ferner hier die Aussage sowie der biblische Beleg fehlt, dass endlich zum dritten Satze וכל מי שאינו חגר וכו׳ der angeführte Bibelvers gar nicht passt. Auch scheinen die Sätze nicht wohl geordnet, indem bald von den Armen, bald von dem Richter die Rede ist, ohne dass ein tertium comparationis ersichtlich ist. Landau will daher die Mischna, mittelst des Jerusch., folgendermassen herstellen: וכל מי שאינו לא עור ולא חגר ולא סומא אינו מת מן הזקנה עד וכו׳ שנאמר דורש רעה תבואנו וכן דיין שדן דין אמת לאמיתו אינו מת עד שיזכה לעשר שנאמר צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת וכל דיין שלוקח שחד וכו׳. Jedoch hat Landau zweierlei übersehen: erstens, dass דורש וכו׳ sich nur bei Lowe a. a. O. z. St. und in der nicht sehr correcten Ed. Amsterdam findet, und zweitens, dass durch diesse Correctur die Beziehung zwischen den einzelnen Teilen durchaus nicht hergestellt ist. Endlich lasse man auch, den ganz willkürlichen Zusatz עד שיזכה לעשר, nicht ausser Acht. — Auch die LAA. des Cod. Paris. welcher וכל מי שאינו לא עור ולא סומא ולא פסח והוא משים עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיעשה כאחד מהם שנאמר צדק צדק וכו׳ וכן דיין שדן דין אמת לאמיתו וכל דיין שלוקח שוחד וכו׳ שנאמר וכן דיין שלוקח שחד וכו׳ וכל מי שאינו לא חיגר וכו׳ לא תקח שחד וכו׳; Lowes a. a. O.: שנאמר ודורש רעה תבואנו ואומר צדק צדק תרדוף וכו׳ (so auch Rabbinovicz z. St., nur in anderer Reihenfolge); die Emendationen Joel Sirkes' (starb 1640) in seinen „Noten" zur Ed. Wilna: וכן דיין שדן דין אמת לאמתו שנאמר צדק צדק תרדוף וכל מי שאינו לא חגר וכו׳ וכל דיין שלוקח וכו׳ und Elia Wilnas in seinen „Glossen" zur Ed. Wilna: וכן דיין שדן וכו׳ וכל מי וכו׳ שנאמר דורש רעה תבואנו ונאמר צדק וכו׳ וכל דיין . . . (Prov. XI, 27) können nicht genügen, da sie die obengenannten Schwierigkeiten ebenso wenig wie die Ausgg. beseitigen.

Noch schwieriger gestaltet sich die Stelle, wenn man bedenkt, erstens, dass M. der doch die besten Hss. zur Herstellung seines Mischnatextes benutzte (vgl. Lebrecht a. a. O p. 22 und 36 ff.), die ganze Stelle überhaupt nicht hat, und die er, wenn sie sich auch nur in einer Hs. vorgefunden, gewiss nicht ausgelassen hätte, (vgl. damit Jacob Chabib in seinem „En-Jacob" z. St.); zweitens, dass der Jerusch. die Stellen vom „Richter" nicht mit einem Worte erwähnt und endlich dass auch Simon b. Abraham aus Sens (1210-?), der mit Vorliebe derartige Stellen in seinem Commentar interpretirt, nichts davon verraten lässt, dass dieser Zusatz in seiner Hs. gestanden habe.

Es ist daher ohne Zweifel dieser zweite Teil der Mischna eine Interpolation (worauf ja übrigens auch die Verschiedenheit der Fassung deutet), die vielleicht so entstanden sein möge, dass irgend jemand in einer Hs. ähnliche wie in der Mischna erwähnten Fälle sich notirte (besonders am Schlusse des Tractates war dies ganz gut möglich), diese Sätze sind dann durch ungeschickte Abschreiber in den Text gekommen (wie denn überhaupt Randnoten sehr oft zu Textesworten erhoben wurden, vgl. Lebrecht a. a. O. p. 33 N. 1). Waren aber diese Sätze einmal, wenn auch nur in wenigen Hss. verbreitet, so war bei der Kritiklosigkeit mit der diese Texte überliefert wurden[1]), nur selbst-

[1]) Vgl. Lebrecht a. a. O. p. 3.

MTA AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

324) Nach dem in Anm. 322 Gesagten ist auch hier נצף = חצי zu setzen. So auch die Ausgg.

325) Das כר (Decke) der Uebersetzungen hat im Original kein Aequivalent. Dass es überflüssig ist, erhellt aus Cod. VII. 8, wo gesagt wird: ואם לן נותנין לו מצע לישן עליו. כסום ליתן תחת מראשותיו. Vgl. damit b. Sabbat 118a. מאי ארנסת לינה אמר רב פפא פוריא ובי סדיא.

326) Das מה שיחסר der Ausgg. ist aus [בו] מה שיכסה, wie Cod. Par. und Ed. princ. richtig lesen, verschrieben. Dass man ihm nicht alles was er braucht, geben muss, ist aus Jerusch. 90b ersichtlich: במה דברים אמורים בזמן שאין מכירין אותו אבל בזמן שמכירין אותו אף מ כ ס י ן אותו.

327) b. Sabbat 117b. ff.

328) Das לאן ist als Einführung in die oratio recta gebraucht.

329) Exod. XVI. 25.

330) Für לאניה lies אלאניה. Dass ein Âlif im Anlaut, besonders vor dem ل des Artikels abgeworfen wird, darüber vgl. Fleischer a. a. O. III p. 432; Hirschfeld a. a. O. p. 307.

331) Tanchum s. v. תמחוי: יאכלון פיהא (sic) אלאניה אלדי אסם.

332) على statt الى. Vgl. Anm. 25 und Dozy s. v. قسم.

333) Tanchum s. v. קופה: אלקופה וקד יראד בהא אלצדקה אלתי תגמע מן יום אלגמעה עלי טריק אלחסאמה. Die Ausgg. haben noch den Zusatz: היא כמו כן כלי מן הגמי או מן הקש והוא כינוי לאשר יתקבץ מהצדקה.

334) Für דארה fehlt in den Ausgg. ein Aequivalent.

335) Der von Dozy zweifelhaft gelassene Gebrauch von رهن VIII in der Bedeutung von „exécuter“ wird hier gesichert und kann somit das Fragezeichen bei Dozy (s. v.) gestrichen werden.

336) Harizi übersetzt das منزلة mit רוב בניו, wahrscheinlich mit Bezug auf b. Baba-Bathra 8b: שמחלקים אותם כפי צורך העני ורוב בניו.

337) Vgl. Rabbinovicz z. St.

338) VII Form für pass. I. Vgl. Anm. 27.

339) Während die Ausgg. hier אינו נפטר מן העולם und im zweiten Teil אינו מת מן הזקנה haben, lesen Maimonides, Guisius, Rabbinowicz und Lowe (aa. OO. z. St.) gerade umgekehrt. Danach ist auch die Hypothese Lippmann Hellers (z. St.), dass אינו נפטר מן העולם nur bei „Bösewichten“ und אינו מת מן הזקנה grösstenteils bei „Frommen“ gebraucht wird, hinfällig.

340) Die Ausgg. haben hier den Zusatz: וכן דיין שדן דין אמת לאמיתו וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם שנאמר צדק צדק תרדף[1]) וכל דיין שלוקח שחד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעיניו כהות שנאמר ולא תקח שחד כי השחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים[2]). Landau im XX. Bande der Frankel-Grätz'schen Monatsschrift (Jahrg. 1871, pag. 470) bemerkt hierzu: Es ist offenbar dass der zweite

---

[1]) Deut. XVI, 20.

[2]) Ibid. XVI, 19.

überflüssig, oder aber wir behalten die letzteren Worte und dann muss das וזה in וזן emendirt werden. Das Letztere scheint dem Harizi vorgelegen zu haben, denn er übersetzt: ומשקל הזה מהם.

313) Statt حمسين مثكال lies خمسون مثكال. Vgl. Anm. 98 u. 295.

314) Deut. XXVI, 12.

315) Ueber den Gebrauch des نقل bei M., vgl. Goldziher in WZKM. III p. 83.

316) Sifrê ed. Friedmann (Wien 1864) I p. 128b: שנ׳ ואכלו בשעריך ושבעו תן להם כדי שובעם[1]) מכאן אמרו אין פותחין לעני בגורן מחצי קב חטים או קב שעורים דברי ר׳ יהודה ר׳ מאיר אומר חצי קב.

317) Die Ausgg. haben an dieser Stelle die Worte שיש עליו אצלו בביתו, die aber im Widerspruch mit Cod. מ״ע VI. 11 stehen, wo bloss von dem Zehnten, den der Eigenthümer in der Scheune und nicht von dem, den er im Hause hat, gesprochen wird. Lippman Heller in seinen Tosafot z. St. bemerkt, dass wir hier (im Mischnacomm.) bloss einen Schreibfehler haben und man müsse ביתו in גורן emendiren. So wird denn in der That am Rande der späteren Ausgg. das ביתו in גורן verwandelt. Abraham b. David in seinen „Glossen" zum Cod. jedoch bemerkt: Mann kann die Stelle mit einem Schreibfehler nicht abmachen, vielmehr giebt das zum Nachdenken Anlass. Das Original bietet Aufschluss. In der Hs. steht bloss אצלו = ענרה. Dass damit ביתו nicht gemeint sein kann, erhellt schon aus dem Schluss der vorigen Mischna, wo M. beim Zehnten im Hause den Zusatz פי ביתה gebraucht.

318) Ein Aequivalent für נצף fehlt in den Ausgg. Die Uebersetzung wird lauten müssen: ויצניע זה החצי.

319) M. steht hier im Widerspruch mit dem was er Cod. מתנות עניים VI, 11 sagt. Dass nur die im Cod. entwickelte Ansicht die richtige ist, darüber vgl. Margulies in Ed. Sitomir p. 28b s. v. רבי.

319a) 1 Sea (*σάτον*) = 6 Kab = 664,656 paris. Kubikzoll = 11.51 448 preussische Quart. Vgl. Anm. 310 und Zuckermann a. a. O. p. 40.

320) Peah VIII. 5.

321) Der Artikel vor ארבע, den auch Harizi, wie es scheint, vor sich gehabt hat, denn er übersetzt: והארבע, ist unrichtig. لعقبة kann er hier nicht stehen, da ארבע סאין weder früher genannt noch als bekannt vorausgesetzt wird. Vgl. Caspari a. a. O. § 472b.

322) Die Ausgg. haben das richtige חצי, denn da 1 Kab Weizen 1 Dirhem kostet, in einem Dirhem aber 2 Dupond. sind (vgl. Anm. 311), folglich bekommt man für ein Dupondium ½ Kab Weizen. Es ist daher in der Hs. statt קריב מן רבע das Wort נצף zu setzen.

323) Die durch vorstehende Zahl bezeichnete Stelle hat kein Aequivalent in den Ausgg. Es ist dieser Ausfall durch das Homoioteleuton קאל entstanden.

---

[1]) M. gebraucht den Sing.

weiterer Beleg zu Löw a. a. O. p. 106 dienen, dass M. unter כוסמין eine Getreideart verstanden hat. Vgl. auch Bamberger a. a. O. I, 1.

307) התאנים הנדבקים זה על זה עד שנעשים כגוף אחד ist ein Zusatz der Uebersetzungen. Löw a. a. O. p. 392: דבילה = Feigenkuchen.

308) Während die Lexica als Pl. von مكيل die Form مكاييل haben, gebraucht M. den Pl. auf ات. — Wir haben hier wieder jenen Vulgarismus, der sich in der Vorliebe des Plur. auf ات zeigt. Vgl. Anm. 100.

309) Statt והודיעך der Ausgg. ist mit Cod. Par., Ed. princ. und L. Heller z. St.: ואודיעך zu lesen.

310) Pococke im Appendix u. s. w. zur „Porta Mosis" p. 361 citiert ebenfalls die Erklärung des לוג aus dem Wörterbuche des Tanchum. Da die dort angeführte Stelle einige Varianten zu unserer Hs. bietet, so sei sie hier gebracht: كيل يكون مساحة فضاه أربع أصابع بعرض الابهام فى أربع اصابع وارتفاعه اصبعين وشبعة أعشر اصبع فكل كيل يكون تكسير مساحته هذا المقدار سوى كان مربع او مثلث او مدور او غيرهو من الاشكال هو الذى يسمى אללוג فى كل مكان وربعه هو אלרביעית وثمنه שמינית. „Gemäss der Annahme des Letzteren . . . habe ich Daumenmessungen angestellt und habe dieselben übereinstimmend mit der Breite von 7 mittleren Gerstenkörnern = drei Viertel Wiener Zoll gefunden" (Bericht der öffentlichen Rabbinatschule zu Eisenstadt. Veröffentlicht vom Leiter der Anstalt, Dr. J. Hildesheimer, Mai 1868, p. 6). Nach Zuckermann (Das jüd. Masssystem und seine Beziehungen zum griechischen und römischen, Breslau 1867, p. 12) ist die Daumenbreite = 0.86 225 paris. Zoll = 0.892 433 rheinl. Zoll". — Das Flüssigkeitsmass Log ist nach Zuckermann a. a. O. p. 48ff. = 27.694 pariser Kubikzoll = 0.47 977 preussische Quart. „Es ist nun das so vielfach im Talmud erwähnte Viertellog = 6.9 235 pariser Kubikzoll = 0.11 994 preussische Quart." 1 Kab (κάβος) ist nach Zuckermann a. a. O. p. 37 = 110.776 paris. Kubikzoll = 1.91 908 preuss. Quart.

311) Vergleichungsübersicht über die im Com. vorkommenden Münzen:

Mine	Sela	Denar	Dirhem	Dup.	Assar
1	25				
	1	4			
		1	6		
			1	2	
				1	2

Nach Zuckermann (Ueber talmudische Münzen und Gewichte, Breslau 1862, p. 25) ergiebt sich „für die . . . . Mine 341.077 Gramm = 20 Lot, 4 Q. 6 Cent 4, 6 Korn preussisches Neugewicht. (21 Thlr. 20 Sgr.). 1 Sela = 26 Sgr. (p. 24). 1 Denar = 6 Sgr. und 6 Pf. 1 Maah (= 1 Dirhem) = 1 Sgr. und 1 Pf. (p. 24). 1 Dupondium = 6 1/2 Pf. 1 Assarius = 3 1/4 Pf. Hildesheimer a. a. O. p. 12: Mine = 21 Thlr. 26 Sgr. 25 Pf., Sela = 26, 25 Sgr., u. s. w.

312) Entweder wir lesen וגנה, dann ist das אלדרהם מן תלך אלדראהם

אלארץ כפעל אלנאכח לאלנתי וכדי קאלו מטרא בעלה דארעא וחדוד רביעה שנייה פי בלאד אלשאם פי אלסנה אלכאכרה פי אלי"ז מן מרחשבון ופי אלמעתדלה פי כ"נ מנה ופי אלסנה אלבטייה מן ראש חרש כסליו.

291) Für وعشرين lies وعشرون. Vgl. Anm. 98.

292) Als Aequivalent von חצד haben die Ausgg. das Wort אוסף (Sammler), wahrscheinlich mit Rücksicht auf das folgende קוצר. Doch ist das nicht richtig, denn nicht jeder der die Frucht einsammelt wird حاصد genannt. Man muss daher, unbekümmert um das folgende קוצר, hier auch קוצר lesen.

293) איסר (Assarius) = 12 פנדיון (Dupondium). Vgl. Anm. 311.

294) Peah I, 6.

295) Berachoth (ed. Weil) VII, 1.

296) Statt אבל der Uebersetzungen ist רק zu lesen.

297) Oryza sativa L. = Reis. Auffallend ist, dass Löw a. a. O. p. 359, der unsere Hs. benuzt hat, behauptet: Maim. überall (für אורֶז) الرز, während doch unsere Hs. das richtige الارز hat. So liest auch Guisius, der die Stelle citiert. — Beachtenswert ist es, dass unsere Hs. sowohl in der Mischna, als im Commentar für אורז, ארז liest, welches aber eine ganz andere Bdtng. hat. Es ist daher an beiden Stellen mit den Ausgg. אוֹרֶז zu lesen.

298) גריסין = Graupen; Löw a. a. O. p. 312.

299) Exod. XII, 9. Vgl. Weiss a. a. O. p. 8_{11}.

300) الذى für الذين. Vgl. Anm. 31.

301) Die Ausgg. haben als Aequivalent von תבקא das Wort שנשרו, welches aber gerade das Gegenteil von dem ist, was M. sagen wollte. Doch trifft Harizi keine Schuld, denn er hat gewiss das auch ihm vorliegende תבקא, mit שנשארו übersetzt, welches dann durch ungeschickte Abschreiber in שנשרו verschrieben wurde. Ein Âlif konnte sehr leicht ausfallen. Tanchum citiert die Stelle genau so wie sie unsere Hs. hat.

302) Jes. XVII, 6.

303) Ueber طحين vgl. Beaussier. Die Form فعيل ist im Maghreb die gewöhnliche Infinitivform.

304) Auf die Frage: Warum ist der Arme beglaubt zu sagen, ich habe dieses Mehl aus Peahfrucht gemahlen und nicht beglaubt zu sagen, ich habe dieses Oel aus Peaholiven gepresst? antworten die Ausgg. לפי שאי אפשר לדרוך או לטחון דבר מועט. Das ist nicht richtig; vielmehr muss man mit der Hs. lesen: שאפשר לטחון דבר מועט ואי אפשר לדרוך דבר מועט.

305) Maaser Scheni II, 9 (Ms. Or. Ou. 566) לפס וקדירה אסמא אלאואני אניה מן אואני אלטבך (sic) יטבך פיהא אלטעאם אלדי. Tanchum s. v. לפס: ויסמי אלטאגן. Dozy s. v. طاجن = plat de terre qui ressemble à un poêle à frire; tout ce qu'on cuit ou rôtit dans cet utensile s'appelle également طاجن ce qui s'applique aussi au grec τήγανον, Shaw. I 238.

306) Triticum spelta L. = Spelz, Dinkel. Auch unsere Stelle kann als

277) Die Ausgg. haben hier den Zusatz: הוא גפן אדרת אשר נטשו קציריה באנפי האילנות וגובה קומתם. Diese Erklärung stimmt zum Teil damit überein was M. in Kilajim (ed. Bamberger) VI, 1 über ערים sagt: הו אלעריש והי אלדאליה אלמרתפעאה עלי האיט או עלי עידאן וגירהא והי תמתד אכתר מן אמתראדהא אדי כאנת עלי אלארץ. Dozy s. v. عريش: Treille, ceps de vigne qui montent contre une murraille ou contre un arbre. Gl. Esp. 58. Löw a. a. O. p. 89ff: Weinstöcke auf Pfählen, die oben verbunden sein konnten, Varro a 0 jugatae vineae bilden den ערים.

278) רוגליות sind nach Löw a. a. O. p. 88, im Gegensatz zu דלית (vgl. Anm. 158) = تلبية, „die kurz gehaltenen, vineae humi projectae Col. de arb. 4 Varro *a* 8 vineae humiles et sine ridicis ut in Hispania. Auf den spanischen Brauch bezieht sich M. z. St.

279) Der Pl. كرمات ist nach Dozy: forme, qui semble propre à l'Espagne. Vgl. Anm. 100 und 222.

280) Die Ausgg. haben dieselben Worte zur Erklärung des רוגליות, nur in anderer Reihenfolge: הם הגפנים השטוחות על הארץ שהרגל נוגעת בהם כמו הכרמים כולם והוא גזור ממלת רגל. Doch ist der Reihenfolge der Hs., der Vorzug zu geben, da doch das יריד בדלך מא תטרק באלרגל erst eine Folge des והו מאבוד מן אלרגל ist.

281) Während Harizi das Wort حق sonst mit מתנה übersetzt, hat er hier das viel richtigere חלק, denn die Peah war kein Geschenk, sondern eine Abgabe die man zu geben verpflichtet war.

282) אלמאעין, so auch Tanchum, doch hat es Guisius, der ebenfalls die Stelle citiert, bereits in אלמאעון ausgebessert. Vgl. Anm. 98.

283) Das فى السن der Hs. fehlt bei Guisius. Ausgg. und Tanchum haben es.

284) Statt אללאקטין lies mit Guisius, der die Stelle citiert, אללקאטין. (لقاط = glaneur, Beaussier).

285) Das מפני שבששו לבוא der Ausgg. ist ein Zusatz Harizis. M. hat, wie schon Guisius richtig bemerkt, die Erklärung des Wortes נמושות aus b. Taanith 6a geschöpft und die dort gegebenen zwei Erklärungen in eine zusammengefasst. Die Stelle lautet: מאי נמושות אמר ר' יוחנן סבי דאזלי אתיגרא ריש לקיש אמר לקוטי בתר לקוטי.

286) Die in den Ausgg. stehenden Worte: בזמן הרביעה השניה מן השנה sind ein Zusatz Harizis.

287) Ebenfalls ein Zusatz des Uebersetzers sind die Worte: והוא גזור ממלת תרביע.

288) b. Taanith 6a.

289) Statt فى ist من zu lesen. Zwei Zeilen weiter gebraucht er das richtige من. Auch Tanchum, der die Stelle citiert, hat das richtige من. Vgl. Anm. 25 und Caspari „Arabische Grammatik"$_5$ § 415$_6$.

290) Tanchum s. v. רביעה: מן (sic) אלמטר לאנה ינמי אלטעאם ויגרג

264) Hier fehlt das Wort: מאכול.

265) In den Ausgg. fehlen einige Wörter, wodurch dann die Stelle in dieser Form unverständlich ist. Sie haben: התולש ועניגו כמו שהוא מותר שיכרות הזלזלים וישליכם כאשר יכרתו מן האשכלות כן הוא מותר לו לכרות מן העוללות. Im ersten Satz fehlt das Wort העגב hinter האשכלות und am Schluss ein Aequivalent für: ולא נכלפה אן יתחפץ בקטע אלעוללות.

266) حفظ c. ب ist bei Dozy nur einmal belegt, (garder une chose).

267) Die Ausgg. haben bloss אילן, was aber nicht richtig ist, denn nach Lev. XIX, 23 ist nur ein Fruchtbaum, nicht aber alle Bäume, abgabenpflichtig. Unsere Hs. liest daher mit Recht: مثمرة شجرة.

268) Lev. XIX, 23—24.

269) Im Gegensatz zu den Bibelausgg., die חלולים (mit ה) haben, liest M. חלולים (mit ח). Er stützt sich in seiner Erklärung wahrscheinlich auf Jerusch. p. 86 a: ר״ז בעי קומי ר״א מניין שהוא טעון חילול קודש הילולים קודש חילולים לא מתמנעין רבנן בין ח״י לחי״ת.

270) Während M. sonst bei Citaten aus der Bibel den stereotypen Ausdruck קאל אללה gebraucht, hat er hier und am Ende der Mischna den terminus نص. Man merkt auch hier schon den Einfluss, den die Methodologie von den Usûl al-fikh, ausgeübt hat. Vgl. Goldziher in WZKM. III p. 83.

271) Lev. XXVII, 31.

272) زال IV kommt in den Lexicis c. a. r. et عن l. vor. Lane hat ein Beispiel mit من l. Vgl. Anm. 25.

273) Maaser Scheni V, 3. Da wir dort dieselbe Mischna haben, so dürfte es nicht uninteressant sein die dortige Erklärung des M. hieher zu setzen, zumal die dort gegebenen Erklärungen wesentlich zum Verständnis unserer Mischna beitragen. (Ms. Or. Qu. 566): קאל אללה פי כרם רבעי קדש הלולים[1] וקאל פי אלמעשר קדש ליוי פבית הלל דרשי קדש קדש ויקולון כמא אן מן אפדי מעשר שני שלו יוסיף חומש וחייב בביעור כמא יבין פי הדי אלפרק כדלך איצא אלחכם פי כרם רבעי ובית שמאי לא דרשי קדש קדש בל יקולון אד ולם יביין אללה פיה הדי אלחכם פלא נלזמה לה וכדלך בית הלל יקולון מעשר ממון גבוה הוא כמא ביינא והם יקולון אן יתעלם כרם רבעי מן אלמעשר נמיע אחכאמה פלדלך איצא לא ילזמה פרט ולא עוללות לאנה איצא ממון גבוה בל יעצר כדה והדא הו קולהם כולו לגת ובית שמאי יגעלונה ממון בעלים וילזמונה חכם אלפרט ואלעוללות וקד תקדמת הדה אלהלכה גין פי מסכת פיאה.

274) Deut. XXVI. 13.

275) In der Hs. fehlt das Wort אנדנא, welches M. gewöhnlich in dieser Construction gebraucht. Dem Harizi scheint es vorgelegen zu haben, denn er übersetzt: מן העיקרים שבידינו.

276) لصيق = compétent, qui appartient a (Beaussier).

---

[1]) Hier hat er הלולים. Vgl. Anm. 269.

249) على für الى. Vgl. Anm. 25.

250) Statt ענין, dessen Begriff sehr ausgedehnt ist, liest man besser משנה. Ueberhaupt scheint H. das فصل gewöhnlich missverstanden zu haben. Vgl. Zivi a. a. O. p. 23 Anm. 117.

251) רתבת statt רתבה. Ueber die Verwechslung von ת und ה in jüd.-arabischen Hss. vgl. Anm. 15_2.

252) Prov. XXII. 28.

253) Peah IV, 10.

254) Gen. XXII. 13. Die Worte: והי לפצה עבראנייה [מן קו'] נאחז בסבך haben in den Ausgg. kein Aequivalent.

255) Peah V, 6.

256) Der Zusatz: אם יש לה כתף או נטף של ב"ה, den die Ausgg. an dieser Stelle haben, fehlt auch Cod. Monac. Doch mit Recht bemerkt Rabbinovicz z. St., dass das אם ספק auf etwas Vorhergehendes weist. Es ist daher der Text der Ausgg. dem der Hs. vorzuziehen.

257) Cod. Oxf. 393 und Tanchum haben: ממלוה.

258) Der Text der Ausgg. an dieser Stelle ist ganz und gar unverständlich, denn sie haben als Aequivalent von: וכדלך הי בעין אלאנאקיד ונטף הו אן יכון אלענב מרכב בעצה עלי בעין חתי יסתר אלעוד bloss die Worte: וכן העץ. Wie ist der Ausfall zu erklären? Es is zweierlei möglich. Entweder Harizi hat das (erste) בעין (بعض) für hebr. העץ gelesen und in Folge dessen das Folgende, da es keinen Sinn gab, ausgelassen, oder aber, und das ist das Wahrscheinlichere, wir haben hier an ein den Ausfall begünstigendes Homoioteleuton zu denken, welches so entstanden sein möge, dass Harizi das עוד welches er mit העץ übersetzte, mit dem ähnlich aussehenden בעין verwechselte. Auf jeden Fall ist der Hs. der Vorzug zu geben, dies beweist auch Tanchum, der die Stelle s. v. נטף citiert: אלענב אלמרקב עלי בעצי[1] בעין חתי יסתר אלעוד מתל אלאם אלמשרקי.

259) אס = Myrtus communis L. = Myrthe. Vgl. Löw a. a. O. p. 50 ff.

260) Tanchum s. v. נטף: ואמא שרח נטף פהו קאטר יעני אנה מתל שי קטר וסאל שי עלי שי חתי תראכם. Nach den Ausgg. wäre noch וסאל in die Hs. einzuschieben, denn sie haben: נוטף נוזל ונוגע. Bei Tanchum hinwiederum fehlt das in unserer Hs. vorhandene וזאר.

261) In Kilajim VII. 1 zeichnet M. das ארכובה = Biegung (vgl. Löw a. a. O. p. 89) auf folgende Weise:

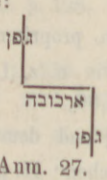

262) VII für pass. I. Vgl. Anm. 27.

263) Jer. XL. 20.

[1]) Das Jôd dient als Vocal für Kesra.

Bêsân erklären, letztere Erklärung weder dem שפכוני entspricht (warum nicht?), noch zu der Bezeichnung בישמו passt. Aber auch diese Ansicht Levys ist ebenso merkwürdig, wie die bei der Eklärung Netôfâs (vgl. Anm. 241). Unter בשמו will uns eben die Mischna jene Oelbäume vorführen, die durch ihren Namen bekannt sind u. z. gehören zu diesen bekannten, der O. von Sifkôn und Bêsân. Ich sehe daher hier gar keinen Anlass zu einer Schwierigkeit, sowohl שפכוני als בשני als Ortsnamen zu fassen[1]). — M. hat die Erklärung des Jerusch. missverstanden. Die Stelle lautet (p. 84a): איתי דבעי מימר בישני ממש איתי דבעי מימר דהוא מבעית לחבריה. Manche erklären בישני: eine Olive, welche aus Bêsân stammt (בֵּשָׁנִי)[2]), manche erklären es auch: eine Olive, welche (wegen ihrer ausserordentlichen Safthülle) die andern beschämt (בַּיְשָׁנִי)[3]). M. der die beiden Erklärungen des Jerusch. in eine zusammenfasst, hat das „בישני" passivisch genommen, und übersetzt daher בישני: eine Olive die wenig Oel hat (d. h. sie wird beschämt, weil sie wenig Oel hat).[4]) — Doch ist dies nicht richtig, denn die Oliven von Bêsân werden im Talmud sehr oft gerühmt. Vgl. Erubin 19a. Vgl. auch Neubauer (l. c.): „on vante les olives des ce pays."

244) Man hat darunter den Bar-Kochbaischen Aufstand im Jahre 135 d. g. Z. zu verstehen. — Die Litteratur über diesen Krieg hat Schürer in seiner „Geschichte des jüd. Volkes u. s. w. II, 562 ff. zusammengestellt. Ergänzungen dazu giebt Lewin „R. Simon b. Jochai u. s. w." Frankfurt a. M. 1893 p. 31 Anm. 65.

245) Für قليل lies قليلا. Der Nom. nach كان الناقصة findet sich oft in der nachklassischen Prosa. Vgl. Müller a. a. O. p. 913 und 916; Landauer a. a. O. p. XVI und Goldziher in WZKM. III p. 80,

246) Das אתנין ist überflüssig, da doch חוצין Dual ist. Ueber den Widerspruch mit Cod. V. 25, wie betreffs der anderen sachlichen Schwierigkeiten, vgl. Frankel a. a. O. p. 85a. s. v. אפילו und Margulies in Ed. Sitomir z. St. s. v. כיני.

247) Jerusch. 85a.

248) Tosefta Peah III, 9.

---

[1]) So fassen es auch sämmtliche Erklärer des Jerusch. Vgl. Frankel, Margulies, Bertinoro (in seinem Mischnacommentar) z. St. und Aruch (ed. Kohut) s. v. בשן.

[2]) Gebildet aus dem Nom. proprium בשן und der Endung ־ִי, durch welche Substantiva zu Adjectivis u. z. Ländernamen zu Gentilicia werden, Vgl. Gesenius Hebr. Gram.$_{25}$ § 86$_5$.

[3]) Adj. gebildet von בֹּשׁ und dem Suffix ân. Vgl. Barth „Nominalbildung in den semitischen Sprachen" II. p. 317 ff. und Gesenius a. a. O. § 36$_4$.

[4]) Auch Levy NHW. I. 224a hat die Stelle missverstanden, denn er übersetzt: eine schlechte Olive.

232) Die Einwürfe Lipp. Hellers auf unsere Stelle hat bereits M. Margulies in der Ed. Sitomir z. St. treffend widerlegt.

233) Peah II, 1. Die Ausgg. haben noch den Zusatz: הקוצר לאכילת סוסים.

234) Auch Maimonides scheint die richtige LA. der Tosefta (III 8): אונקרי השום ואגודות השום übersehen zu haben, denn er liest, sowie die Ausgg.: אגודי. Vgl. Löw a. a. O. p. 393: Alium sativum L. = Knoblauch. Vgl. auch Neubauer in „B. Chan". V p. 312.

235) Die durch vorstehende Zahl bezeichnete Stelle hat in den Ausgg. kein Aequivalent.

236) جزر = Daucus Carota L. = Möhre. Vgl. Löw a. a. O. p. 86 ff. Harizi übersetzt es mit לפתות Pl. von לפת, welches aber Brassica Rapa L. = Rübe ist. In Kilajim (ed. Bamberger) II. 2, wo M. شلغم = Brassica Rapa L. (vgl. Löw l. c. p. 241 ff.) und جزر erwähnt, übersetzt Harizi bloss das شلغم, جزر hingegen lässt er unübersetzt.

237) M. in Sebbiith (Ms. Or. Qu. 566) V. 2: לוף נוע מן אלבצל ונדי קאלו לוף הוא בצלים. Hierzu bemerkt Löw a. a. O. p. 240: Maim. hat das missverstannden, erklärt lûf aaOO. mit Bezug auf den Jeruschalmi für eine Zwiebelart und hat es offenbar verschieden von لوف gehalten. — Nach ibn Baithar (II, 446 ff.) = Arum. So auch Guisius z. St. Fleischer bei Levy NHW. II 533: Arumart, Zehrwurz. Nach Löw a. a. O. p. 241 dürfte es am ehesten mit Arum maculatum oder orientale L. identisch sein.

238) Peah VI. 8.

239) Vgl. Guisius und Rabbinovicz z. St.

240) Jerusch. 84a.

241) Maimonides und Aruch fassen נטופה als Ortsnamen. So auch Löw a. a. O. p. 137: Genannt werden die Oelbäume Netôfâ, Sifkôn und Bêsân [صمم Beth sêân]: בשני שפכוני נטופה. Es ist ganz unzweifelhaft, dass das Ortsnamen sind." Im Gegensatz zu Löw erklärt es Levy NHW. III 382a. (mit Bezug auf Jerusch. 84a) „eine Olive die nur zeitweise träufelt, im Gegensatz zu שפכוני = eine Olive, die eine grosse Masse Oel ausgiebt." — Nach Levy kann Netôfâ deshalb nicht eine Stadt sein, weil hierzu „das Wort בשעתו nicht passt." Es ist wunderlich, dass Levy mit dem בשעתו nichts anzufangen wusste, es bedeutet: (Jeder Oelbaum der einen Namen hat, wie etwa der Oelbaum von Netôfâ) zu seiner Zeit (d. h. zur Zeit da er träufelt). — Ueber Netôfâ vgl. Neubauer a. a. O. p. 128., Gesenius s. v. נטופה: eine Stadt unweit Betlehem in Judäa.

242) Vgl. Neubauer a. a. O. p. 279. Tanchum, der die Stelle citiert, hat bloss: זיתון מנסוב אלי מוצע וכאן יעמל זיתא כתירא מאנוד מן שפך. Wie man sieht, ist der Ausfall durch ein Homoioteleuton (זית כתיר) entstanden.

243) Vgl. Neubauer a. a. O. p. 175 ff. Nach Levy können שפכוני und בישני ebenfalls keine Ortsnamen sein, weil wenn wir בֵּרוּשָׁנִי eine Olive aus

אלשעיר פי פעלה יסמוה אלאטבא אלקרטמאן. Dasselbe Tebûl-jôm (ed. Dérenbourg) I. 2. — Kilajim (ed. Bamberger) I, 1: והטפיה חב אביץ מדחרג עסיר אלאנכסאר קריב טבעה מן טבע אלשעיר יסמוה אלאטבא אלקרטמאן: Sebiith (Ms. Or. Qu. 566) IX. 4: אלחבוב אלצלבה מן אנואע אלתבואה ואלקטנית אלתי לא תזרע ואנמא הי תנבת באלטבע והי תבקי פי אלארץ כתיר ליבסהא וצלאבתהא והי פי סאיר אלאנואע מתל אלקרטמאן מן נוע אלשעיר אלדי אסמה טופיה כמא דכרנא מראת. — Dass nach diesen Ausführungen טופח = قرطمان weder mit Löw a. a. O. p. 173 als „rote Platterbse“ noch mit Bamberger (a, a. O. p. 11 Anm. 4) als „gemeine Platterbse“, oder gar mit Levy (NHW. II. p. 178) als „Saflor“ [1]) gefasst werden kann, ist einleuchtend und braucht nicht näher ausgeführt zu werden. — Ibn al-Cabatius (bei Guisius z. St.) bemerkt: هو حب يشبه الحلبان وبعضهم يجعله حلبانا وليس كذلك لان القرطمان فيه حمرة وسواد وذلك يشويه غيره ونباته كالحنطة وثمرته في غلف مقسومة نصفين „Granum est piso simile, quod et nonnulli pro piso habent.[2]) Sed aliter res est. Quippe Horthoman rubedine et nigredine distinguitur, admixtis etiam leviter aliis coloribus: culmus qualis tritici; fructus in tegumentis bisectis“. — Er kommt der Wahrheit näher. — Nach den Ausführungen des Maim. aber glaube ich schliessen zu müssen, dass er unter قرطمان, den „Hafer“ (خرطال) verstanden hat, welcher nach ibn Baithar (I p. 362) auch قرطمان oder قرطمان genannt wird. Die von M. gegebene Beschreibung passt völlig auf den Hafer. Dass der Hafer auch als Heilmittel gebraucht wurde, geht aus ibn Baithar z. St. hervor. Vgl. auch Aruch ed. Kohut s. v. טפח.

226) عود pl. عيدان = brin. Vgl. Bocthor „Dictionnaire français-arabe“ Paris 1869. s. v.

227) Jerusch. 82 b. Edd. Wilna und Prag haben ואמר. Ed. princ. und Cod. Par. haben das richtige ואמרו, da es sich doch auf die „Weisen“ bezieht.

228) Peah VIII 7.

229) Der Zusatz: לסאתים אלא של ענייים הם welchen die Ausgg. an dieser Stelle haben, fehlt auch bei Guisius, Frankel und Rabbinovicz z. St. Nach der Ansicht des Letzteren ist die LA. der Hs. die einzig richtige.

230) Statt קמח lies קמה.

231) Für אנר lies אחר. So lesen auch die Ausgg.

---

[1]) Levy begeht übrigens den grossen Fehler, dass, trotzdem er قرطمان vor sich gehabt, er es mit قرطم = Saflor identificirt, ohne den Unterschied dieser zwei Wörter zu kennen.

[2]) Allerdings wird قرطمان auch zur Bezeichnung für Erbsen gebraucht. Vgl. ibn Baithar (II 570): „Die Völker von Jrâk bezeichnen auch mit diesem Wort die Erbsen, welche etwas anderes sind als Kurthumân.“

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

zu ändern ist, wie dies auch aus Cod. V, 3 ersichtlich ist, wo M. ebenfalls אבל אם נטלו ממקום למקום gebraucht.

211) ראוס für أُرْس. Vgl. Anm. 114.

212) Die durch vorstehende Zahl bezeichnete Stelle hat in den Ausgg. kein Aequivalent.

213) Peah VI, 2.

214) Das שלפניו der Ausgg. ist in שלאחריהם zu ändern, worauf ja schon der Pl. יתרכן weist, denn lesen wir שלפניו, so müssen wir es auf den zweiten Fall der Mischna beziehen, dieser aber spricht nur von einem „Einzelnen" und müsste daher der Sing. stehen. Cod. Par. und Ed. princ. haben das richtige: [ש]לאחריהם. Dadurch sind auch die Schwierigkeiten bei L. Heller z. St. und Abraham b. David zu Cod. V, 17 gehoben.

215) Für מנהא lies מנה, da es sich doch auf „מוצע" bezieht.

216) Peah VI, 3.

217) Ausgg. und Lexicographen (vgl. Levy NHW. I p. 459b) haben הוצני, M., Tanchum (s. v.), Lowe a. a. O. z. St. und Cod. Par. lesen חוצני. Die Uebersetzung muss עריכות פשתן und nicht קני פשתן, wie die Ausgg. haben, lauten. M. stützt sich in seiner Erklärung auf Baba Mezia 21a, wo אניצי פשתן = Flachsbündel sind. Nach Löw a. a. O. p. 233: Flachs, so wie er gerauft wird. Guisius z. St. vermutet unter חֻצָּן Ps. 129, 7 und חָצָן, soviel als bei dem Ausraufen auf einmal umfasst wird.

218) قُبْصَة pl. ات = botte (de lin) Vgl. Anm. 100.

219) ق = battre de lin (Beaussier).

220) Deut. XXIV. 21.

221) M. gebraucht auch als Pl. von قُبْصَة, die in den Lexicis nicht vorhandene Form قُبُص[1]). Am Schlusse unserer Mischna wird قُبُص als Aequivalent für den Pl. כריכות gesetzt.

222) Jerusch. 82b. Auch in diesem Citate haben wir einen sehr wertvollen Beitrag zur Feststellung des Jeruschalmitextes, da auch M., den bisher nur bei R. Simon aus Sens (z. St.) vorkommenden Zusatz: יצא זה שאין אתה יכול לפשוט ידך ולטלו hat.

223) Vgl. Rabbinovicz z. St. und Peah I, 2.

224) Peah V. 3.

225) Wir wollen zuvörderst die Stellen, in welchen M. טופח[2]) erklärt, vorführen, um zu zeigen, dass die Erklärung des M. bisher missverstanden wurde. — Peah V. 3; וטפיח אסם נוע מן אנואע אלחבוב קריב אלשבה מן

---

[1]) Dass قُبُص (mit u nach dem ersten Radical) gesprochen werden muss, darauf weist der über dem ق stehende krummgebogene Strich hin, der in unserer Hs. für „Damma" steht. Vgl. Einl. p. 11.

[2]) Die Schreibart טופח und טופיח schwankt bei Maimonides. Im Talmud טופח besser bezeugt.

Jahrg. 1882 der Sitzungsberichte der phil. hist. Klas. der kais. Ak. der Wiss. (C. Band II Heft p. 1103ff.) p. 21 (1121): Auch auf die schriftliche Gestaltung des Wortes wendet er das Princip an (dass nämlich die Hebräer solche Lautgestaltungen und Lautcombinationen, die ihnen zum Aussprechen schwer waren, zu erleichtern suchten) und er erklärt, dass die Hebräer gestatten, Worte wie דויד, גבור auch ohne „w“ und „j“ zu schreiben استخفافا = להקל. Vgl. auch Duckes und Ewald „Beiträge zur Geschichte der ältesten Auslegung und Spracherklärung des AT.“, Stuttgart 1844, Band III p. 7 und Gesenius „Hebr. Grammatik“$_{25}$, p. 76.

196) خط ist, im Gegensatz zu لفظ (sprachlicher Ausdruck), die Bezeichnung für die schriftliche Gestalt des Wortes. Vgl. Bacher a. a. O. p. (1108) 8ff.

197) כובעות wird im Jerusch. von I. Sam. XVII, 5 abgeleitet. In den Ausgaben fehlt ein Aequivalent für: והי ביצה אלחדיד אלתי תנעל פי אלראס ענר אלקתאל.

198) Tanchum s. v. כובעות: אלארץ (sic) מן הפרה פי כדם . . . ואדי עמדי (sic) במם[1] סמי כומסות מן קו'. Guisius, der die Stelle citiert, hat das richtige: חפרה פי אלארץ.

199) Deut. XXXII, 34.

200) غرنق nach Dozy: nitraria tridentata Cherb. C. lycium afrum, Prax. R. d. O. A. VIII, 281, Richardsohn Central I, 37: „The ghurdok on which the camels browse is a large bush with great thorns, and bears a red berry about the size of our hip. People eat these berries and find them good, with a saltish, bitter taste, and yet a dash of swettness“; de même Barth I, 131.“

201) Jerusch. 79a.

202) Peah I, 6.

203) Jerusch. 80a

204) Exod. XXIII, 11.

205) R. Simon aus Sens, der die Worte: לעניי העיר לא לעניי עיר אחרת im Jerusch. streichen will, dürfte, da M. die Stelle citiert, im Unrecht sein. Vgl. auch Frankel a. a. O. p. 80a s. v. על, besonders den Schluss der dortigen Ausführungen.

206) Guisius und Tanchum, die die Stelle citieren, haben אלחריקה = hortus. Aus den Uebersetzungen ist ersichtlich, dass dem Harizi, ebenso wie in unserer Hs., حديقة vorgelegen hat, denn er übersetzt שער העגולה (die Ausgg. fälschlich שער המגולה, Cod. Par. das richtige העגולה).

207) Neh. VII, 3.

208) قنّة pl. قنن = gerbe, kann als weiterer Beleg zu Dozys einem Beispiele dienen.

209) Das: בארנו der Ausgg. ist bereits von Frankel a. a. O. p. 81a s. v. ועל in וביארו verbessert worden.

210) Die Ausgg. haben במרינה, welches aber mit der Hs. in ממקום למקום

[1]) Das מן קו' fehlt in unserer Hs.

sind überhaupt die verschiedenen Varianten zwischen der Ed. pr.[1]) und den anderen Ausgg., von den Druck- und Flüchtigkeitsfehlern abgesehen, zu erklären? Ich glaube folgendes: Unsere Ausgaben sind wohl aus der Ed. princ. abgedruckt, aber dem Corrector des zweiten Druckes des Mischnacommentars wird ein solches Exemplar vorgelegen haben, in welches einige Varianten und Sätze aus einer Hs. nachgetragen waren, die beim Druck berücksichtigt wurden, und so kommt es, dass wir oftmals ganze Stellen, die wir in der Ed. princ. vermissen, in den Ausgg. wieder finden. Nur so, und nicht wie Geiger (a. a. O. p. 27 und Anm. 42, vgl. auch Frankel HiM. p. 320), der aus derartigen Stellen dem Maim. eine zweite Recension seines Comment. zuschreibt[2]), eine Hypothese, die mit Recht von Weiss (a. a. O. p. 11 Anm. 15) als jeden Grund entbehrend, zurückgewiesen wird, kann man überhaupt die vielen Unterschiede zwischen der Ed. princ. und den Ausgg. erklären. So erklären sich auch mit Leichtigkeit die vielen Varianten bei Lippmann Heller. Merkwürdig ist es, dass keiner der Erklärer, auf die hier erörterten Schwierigkeiten, aufmerksam macht.

189) Peah I, 6.

190) Der Zusatz ולפיכך, den die Ausgaben hier haben, ist unrichtig, da das Vorhergehende keine Begründung des Folgenden ist, sondern hier ein neuer Satz beginnt.

191) Als Aequivalent für וקד תביין כלאם ר' יהודה ותפצילה (so auch die Oxf. Hss.) haben die Uebersetzungen: ונתבארו דברי חכמים בדברי ר' יהודה. Es sind die Worte דברי חכמים von einem Unkundigen, der den Schluss der Mischna gelesen, hier eingeschoben worden, wie ja dies aus dem Folgenden, wo M. bloss die Worte des R. Jehuda erklärt und dem Schlusssatz der Mischna, zu erkennen ist.

192) Das כל שנעשה השדה der Ausgg. ist in: השדה כולה תבוא ברשותו zu emendiren, denn nur dann, wenn auch das Feld ihm gehört, ist dem Armen Leket u. s. w. verboten, auf Grund des Ausspruches: „Und wenn ihr aberntet die Ernte eures Feldes“ (Lev. XIX, 9), (vgl. Jerusch. 78 b), nicht aber, wenn nur die Frucht des Feldes dem Andern gehört, denn dann ist ihm bloss der Armenzehnt verboten, Leket u. s. w aber ist ihm erlaubt, wie dies Jerusch. 78 b erklärt wird. Damit ist auch die Emendation J. Landaus, in seinen „Glossen“ zur Ed. Wilna, hinfällig.

193) Prov. XXII, 28. Vgl. Rabbinowicz z. St.

194) דרש dient bei den Rabbinen zur Bezeichnung einer „allegorischen Deutung“, im Gegensatz zu פשט, welches „einfachen Wortsinn“ bedeutet. Vgl. Bacher in „Revue des études Juives“ T. XXIII. p. 311 ff.

195) Vgl. Weiss a. a. O. p. 8. — Wir haben hier ein wörtliches Citat aus Hajjûg. Vgl. Bacher „Die grammatische Terminologie des Jehûdâ b. Dâvid (Abu Zakarja Jahja ibn Dâud) Hajjûg. Wien 1882. (Separatabdr. aus dem

---

[1]) Selbstverständlich insofern, als die anderen Ausgg. mit den Hss. mehr übereinstimmen.

[2]) Auch Bamberger (a. a. O. p. 10) schreibt noch, auf ähnliche Veranlassung, den M. eine zweite Recension zu, aber ohne jeden positiven Grund und ohne Weiss' Widerlegungen zu kennen.

der Hs. in הגדיש zu verbessern, da doch Maimon. von einem Getreidehaufen spricht.

183) عمل kommt in einer an unserer Stelle passenden Bedeutung in den Lexx. nicht vor. Zivi a. a. O. p. 25_{143} fasst es als „Praxis, praktische Entscheidung" (vgl. damit Wolff a. a. O. p. 85 Anm. 6, عملي = *πρακτικόν*). Doch giebt auch diese Erklärung, sowohl an unserer Stelle, als auch Demai VII, 6, keine ganz passende Bedeutung. Das Beste dürfte es sein, wenn wir es mit עיקר = „Grundsatz" übersetzen,[1]) das giebt sowohl an unserer als auch an den von Zivi (l. c.) citierten Stellen einen entschieden bessern Sinn.

Auch H. scheint die Bedeutung dieses Wortes nicht ganz klar gewesen zu sein, denn bald übersetzt er es mit דין (an uns. St.), bald mit הלכה (vgl. Demai VII, 6).

184) Tanchum s. v. מגלגלין: ינדרג מעה ויתסאמה פי חקה. Die Oxf. Codd. und Guisius z. St. lesen so wie unsere Hs. Der Letztere übersetzt es mit: devolutionem et supererogationem (in rebus agendis; ut in complexu unius rei fiat alia). Vgl. auch Neubauer in B. Chan. V p. 312.

185) أباك wird bei M. immer im Sinne von שמה oder פן gebraucht. (Vgl. Weil a. a. O. p. 10.)

186) In den Ausgaben fehlt ein Aequivalent für ענדה.

187) Die Oxf. Codd. haben: אלדי אנד הו פטור.

188) Diese Stelle allein beweist schon zur Genüge, wie schwer es oftmals ist, sich in den uns vorliegenden Ausgaben des Mischnacommentars zurechtzufinden. In den Ausgg. lesen wir als Aequivalent für אלשי אלדי הצל den Satz: ומה שבא ליד העניים יהיה אחר החרומה ביד אלעניים בעד אלבראלה Was bedeutet dieses החרומה? Das Original bietet den Schlüssel zur Lösung. בעד אלבראלה (so lesen alle Oxf. Hss.) ist im Hebr. = אחר התמורה. Dieses תמורה (welches in den Hss. der hebr. Uebers. gewiss so gestanden haben wird) ist dann in einer Hs. durch einen Schreibfehler in תרומה verwandelt worden, wodurch dann der Fehler in den Ausgg. entstanden ist. War aber einmal dieser Fehler gemacht, so musste der andere Teil des Satzes, sollte er überhaupt einen Sinn geben, umgestellt werden, und so wurde die ganze Stelle, allerdings sehr zum Nachteil des Verständnisses, geändert. Die Uebersetzung muss daher lauten: ומה שבא ליד העניים אחר התמורה חייב במעשרות מפני שהוא מזון בעל הבית. Sehr freute ich mich, als ich im Cod. Par., der mir etwas später zukam, diese Vermuthung voll und ganz bestätigt fand.

Aber noch eine andere Schwierigkeit stellt sich uns hier entgegen. Ed. princ. aus der, wie man allgemein annimmt, alle anderen geflossen, hat den ganzen Passus[2]) überhaupt nicht. Wie ist es nun möglich, dass diese Stelle, die in der Ed. princ. fehlt, sich in den anderen Ausgg. vorfindet? Ja, wie

---

[1]) Allerdings lässt sich diese Bedeutung des عمل sonst nicht nachweisen.

[2]) Interpolation kann er nicht sein, da alle Hss. ihn haben.

NHW. s. v. נימרין und Gesenius s. v. בית נמר. Alle drei identificiren בית נימרין mit dem in der Bibel vorkommenden (Num. 32, 36, Jos. 13, 27) Beth-Nimrah. Vgl. dagegen Hildesheimer H. „Beiträge zur Geographie Palaestinas“ p. 60.

167) Deut. XXIV, 19.

168) Jerusch. 74a.

169) Peah I, 6.

170) Maasroth IV. Vgl. besonders Mischna 3 und 5.

171) אנא נקול maurischer Gebrauch für 1 sing. Vgl. Fleischer a. a. O. III p. 438_2; Nöldeke bei Weil a. a. O. p. 10 und Maltzan in ZDMG. XXVI p. 235.

172) Die Ausgg. haben hier: והעיקר אצל ר׳ מאיר שאין קנין לגוי בא״י להפקיע מן המעשרות ולפיכך לקט שכחה ופיאה שלו חייבין במעשרות לדעתו ואינו הלכה wobei die Worte והעיקר אצל ר׳ מאיר aus אלאצל אנדנא entstanden sind und: לדעתו ואינו הלכה eine Interpolation ist. Dass wir es hier mit einer Interpolation zu thun haben, hat bereits Zivi (a. a. O. p. 21), wo er zugleich auf unsere Stelle aufmerksam macht, nachgewiesen. Zu den dort angeführten Beweisen vgl. auch M. Margulies in Ed. Sitomir Peah 16a s. v. רבי; Demai p. 19a s. v. מתניתן; Frankel a. a. O. 75a ff., Demai 25a s. v. מתניתן.

173) Diese Form ist mir unverständlich.

174) Codd. Oxf. 393, 394 haben das richtige סלّ. Doch vgl. über die häufige Verwechslung dieser beiden Buchstaben (ش und س) Fleischer a. a. O. III p. 437; Hirschfeld a. a. O. p. 308 und Maltzan in ZDMG. XXIII p. 661.

175) Während die Ausgg. חורי (Tosefta II, 16 ebenfalls חורי) oder חוררי (vgl. Rabbinowicz z. St.) haben, liest M. חדרי, übersetzt es aber trotzdem mit الثقب[1]). Tanchum der die Stelle citirt, hat חררי.

176) יעט statt יעטי im Conjunctiv.

177) Wir haben hier eine derjenigen Stellen, wo M. gegen den Talmud entscheidet (vgl. Geiger a. a. O. p. 25 und p. 58 Anm. 35; Weiss a. a. O. p. 8 Anm. 10). Vgl. L. Heller z. St.; Frankel a. a. O. p. 77a s. v. וכא; Margulies in Ed. Sitomir 17a s. v. אמר; Levy NHW. III p. 421.

Die L. נפלה (die Ausgg. haben dafür כדי נפילה) haben noch Cod. Par. (נִפְלָה), Ed. Venedig und Lowe a. a. O. z. St.

178) Die Ausgg. haben השבלים. Die Bedeutung bleibt dieselbe.

179) Die Ausgg. haben בארנוהו, welches aber bereits J. Landau in seinen „Glossen“ zur Ed. Wilna in בארוהו (so auch Cod. Par.) richtiggestellt hat.

180) Ueber den Widerspruch des M. mit dem was er Cod. IV, 10 sagt, vgl. Frankel a. a. O. 77b s. v. ונותן. Die Vermutung Frankels, dass im Original אחת statt הראשונה stehe, bestätigt sich nicht, denn im Original steht: „אלאולי“. Vgl. auch M. Margulies a. a. O. 18a s. v. כיצד.

181) Dozy s. v. بدالة: dans le dialecte de l'Egypte et de la Syrie, pour بدل.

182) גדים lies כדים. Vgl. Anm. 15_3. — Das הזרע der Ausgg. ist nach

---

[1]) Die Uebersetzung von חדר müsste خدر lauten.

Jerusch. (73a) zu suchen sein: תני בשם ר' מאיר קונסין ומוציאין ממנו את התלוש ואת המחובר. Vgl. auch Samuel Strassun in seinen „Glossen" zur Ed. Wilna.

159) من statt عن. Vgl. Anm. 25.

160) Tanchum s. v. קרדומות: פואס. שרח רב ז"ל פואס = أفوس (vgl. Anm. 114) ist ebenfalls Pl. zu فأس.

161) Im Gegensatz zum Talmud Jerusch. (73a) der das אבעיות von Obad. I, 6, wo בעה die Bdtg. von „eröffnen" hat, ableitet, leitet es M. (so auch Tanchum s. v.) von Jes. XXI, 12 ab, wo es „begehren, fordern" bedeutet. Mit Unrecht behauptet Frankel (a. a. O.), M. leite es deshalb von Jes. ab, weil Jes. im Bibelcodex früher steht als Obadja. Das nicht, sondern weil M. das אבעיות im Sinne von طلبات = Forderung (so auch Abûl-Walîd s. v. בעה p. 100_{60} und Gesenius s. v.) fasst, während es im Jerusch. die Bedeutung von „Eröffnung[szeit]" hat. — In Baba Kamma b. 3b, wird ebenfalls zwischen diesen beiden Versen unterschieden u. z. wird בעה in Obadja I, 6 als „öffnen" und Jes. XXI, 12 als „fordern" erklärt. Vgl. auch Guisius z. St.

162) Jerusch. 73b.

163) M. gebraucht die seltener gebräuchliche Form mit Femininendung مرضعة pl. ات = nourrice. (Beaussier).

164) Die Mincha erklärt M. in Berachoth (ed. Weil) IV, 1 ומנחה אסם ואקע עלי וקת מן אלנהאר ודלך אדי בקי מנה סאעתין ונצף זמאניה ותסמת אלצלאה אלתאניה מנחה לכון אול וקתהא סי דלך אלוקת.

Weil hält diese Erklärung für die beste und einzig richtige (vgl. a. a. O. 21_{53}). Doch ist meiner Ansicht nach die Erklärung, die Guisius zu Berachoth IV, 1 aus einem hs. Werke mitteilt, entschieden richtiger. Sed longe aliter Commentator quidam Arabs ad Liturgiam Judaeorum Alexandrinorum MS. quam ex oriente transmisit Cl. Robertus Huntington. Autor ille alicubi se appelat צאמח בי יהושע. Is autem תפילת מנחה exponit Arabice צלוה אלעשא. Preces temporis العشا. Quid autem sit العشا sic ulterius declarat: וחד אלעשא אלדי תצלא פיה הדה אלצלוה מן וקת יתבין זואל אלשמס והו מן נצף אלאניר מן אלסאעה אלסאבעה ואלי מגיב אלשמס. Spatium العشا, sive temporis quo preces hae peraguntur, est a tempore quo conspicua est solis declinatio, nempe ab ultima semisse horae septimae ad usque occasum solis. Et quidem ipse Maimonides serius in Cod. Tephila $III_{2.3.4}$ in eandem sententiam descendit."

165) Die Ausgg. haben an dieser Stelle: שלא יגיעו לשדה, welches in Ed. Wilna in שלא יגיעו לעיר unangemessen geändert ist. Die falsche LA. der Ed. Wilna (die sich auch in der Ed. princ. findet) lässt sich durch die Hs. leicht erklären. Im Original steht: מן אלמדינה (sic) לם יצלון, was in der Uebersetzung: שלא יגיעו חוץ לעיר lauten würde. Durch Ausfall der Praeposition חוץ entstand dann gerade das Gegenteil von dem was M. sagen wollte. Die LA. (לשדה) der anderen Ausgg., ist zwar nicht die wörtliche Uebersetzung, deckt sich aber vollständig mit dem Sinn der Hs. Vgl. auch Neubauer in „B. Chan." V p. 312.

166) Ueber בית גמרין vgl. Neubauer „Géographie u. s. w." p. 248; Levy

aestimabantur. Vgl. auch Neubauer „La Géographie du Talmud“ Paris 1868 p. 275: Perekh ou Ferekh. La Mischna mentionne cet endroit pour ses noix. On pourrait l'identifier avec le village de Ferka en Samarie. — Ganz anders Löw (a. a. O. p. 85): schwerlich Ortsname (so fasst es M. in Orlah III$_7$) vielmehr von פרך, leicht zu zermalmende Schalen. أنفرك von Nüssen, die sich durch Reiben im Gegensatz zum Knacken aufmachen lassen: hat Fleischer in Levys TW. II 574 nachgewiesen „digitis fragile putamen“ der Piniole Plin. *ex* 10$_9$. Also Butternuss. — Die letztere Annahme Löws ist unrichtig, denn nicht wegen der „leicht zermalmenden Schalen“ wird sie „Butternuss“ genannt, sondern wegen der „klebrigen Haare der Frucht“. (Vgl. Leunis a. a. O. II$_2$ § 609 Anm. 4). — Jedenfalls haben wir unter فُرْك eine leicht zerbrechliche Nuss zu verstehen (vgl. auch Dozy s. v. فُرْك, Levy NHW. IV p. 115 und Aruch s. v. פרך), die näher zu bestimmen schwer sein dürfte. Villeicht die جوز بوا = myristica moschata, die nach ibn Sina bei ibn Beithar I 269: die Grösse eines Gallapfels hat, leicht zerbrechlich ist und eine dünne wohlriechende Schale hat.

158) Diese Mischna hat den Gelehrten viele Rätsel aufgegeben, wie dies die vielen Erklärungen (z. St.) zeigen. Die Ansichten der Gelehrten drehen sich um folgende Frage. Bezieht M. das in den Ausgaben stehende: מעבירין אותו הימנה sowohl auf die Peah, die der Arme bereits in der Hand hat, als auf die „stehende Frucht“ oder bezieht M. das הימנה bloss auf die „stehende Frucht“, die Peah hingegen, die er bereits in der Hand hat, wird ihm gelassen? Lippman Heller in seinen Tosafot z. St. behauptet: M. beziehe es auf beides. Er bringt einen Beweis für seine Ansicht aus dem Cod. des M. — Anders Tosafot Ḥadasim, welche behaupten: M. sagt, man entfernt ihn bloss vom stehenden Getreide. Derselben Ansicht ist auch M. Margulies in Ed. Sitomir 29a s. v. תני. — Die letztere Annahme ist ganz und gar irrig, wie wir dies aus mehreren Gründen beweisen können. Erstens steht im Mischnatext des M. nicht הימנה (sing)[1]) sondern ממנו[2]) im Plur., welches die einzig richtige LA. ist, vgl. Rabbinovicz z. St. Zweitens, worauf bereits Rabbinovicz aufmerksam macht, dass ja M. im Comm. ausdrücklich sagt: קונסין אותו ומעבירין ממנו את הכל. Als dritter Beweis kann, die von Lip. Heller aus dem Cod. II. 18 citirte Stelle, gelten. Dort sagt M. עני שנטל מקצת הפיאה וזרק על השאר או שנפל עליה או שפירש טליתו עליה קונסין אותו ומעבירין אותה ממנה ואפילו מה שנטל לוקחין אותו מידו וינתן לעני אחר:

Auch Guisius z. St. liest ממנו. Ed. Prag hat (vgl. auch Rabbinowicz z. St.) את הכל. Der Grund, der M. zu dieser Ansicht bestimmte, wird im

---

[1]) So lesen die Ausgaben.

[2]) Der Fehler der Ausgg. ist leicht zu erklären durch Tosefta II. 1 (p. 19$_{20}$) welche ונוטלין הימנו ו ו hat, wo dann in uns. Ausgg. das ו ו ausgefallen ist.

147) Hier fehlt die Partikel وَلَو. Harizi hat: ואף על פי.

148) أَن mit nachfolgendem و findet sich bei M. sehr häufig, und ist „als stilistische Eigentümlichkeit der späteren Sprache beizubehalten." (Vgl. Weil a. a. O. p. 10 und Bamberger a. a. O. p. 14 Anm. 35). Wie sich mir nach angestellten Untersuchungen ergeben, findet sich dieses و blos vor Vocalen oder Mondbuchstaben, niemals hingegen vor Sonnenbuchstaben. — Es wird dieses و ähnlich dem: اَلْوِقَايَة اَلْف, höchstwahrscheinlich dazu dienen, um zu verhüten, dass das „أن" mit dem folgenden Worte verbunden werde.

149) Das כבר der Uebersetzungen an dieser Stelle ist sinnstörend und daher zu streichen.

150) Dem allgemeinen Sprachgebrauche gemäss, müsste statt der Wiederholung des Nomens, das zurückweisende Pronomen stehen. Doch wird im nachklassischen Arabisch diese Regel nicht innegehalten. Vgl. Müller a. a. O. pag. 899.

151) שיא. Die Orthographie der Hs. verlangt שייא.

152) Beachtenswert ist die Setzung des Artikels vor لَهُم.

152a) Das לא der Hs. ist in לה zu emendiren. So auch Harizi. — Vgl. auch Gittin 9a.

153) Die Ausgg. haben hier noch den Zusatz: וכתוב נכסיו לבניו, welcher aber entschieden unrichtig ist, denn Mis. 6, wo er „sein Vermögen an seine Kinder verteilt", spricht von dem Falle, wo er sich gar nichts übriggelassen, hier hingegen erwähnt M. nur die Fälle, wo er sich ja einen Teil zurückgelassen hat. Ebendeshalb ist der Hs. der Vorzug zu geben und sind diese Worte der Ausgaben zu streichen.

154) Lev. XXIII. 22.

155) דלית nach Löw (a. a. O. p. 88): Der Teil eines Weinstockes, der auf Bäumen emporläuft. Levy NHW. I p. 408 s. v. übersetzt es mit „Ast", was aber nach dem oben Gesagten (vgl. auch Dozy s. v. دالية), richtig zu stellen ist.

156) نَخِيل = Phönix dactylifera L. (Löw a. a. O. p. 109 ff.) = Gemeine Dattelpalme (Leunis a. a. O. II_2 § 750_{26}).

157) Guisius z. St. bemerkt: Maimonidi חלוקי אגוזים sunt جوز اَلْفُرْك i. e. nucis species procera arbore, ut ipse explicat R. Tanchum גוז נאעם ליין היין אלכסר והו אלדי יסמי גוז אלפרך אי אנה ינכסר באלפרך. „Nux mollis, laevis, fractu facilis, quae ideo dicitur nux פרך, quia etiam frictu frangitur. Si haec componas nucem molluscam intellexisse videbuntur. An aliqua sit nux, quae Arabibus dicatur جوز اَلْفُرْك *χάρυον εὐθρυβὲς*, mihi non constat. Certe nihil tale reperio apud Arabum medicos, vel herbarios, ibn Jazlam, Avicennam, ibn-al-Cabatium, sive autorem libri Malayesae et Beitharidem. Verum ad calcem Tituli Orla III. 7 mentio habetur nucum פרך ubi Maimonides פרך palam sumit pro nomine proprio". So auch Buxtorf s. v. פרך nom. prop. loci. Horum locorum nuces et mala punica in pretio erant, et carius

(ڭ = ڭ = ڃ). Ueber die häufige Verwechslung dieser beiden Formen (VII und VIII)[1] vgl. Fleischer a. a. O. III. p. 438.

135) Cod. Oxf. 394 liest תרגום. Codd. Oxf. 393, 400 haben das, mit unserer Hs. übereinstimmende, richtige תרג.

136) Für כל מת lies מא כל.

137) Wir haben hier wieder den Gebrauch der Femininendung ö statt ـٱء (بِنَاء عَلَى أَنْ = attendu que, Beaussier). Vgl. Anm. 22.

138) Die Ausgg. haben als Aequivalent von תשאהדה, da Wort שומעת. Richtig allein wäre: ואם יש שם.

139) Die Ausgg. haben gerade das Gegenteil von dem, was M. sagen wollte und lesen אבדה im Qal, statt איבדה im Piel, welches hier richtiger ist, da es hier causative (vgl. Gesenius § 52. 2) Bedeutung hat. So bemerkt auch Rabinovicz z. St., dass nur dir LA. איבדה die richtige ist. Ed. princ. hat in der M. das richtige איבדה, im Commentar selbst das falsche אבדה. Auch Tosefta Peah I, 12 (p. 19, 12) und Lowe a. a. O. (z. St.) haben איבדה. Cod. Par. אֲבַדָה. Durch das Weglassen der Vocalisation erklärt sich der Fehler der Ausgg. Vgl. auch Ben Chananja V p. 288.

140) Nach لَمْ die nicht apocopirte Form. Vgl. Anm. 97.

141) Harizi übersetzt בשחלק. Besser mit der Hs. בשמשותפת.

142) M. hat hier den Zusatz: ר' יוסי אומר יצא. Guisius z. St.: ex Ms. restitui et ex Maimonide. Absunt ab impressis.

143) Während H. שרט sonst mit תנאי übersetzt, hat er hier דבור. Der Grund hiefür dürfte in dem folgenden אלאסתתנא zu suchen sein, welches er auch mit תנאי übersetzt. Um nun eine Abwechslung in die Sprache zu bringen, gebraucht er im ersten Falle דבור.

144) Für حاجّ VIII. c. acc. giebt Dozy Beispiele. Jüd-arab. Shriftsteller gebrauchen es sehr häufig in dieser Construction. Vgl. Goldziher in ZDMG. XLI. p. 696.

145) ناقيك = כל שכן kommt bei M. oft vor (vgl. Bamberger a. a. O. p. 16 Anm. 62; Barth a. a. O. p. 10, 17 v. o.) und ist nach „The Jewish Quarterly Review" Vol. IV Jannuary Nr. 14 p. 327: good Arabic, and has the signification of حسبك sufficient for thee, (vgl. Muhit). Danach wäre die Schwierigkeit bei Bamberger (l c.) gelöst.

146) Als Aequivalent von ויסתחסן ראי haben die Ausgg.[2] das Wort וקילס (loben), wahrscheinlich mit Rücksicht auf Tosefta I. 13 (p. 19): . . . וכשנאמרו דברים לפני ר' יוסי אמר שפתים ישק משיב דברים נכוחים[3] vgl. auch Gittin p. 9a. Jedoch soll die Stelle nicht zweideutig sein, so muss man mit der Hs. והביא ראי übersetzen. Vgl. Neubauer in „B. Chan." V. p. 312.

---

[1]) Damit ist auch die Schwierigkeit bei Weil (a. a. O. p. 20 Anm. 38) gelöst, indem dort die VIII statt der VII Form zu setzen ist

[2]) Ed. Wilna: . . . וקילס ר' יוסי את.

[3]) Prov. XXIV. 26.

119) خردل nach ibn Baithar (ed. Sontheimer) I p. 355 = Sinapis nigra. Löw a. a. O. p. 177 = „Sinapis“ (Senf) überhaupt. Vgl. auch Bamberger a. a. O. p. 13 Anm. 18.

120) Jerusch. 69 a.

121) Jes. XLI. 7.

122) Ueber אֲפוּנִין vgl. Anm. 65.

123) בקאת statt בקית.

124) Tanchum v. אמהות: לאלבדר[2] (אלבצל אלתי תתרך[1]) Löw a. a. O. p. 75: die Zwiebeln selbst, wie es scheint nur die, die man um Brutzwiebeln zu erhalten im Felde lässt, heissen „Zwiebelmütter“. Guisius z. St.: id est caepae seminales.

125) ילזמה statt תלזמה.

126) Jerusch. 62 a ff.

127) ibid 56 b.

128) Die Ausgg. haben noch den Zusatz והסאין, was aber entschieden ein Fehler ist, da סאין in אלמקאדיר bereits enthalten ist.

129) Sebiith X, 3 ff. Dort erklärt es M. auf folgende Weise: פרוזבול אסם מרכב מן כתירה[3]) ומענה פי לגתהם אצלאה אלאמר ואלתוסט[4]) פיה. Ueber Wesen und Inhalt des *πρὸς βουλῆ* (nach Schürer *προσβολή* = protokollarische Erklärung) vgl. Schürer „Geschichte des jüd. Volkes“ u. s. w. Lpz. 1886 II, p. 28 und 299.

130) סלאע als Plur. von סלעה kommt in den Lexicis nicht vor. Doch kann man das Alif als mater Lectionis fassen, wie dies in jüd.-arab. Hss. häufig vorkommt. Vgl. Fleischer a. a. O. III p. 434; Hirschfeld a. a. O. p. 306. — In unserer Mischna kommt es viermal in dieser Form vor. Einige Zeilen früher steht das richtige סלע.

131) مديان = Débiteur. endetté (Beaussier).

132) Kidduschin b. 26 a.

133) Besser wäre قليل النظر, eine Phrase, die im Arab. oft vorkommt. Auch Harizi scheint قليل vor sich gehabt zu haben, denn er übersetzt: על דרך קצרה.

134) מנצנעא lies: מנצנעא. Cod. Oxf. 394 hat Partic. VIII מצטנעא

---

[1]) So ist auch in unserer Hs. zu lesen.

[2]) Ueber den häufigen Wechsel von ז und ד, vgl. Maltzan in ZDMG XXIII p. 664.

[3]) Man sieht auch an diesem Beispiele recht deutlich, wie wenig M. von den klassischen Sprachen verstand (vgl. Geiger „Lehrbuch zur Sprache der Mischna“ Breslau 1845, p. 6 und 15), sonst würde er es nicht aus mehreren Wörtern zusammengesetzt sein lassen. Vgl. auch Weiss a. a. O. pag. 10. Richtiger erklärt es Tanchum: פרוזבול: תוסיט אלחאל והי לפצה מרכבה מן לפצתין.

[4]) Lies ואלתוסיט.

107) Harizi übersetzt beide Wörter mit כריתה, wahrscheinlich mit Rücksicht auf ihren verwandten Inhalt. Doch soll die Pointe der Erklärung nicht verloren gehen, so müssen beide, als zwei verschiedene Wörter gefasst, übersetzt werden. Allerdings ist die Erklärung, die M. geben will, eine sehr wunderliche und mögen als Widerlegung die Worte Abûl-Walîds (s. v. כרס p. 338_{10}) gebracht sein: יכרסמנה חזיר يقرضها من قول אלמשנה שדה שקרסמוה נמלים والכרסם والכרסם يبتدلان [والكاف والقاف تبدلان] فى اللسان العبرانى على ما بيّنت فى كتاب اللمع:

108) يقدر coordinirt mit dem Imperfect zu verbinden, ist eine stilistische Eigenheit der nachklassischen Prosa. Vgl. Landauer a. a. O. p. XVII.

109) Statt אלעניים haben die Ausgaben הקב״ה. Doch ist der Hs. der Vorzug zu geben, da die Peah eine Spende für die Armen und nicht eine Spende für Gott war.

110) Vgl. Rabbinovicz z. St.

111) Peah I, 4.

112) طىّ = said in one place in the Tâj-el-Aroos to be like إلى (Lane). Besser ist die Bedeutung die Weil a. a. O. p. 20 Anm. 44 giebt: „Distanz zwischen zwei Punkten.“

113) Die durch vorstehende Zahl bezeichnete Stelle ist, wie Schrift und Farbe zeigen, von späterer Hand am Rande zugeschrieben.

114) ראוס für אֹרוס. Wir haben hier jene Eigentümlichkeit, auf die bereits Maltzan ZDMG. XXIII. p. 657; XXVII. p. 236 und Hirschfeld a. a. O. p. 307d hingewiesen: Hamza disappears entirely ex. חמאר = أَحْمَر. Vgl. auch Anm. 215.

115) Im Text steht חרול, welches aber bereits am Rande der Hs. in חרדל verbessert ist.

116) رقعة pl. رقاع [and accord. to modern usage رُقَّع] Lane. Beaussier (s. v.) = رقايع pl. رقع[1]) = pièce, pièce de terre. VI. 7 gebraucht M. die Form رقعة.

117) Jerusch. 68b.

118) شِبِثّ = Anethum graveolens L. (Gemeiner Dill, Gurkenkraut, Leunis § 494. 41), vgl. Löw a. a. O. p. 373, Levy NHW. IV p. 505 und Fleischer in „Nachträge zu Levys Wörterbuch“ p. 679.

---

[1]) Danach wäre die Emendation Bambergers (a. a. O. p. 15 Anm. 55), der رقايع in رقعة verbessern will, unnötig, ja wir hätten sogar den Sing. رقايع schon bei M. gesichert.

Müller a. a. O. p. 892. — Das ֵ an unserer Stelle als Vocalzeichen nach maurischer Schreibart (vgl. Fleischer a. a. O. III p. 435; Hirschfeld a. a. O. p. 308) zu fassen, ist unmöglich, da es dort immer lang û bedeutet, während es hier bloss kurz u ist.

98) אלמתקדמין statt אלמתקדמון. Der Gebrauch des Accus. statt des Nom. findet sich bei M. sehr häufig. (Vgl. Anm. 39 und Goldziher in WZKM. III p. 80). — Auch in unserer Hs. lässt sich die Behauptung Müllers (a. a. O. p. 913 zu § 387 ff.), dass man den Nominativ statt des Acc. ausschliesslich im Singular, den Acc. statt des Nom. überwiegend im Plural findet, feststellen.

Unter den אלמתקדמין versteht M. die „Gaonen." Vgl. Frankel HiM. p. 326 und Weiss a. a. O. p. 9 Anm. 1. Zu den dort angeführten Stellen ist auch Demai VII, 7 nachzutragen.

99) Beachtenswert ist es, dass M. in seiner Erklärung mit Abûl-Walîd übereinstimmt. S. v. עדר: אשר במעדר יעדרון يقول أن الجبال التى فى الموضع الفلانى تفلح وتعمر امنا وصلاح حال حتى لا ينبت فيها شوك ولا محالة ان هذا المكان بعيد من المدنية منتزح عنها لم تاجر العادة بعمارته لبعده فكانت الاشواك تعلوه.

100) Auch M. hat zum Sing. قبضة den Plur. قبضات, den wir nur noch bei Abûl-Walîd (Dozy s. v.) finden. Wir sehen also schon im Zeitalter des M. jenen Vulgarismus, der sich in der Vorliebe des Plur. auf ات zeigt. Vgl. ZDMG. XLI. p. 385 ff.

101) Alle Hss., auch Tanchum, haben das richtige גמה. Cod. Oxf. 400 hingegen גשת. — Harizi übersetzt es mit הבדים והפארות (wahrscheinlich mit Rücksicht auf Cod. מתנות עניים III, 19, wo M. denselben Gegenstand bespricht). Doch muss die Uebersetzung, den Hss. entsprechend, mit הבדים הנוגים wiedergegeben werden. Kilajim (ed. Bamberger) V, 3 erklärt M. das שער כותש auf folgende Weise: ושער כותש הו אן תכון אנצאן . . . קר אתצלת בראס אלמוצע וצרבת סיה[1].

102) Jerusch. 65 b.

103) Landau in seinen „Noten" zur Ed. Wilna ändert den Text der Ausgg., indem er das יראה in לא יראה emendirt, was aber ganz und gar unrichtig ist, denn M. will doch eben sagen, man kann ja von einem Baum zum andern sehen, wie dies schon auch aus der Mischna ersichtlich ist.

104) راوى pl. بين = Narrateur (Beaussier).

105) Aboth I, 8 ff.

106) Während M. hier die LA. קציר (so auch der Jerusch., Abraham b. David, Lowe a. a. O.) hat, gebraucht er Cod. מ״ע II, 5 das entschieden richtigere פיאה (so lesen auch die Ausgg. des b. Talmud und Rabbinowicz z. St.)

---

[1]) Dass ضرب in dieser Bedeutung in den Lexicis nur mit الى verbunden wird, darauf hat bereits Bamberger a. a. O. p. 18 Anm. 107, hingewiesen. Vgl. Anm. 25.

86) Baba-Kamma b. 61a.

87) Während unsere Hs. אלהלכה hat, haben die Oxf. Codd. das richtige الغطة. Auch Harizi übersetzt es mit המלה, da es sich ja hier nicht um die Uebersetzung einer Halacha, sondern um die des Wortes „שלוליח“ handelt.

88) Die von M. aus Baba-Kama 61a citirte Stelle lautet in den uns vorliegenden Talmudausgg. und Rabbinowicz z. St.: אמת המים המחלק שלל לאגפיה. M. hatte die LA. לחברותיה. Wir finden auch sonst noch viele Varianten, auch zum b. Talmud, im Mischnacommentar des Maimonides. Vgl. Weiss a. a. O. p. 6 ff., Weil a. a. O. p. 7. Vgl. auch Guisius z. St.

88a) أمّا verschrieben aus إنّما.

88b) واحد Dittographie.

89) Num. XXII, 24. M. erklärt sehr oft Wörter durch das Targum. Vgl. Frankel HiM. p. 322 und Weiss a. a. O. p. 8.

90) Kilajim (ed. Bamberger) IV, 9. בור אלארץ אלבאירה. Tanchum, der die Stelle citirt, hat: בור אלארץ אלדי (sic) לם תחרת בל בוורת[1]. Die Ausgg. haben: שלא נזרעה ולא נעבדה. Das Richtigste ist, mit unserer Hs., عمر allein zu lesen, worin der Begriff von زرع und حرث bereits enthalten ist.

91) Jerem. IV, 3. Vgl Weiss a. a. O. p. 8 Anm. 11.

92) قصيل nach Dozy: escourgeon, orge en vert que l'on donne aux chevaux. Also Hordeum vulgare. (Dozy hat Recht, Socin). Nach Löw a. a. O. p. 96: melilotus (Süss oder Honig-Klee). So auch Aboûl-Walîd s. v. גזז p. 131: قصيل يريد الزرع المقصول وهو المقطوع ما قصلت اطرافه [كله متقاربه] [الذى لم يكمل ولم يسنبل]. Kimchi s. v. גזז: הדשא שבקציר ונשארו שרשיו ועוד יצמח אם המטר. — Die Ausgaben haben den Zusatz לבהמות.

93) Tanchum s. v. אמת המים: מגרא אלמא. Er unterscheidet sehr richtig im Gegensatz zu Maimonides, der beide identificirt, zwischen שלולית (II, 1) und אמת המים.

94) Die Ausgg. haben בכלי ברזל und den Zusatz: העושים לחפור בארץ. Wenn wir mit der Hs. בקרדום או בכלי ברזל lesen, so ist der Zusatz Harizis überflüssig und Landaus Emendation (in seinen „Noten“ zur Ed. Wilna) unnötig.

95) Für شقها haben die Ausgaben kein Aequivalent. Cod. Par. hat לבקוע.

96) Die Ausgg. haben כשנזרע, welches aber aus כשנורע, wie Ed. princeps und Cod. Par. richtig lesen, verschrieben ist.

97) يقول statt يقل im Jussiv. Die Vernachlässigung der apocopirten Form nach لم findet sich fast durchgängig bei M. u. z. nicht nur bei Verbis ל״י, wie Goldziher (WZKM III p. 80) annimmt, sondern bei allen schwachen Wurzeln überhaupt. Vgl. auch Zivi a. a. O. p. 7; Weil a. a O. p. 10;

---

[1]) بار II = „mettre un terre en jachère“. Bei Dozy (s. v.) nur einmal belegt.

כרוב ולעל אנה אלקרנביט (אלקרנביט nach Guis. zu Kilajim I, 2 entstanden aus אלקנביט = Brassica Pompeiana. Nach Löw a. a. O. p. 214 ist es: Brassica oleracea borytis = Blumenkohl). Doch die Stelle muss, solange uns nicht eine correcte Ausgabe des Tanch. Wörterbuches vorliegt, zweifelhaft bleiben.

70) תמארה pl. תמאר kann als weiterer Beleg zu Dozy, wo es nur einmal nachgewiesen ist, gelten. Vgl. auch Weil a. a. O. p. 25 Anm. 81.

71) Harizi übersetzt die Stelle הנזכרים בכל מה שיתחייב, indem er höchstwahrscheinlich אלמשהורה, für אלמשתרטה, gelesen hat.

72) b. Makkot 16b.

73) Unter לנתהם hat man gewöhnlich „die arabische Sprache" im Gegensatz zur لغة العبرانية „der althebräischen Sprache" zu verstehen. (Vgl. ZDMG. XXVI p. 766 und XXXV, 778).

74) תצפיה darf nur mit einem Jod geschrieben werden, da es kein Teschdîd hat. Weiter unten steht es richtig. Vgl. Guisius Note z. St.

75a) عذى statt بعد. Vgl. Anm. 25.

75) Die bereits von Zivi (a. a. O. p. 22,) beobachtete Eigentümlichkeit, dass M. انية als Sing. und أوان als Pl. gebraucht, bestätigt sich auch hier und an vielen anderen Stellen unseres Tractates. Jedoch hängt diese Schreibart mit der von uns Anm. 22 erwähnten Eigentümlichkeit zusammen. Vgl. übrigens Beaussier (s. v. آنية), wo es auch nur so gebraucht wird, wie bei Maim.

76) אלאניה darf nur mit einem Jod geschrieben werden.

77) אלדי statt אלתי. Ueber die häufige Verwechslung dieser beiden Formen in jüd.-arab. Hss. vgl. Landauer a. a. O. p. XVI; Weil a. a. O. p. 10; Zivi a. a. O. p. 7. Vgl. auch Anm. 31.

78) Statt זרעה ist ודרסה zu lesen. So lesen auch die Ausgg. da doch hier eine Gradation vorliegt.

79) Jerusch. 63b.

80) Statt חיז lies חיז. — פי חיז in einer an unserer Stelle passenden Bedeutung kommt in den Lexx. nicht vor. Auch die Erklärung Munks (tellement que) bei Weil a. a. O. p. 20 Anm. 41, giebt an unserer Stelle keinen richtigen Sinn. Harizi übersetzt es hier „בעניין" und am Ende der Mischna, wo es wieder vorkommt mit „בחזקת." — Das Richtigste dürfte es sein, حيز mit „Zustand" zu übersetzen, welche Bedeutung an beiden Stellen sehr gut passt.

81) نظر c. في = avoir l'inspection de, la surveillance sur, kann als weiterer Beleg zu Dozys einem Beispiele gelten. Bei Maimon. kommt es sehr oft in dieser Bedeutung vor. Vgl. auch II, 8 V, 5

82) טרם statt قبل. Vgl. Anm. 25. Die Ausgaben haben das richtige קודם.

83) Jerusch. 64b.

84) نراع pl. أنرع in der Bedeutung von „Wasserarm" findet sich nur noch bei Abûl-Walîd. Vgl. Dozy (s. v.).

85) Guisius, der die Stelle citirt, hat מואצעא.

Samen sehr ölreich ist. Mit Sesamkörnern bestreuten die Alten auch Backwerke, wie wir mit Mohnkörnern)". Dieser Gebrauch des Sesam wird der Grund dafür sein, dass man שומשום mit „Mohn" identificirte, vgl. Levy „Chaldäisches Wörterb. über die Targumim" Lpz. 1867-68, I 353a. 18, II 190b. 39. Jedoch in seinem neuhebräischen Wörterbuche, s. v. שומשום hat er bereits das richtige „Sesam". Ueber Sesam in den Talmuden, vgl. Steinschneider in Virchovs Archiv . . . LII p. 90 N. 115.

Während die ersten drei erwähnten Pflanzen (Anm. 64–66) zu den „Hülsengewächsen" gehören, gehört die letztere (Anm. 67) zu den „Lippenblütigen."

68) Demai I, 1 (ed. Zivi): אוג אלסמאק אלשאמי והו תמר פי ענאקיד חמרה אללון מאכולה. Maim. versteht demnach darunter: „Rhus coriaria L.". Vgl. Dozy, Lane s. v. سماق, Löw a. a. O. p. 44. (Leunis a. a. O. II_2 § 528_6 = Gerber-Sumach, Essigbaum. Die linsengrossen Beeren werden gegessen. Ihr Hauptnutzen besteht aber in der Verwendung der Blätter und jungen Zweige..... zum Gerben)". Dass man nur Rhus coriaria darunter verstanden hat, beweist auch der Zusatz Harizis an unserer Stelle: והוא צמח שיעבדו את העורות.

Der Wiederspruch, den Lippmann Heller (in seinen Tosafot z. St.) findet, indem M. hier אוג als „Gewächs", während in Demai I. 1 als „Baum" erklärt, findet durch das Orig. seine Lösung u. zw. trifft M. keine Schuld, (vgl. auch Kelim XXVI, 3), denn das . . . והוא צמח ist ein Zusatz Harizis und findet sich nicht im Original. Dass M. auch hier אוג als „Baum" aufgefasst hat, beweist ja auch der Schlusssatz unserer Mischna: והדה אלתמאר כלהא. Tanchum citirt die Stelle genau so wie sie in unserer Hs. steht.

69) خرنوب et خرّوب = Ceratonia siliqua L. = Johannisbrotbaum. Vgl. Löw a. a. O. p. 176. — Es ist خرنوب et خرّوب = hebr. חרוב ja nicht zu verwechseln mit hebr. כרוב (Kohl), wie das Bamberger a. a. O. p. 12 Anm. 13 und Weil a. a. O. p. 25 Anm. 80 und VI, 1 gethan haben. Denn während hebr. חרוב = arab. חרוב oder חרנוב ist, so ist das bei Bamberger und Weil vorkommende hebr. כרוב = arab. כרנב (كرنب). Es ist daher die Emendation Bambergers (l. c.) ganz und gar überflüssig und muss man mit der Hs. כרנב (كرنب) lesen. (Wenn in der Hs. über dem כ ein Punkt steht so kommt das in unserer Hs. sehr oft vor). Das dort nur von كرنب und nicht von חרוב (خرّوب) die Rede sein kann, hätten Bamberger und Weil[1]) schon daraus ersehen müssen, weil M. an beiden Stellen nur von Kohlarten spricht. Ueber كرنب = Brassica oleracea L. = Kohl, vgl. Löw a. a. O. p. 213ff. — Auch Tanchum scheint den Fehler begangen zu haben, denn er hat s. v. (חרובין):

[1]) Dass כרנב in כרוב verschrieben werden kann ist einleuchtend; auch hätte Weil schon durch den darauffolgenden Excurs יבארך עליהא (sic) אלכרוב בורא פרי האדמה darauf kommen müssen, dass nicht der Johannisbrotbaum gemeint sein kann, da der Segensspruch über Johannisbrot בורא פרי העץ lautet.

54) Lev. XIX, 9.

55) Die Ausgg. haben: ומלת קציר נופלת על קצירת כל דבר הנאכל. Richtiger jedoch liest man mit dem Orig. רק על קצירת דבר הנאכל, da doch dieser Satz die Begründung dafür ist, warum das Wort קציר auf die obenangeführten Pflanzen keine Anwendung findet.

56) Lev. XIX, 10.

57) Die Ausgaben haben hier: וזה מלשון משולח ונעזב, welches aber keinen Sinn giebt, denn man erwartet doch hier die Begründung, warum eine nicht aufbewahrte Sache peahfrei ist. Cod. Paris. und Ed. princ. haben das richtige und mit der Hs. übereinstimmende: וכל זה הוא משולח ונעזב.

58) Trüffeln und Schwämme. Vgl. Löw a. a. O. p. 303 u. Steinschneider „Gifte und ihre Heilung" (in Virchow's Archiv für pathologische Anatomie, u. s. w. LVII. p. 109). Ukz. III, 2 (ed. Dérenbourg) erklärt M. das פטריות. אלפטר והו אלמשהור פי בלאד אלמגרב אלפקאע והו נבאת לא אצל לה ולא בזר ויאכלה אכתר אלנאס מטבוך ומסלוק.

59) Lev. XIX, 9.

60) Das واحدة ist überflüssig, da doch دفعة allein schon den Begriff der Einmaligkeit ausdrückt. Vgl. II, 2 wo er دفعة in derselben Bedeutung ohne واحدة gebraucht

61) Für ואשבאהה lies ואשבההא.

62) Ueber die fünf Getreidearten vgl. Bamberger a. a. O. p. 23 Anm. 2, wo die Stelle aus Menachoth 70a nachzutragen ist.

63) شُهِرَ c. ب = comme sous cette dénomination, surnommé (Beaussier).

64) فول Löw a. a. O. p. 312 = Faba vulgaris M. = Bohne. Lane = Vicia faba = Buffbohne.

65) حمّص = אֲפוּנִין nach Löw a. a. O. p. 171 ff. und Lane (s. v.) = Cicer arietinum L. (Leunis II_2 § 434_{43} = Gemeine Kicher, Ziefer). Dass M. حمّص nicht „verallgemeinert" für „Erbse" überhaupt gebraucht, wie dies Bamberger a. a. O. p. 14 Anm. 34 annimmt, dürfte schon daraus hervorgehen, dass M. حمّص hier zwischen anderen Erbsenarten erwähnt. Wunderlich ist die Uebers. Neubauers a. a. O. p. 288, der حمّص mit „Gemüse" wiedergiebt.

66) لُوبِيَاء ist nach Forskâl bei Löw a. a. O. p. 234 Anm. = Dolichos Lubia = Schwarzäugige Bohne, Lubiabohne: eine in Aegypten am häufigsten cultivirte Art. Vgl. auch Leunis II_2 § 435_{52}. Bamberger (p. 11_6), nach de Sacy, Abdallatif p. 38: „Loubia = phaseolus vulgaris (Leunis a. a. O. II_2 § 130 = gem. Schminkbohne)".

67) Tebul-jom I, 5 (ed. Dérenbourg) p. 231 erklärt Maim. das שומשום: אלסמסם והו אלמשהור פי אלגרב באלגלגלאן, und ist nach Löw a. a. O. p. 376 ff. und Lane = Sesamum orientale L. (Leunis II_2 § 665_5 = Morgenländischer oder weisser Sesam, Kuntschut. Eine krautige Pflanze . . . . . deren

51) حناء = כופר. In Sebiith VII, 6 (Cod. Or. Qu. 566) erklärt M. הכופר folgendermassen: אלחנא וכדי קיל פי אשבול הכופר ש' ה' ענקוד אלחנא לאנהא תעמל ענאקידאת פי נהאיה מן אלנמל וקיל אן כופר אלקרנפל. So auch Tanchum. Aboûl-Walîd s. v. כופר bemerkt: אשכל הכפר قيل انه الكافور وليس للكافور عنقود. [ورايت] فى شرح משחא דכופר לרב[ינו] שרירא [גאון ז"ל] انه غصن [دهن] الحنّاء وهذا التفسير عندى هو الصحيح لان الحناء من الطيب وله عنقود.

حناء ist nach Freytag, Lane: Lawsonia inermis L. Richtiger dürfte es sein, mit Löw „Aramäische Pflanzennamen (Lpz. 1881) p. 212, حناء mit Lawsonia alba L. zu identificiren. Nach Leunis „Synopsis der Naturreiche" Botanik, (3. Auflage, Hannover 1885) II_2 § 460_5 = Henna oder Alhennastrauch. „Mit seinen getrockneten Blättern und Wurzeln färben sich die Orientalen. . . . . Die Wurzel dient überhaupt zum Rotfärben (echte morgenländische Alkannawurzel)."

Dass כופר mit قرنفل = Caryophyllus aromaticus L. nicht identisch sein kann, hat bereits Löw a. a. O. p. 213 nachgewiesen. Als weiterer Beleg dazu kann der Zusatz Ḥarizis, dem doch diese Namen gewiss geläufig waren, an unserer Stelle gelten: וחם צמחים שיצבעו בחם מיני הצבעונים. Cariophyllus aromaticus L. aber wurde nie zum Färben gebraucht. Vgl. Leunis a. a. O. § 461_6.

52) Während M. an unserer Stelle نيل schreibt, hat er Kilajim II, 5 (ed Bamberger), Sebiith VII, 1, Maasroth I, 1 (Ms. Or. Qu. 566) نيلج. Nach Vullers („Lexicon persico-latinum" Bonn 1864, II s. v. نيل) Dozy und Delitzsch bei Löw a. a. O. p. 347 = Indigofera tinctoria. (Leunis a. a. O. II_2 § 430_{21} = „Gemeine Indigopflanze. Wird zum Färben gebraucht. Die Portugiesen und Spanier nannten den Indigo Anil oder Nil)." — Ḥarizi übersetzt es an unserer Stelle mit תלילוגא, wohl das spanische lilac, welches nach Dozy bei Löw a. a. O. p. 348, die Uebersetzung von Indigo ist. In Kilajim II, 5 übersetzt er es mit אנדי = Indigo. Josef ibn Alfawwal (vulgo Al-Fual) der Uebersetzer der letzten 6 Tractate der ersten Ordnung und der ganzen zweiten Ordnung (vgl. Steinschneider „Hebr. Uebersetzungen" p. 923) übersetzt es (Maasroth I, 1) mit אסום (so lesen alle Ausgg.) welches aber aus אִסָּטִים verschrieben ist. Die letztere Bezeichnung ist die gebräuchlichste.

53) عصفر = חריע (vgl. Kilajim ed. Bamberger, II, 8). In Sebiith I, 1. (Ms. Or. Qu. 566) sagt M. וקוצה נוע מן אלאצבגה שרחה בעץ אלשארחין אלעצפר Doch hat bereits Löw a. a. O. p. 219 bemerkt, dass „die Erklärung von קוצה neben חריע als عصفر nicht gut geht." Nach Forskâl „Flora ägyptiaco-arabica" Flor. LXXIII und de Sacy in seiner Ausgabe des „Abdallatif" p. 123 = Carthamus tinctorius L. (Leunis a. a. O. II_2 § 696_{68} = Gemeine Färberdistel, Echter oder Garten Saflor „Die aus dem Blütenkörbchen . . . gezupften und sorgfältig getrockneten Blüten (Flores carthami) dienen unter dem Namen Saflor allgemein zum Rot- und Gelbfärben. . . . .)."

ما عنت الارض بشئ اى لم تنبه اى انّ الارض تنبت هذه الاشياء وهذا المعنى الاول نفسه اعنى الانبات. Vgl. Neubauer, im „Journal asiatique“ XX, Serie V p. 243 s. v. תענה = il est possible que ce mot soit homonyme de l'arabe ما عنت الارض „la terre ne produirait pas; ainsi le sens ici sera: „la terre produira ces choses“. Vgl. auch Wünsche „Der Prophet Hosea“ (Lpz. 1868), p. 98ff.

38) In den Ausgaben fehlt ein Aequivalent für وجودة. Dass es stehen muss, darauf deutet schon die Parallelst. des Satzes hin, wo או דקתה ודראתה steht.

39) المعنيين für المعنيان und متقاربين für متقاربان. Ueber die häufige Verwechslung des Acc. mit dem Nom. im Dual, vgl. Barth a. a. O. p. 4; Weil a. a. O. p. 10 und Zivi a. a. O. p. 7.

40) Bei Harizi falsch mit הסברא wiedergegeben; besser, wie am Schlusse, חקש.

41) Die Ausgaben haben als Aequivalent von אלאשייא das Wort חדרכים, welches aber aus הדברים, wie Ed. princ. richtig liest, verschrieben ist.

42) حيل V = Finasser. (Vgl. Beaussier „Dictionnaire pratique arabe-français (Alger 1871) s. v.)

43) Das ללא der Hs. ist in אולי zu emendiren.

44) Während Codd. Oxf. 394, 400 so wie unsere Hs. lesen, hat Cod. Oxf. 393 das עליהם gestrichen. — Harizi übersetzt das אנכרנא עליהם mit נשאל אותם = „fragen“, in welcher Bedeutung es jedoch in den Lexx. nicht vorkommt. Die Uebersetzung wird vielmehr lauten müssen: „und wenn wir ihr (Vorgehen) befremdlich finden“.

45) יחצדון statt יחצדו im Subjunktiv. Wir finden diese Unregelmässigkeit in der Construction der Verba nach حتّى, أن und أنّ und deren Compositis sehr häufig. Vgl. Fleischer a. a. O. III p. 384; Goldziher in ZDMG. XLI p. 695, derselbe in WZKM. III p. 80 und Nöldeke bei Weil p. 17 Anm. 29, der diese stilistische Eigentümlichkeit darauf zurückführen will, dass man den Unterschied zwischen ا und ون nicht kannte, immer ا sprach und gelegentlich ون schrieb, ob es passte oder nicht. Vgl. auch Barth a. a. O. p. 4; Hirschfeld a. a. O. p. 309; Weil a. a. O. p. 10; Zivi a. a. O. p. 7 und endlich Müller a. a. O. p. 892.

46) Nach der Orthographie der Hs. ist für אול, אוול zu schreiben und die Uebersetzung wird בתחלת und nicht wie die Ausgaben, die בקצה haben, lauten müssen.

47) Die Ausgaben haben מושניה, welches aber aus מה שניה (so auch Cod. Par.) verschrieben ist.

48) عن statt من. Vgl. Anm. 25 und Caspari § 415, 6.

49) Peah I Mis. 6 und IV Mis. 9.

50) Ein grosser Vulgarismus ist das Einschieben der Präposition ل, nach غير. Vgl. auch Weil a. a. O. p. 10, wo ebenfalls zwischen غير und sein Nomen eine Präposition eingeschoben ist.

ZDMG. XXVII p. 241, wo nachgewiesen wird, dass im ägyptischen Dialect die VII und VIII Form meist als passivisch gebraucht werden.

28) الى statt على. Vrgl. Anm. 25 und Dozy (s. v.)

29) خص in unserer Bedeutung findet sich in den Lxx. nur mit acc. p. et ب r, nicht aber mit فى r. Doch vrgl. über die häufige Verwechslung dieser beiden Präpositionen Munk a. a. O. I p. 386 Anm. 4; Fleischer a. a. O. III p. 417 Anm. 2; Müller a. a. O. p. 920; Goldziher in ZDMG. XLI p. 696.

30) Ein grosser Vulgarismus ist das بعضنا für بعض. بعضا Bei M. findet es sich sehr häufig. An unserer Stelle allein kommt es dreimal hintereinander vor. Vgl. Goldziher in WZKM. III p. 80.

31) الذى statt الذين. Diese Eigentümlichkeit, die Müller (a. a. O. p. 890) bei ibn Abi Useibia noch zweifelhaft liess, findet sich fast durchgängig bei jüd.-arab. Schriftstellern. Vrgl. auch Bamberger a. a. O. p. 7, Hirschfeld a. a. O. p. 309. Auch im Neuarabischen wird das الذى, wo es sich erhalten hat, für das Femininum und den Plural gebraucht. Vgl. Praetorius in ZDMG. XXXIV p. 223.

32) Die Ausgg. haben והכל = ואלגמיע und beginnen damit einen neuen Satz. Doch giebt die Stelle in dieser Form keinen Sinn, denn M. will doch beweisen, dass man die Lehrer achten müsse, weil sie „die Väter der Gesamtheit sind." Wir müssen daher mit dem Orig., Cod. Paris. und der Ed. princ. das הכל zum vorhergehenden Satze ziehen und אבות הכל lesen.

33) Pococke a. a. O. p. 181 ff.— Maim. der jeden Anlass benutzt, um philos. Erörterungen in die Erklärung einzuschieben (vgl. Geiger a. a. O. p. 25 und Anm. 36, wo unsere Stelle nachzutragen ist), nimmt auch hier Gelegenheit, die Stellung der Ethik in der Offenbarungslehre, darzustellen. Vgl. Rosin „Die Ethik des Moses Maimonides" Breslau 1876 p. 37 ff. Denselben Gedanken führte er späterer „in tieferer Fassung" in seinem دلالة الحائرين (ed. Munk) III, 27 aus.

34) b. Sabbat 31a.

35) صدر = introduction, prolégomènes. Vgl. Munk a. a. O. I p. 3 Anm. 1.

36) Pococke a. a. O. p. 99. Die Stelle lautet: תגד אלוציה פי גמיע אלתורה ולמרתם ובער דלך ועשיתם אלעלם קבל אלעמל לא יוצל אלי אלעלם והוא הו קולהם עם שהתלמוד מביא לידי מעשה: Vgl. auch Kidduschin 40a.

37) Vgl. Rabbinowicz a. a. O. z. St. Das Wort ist in der Handschr. so vocalisirt: עַנְוָה. Die Erklärung, die Maim. hier giebt, stimmt überein mit einer Erklärung, die Aboûl-Walîd s. v. ענה p. 537 Z. 21ff. hat: وقد يجوز ان يكون [قوله] والארץ תענה את הדגן[1]) معناه لقول العرب[2]) ايضا

[1]) Hosea II, 23—24.

[2]) Freytag s. v. عنى = produxit.

eines Grundgesetzes verstanden, welche sich um das letztere gruppiren". Dass das ﻣﻘﻘﺪ (Anm. 2) und ﻣﻘﺪ (an unserer Stelle) auch nur so zu verstehen sind, darauf weist oben das ﺷﺮﻳﻌﺔ, hier hingegen das folgende ﺍﻟﻤﺴﺄﻟﺔ hin. Unrichtig übersetzt es daher Harizi mit ביאור = Erklärung, Verständnis, welche Bedeutung ja ﻣﻘﺪ allerdings auch hat (vgl. Goldziher „Zâhiriten" p. 19), doch an unserer Stelle muss es mit ודקדוקי ההלכה הזאת (so auch ibn Hisdai, Tibbon hingegen דין, vgl. Bloch a. a O. p. XXVIII) übersetzt werden.

21) Zivi a. a. O. p. 10 Anm. 2 will das auch bei ihm vorkommende אנא ואצפה aus אואצפה אנא verschrieben sein lassen. Doch ist der Grund dieser Emendation nicht einzusehen, da doch das Partic. im Arab. Kraft und Begriff eines Verbums hat. Vgl. Fleischer a. a. O. I p. 616 und 637. Vgl. auch Maltzan in ZDMG. XXVII p. 241; Caspari § 395 und § 435ff. und Weisz a. a. O. Anm. 72. Uebrigens kommt diese Phrase in dieser Form bei Maim. sehr oft vor.

22) ﻣﻘﻴﺔ kommt in den Wörterbüchern nicht vor. Lane und Beaussier haben ﻣﻘﻴﺔ. Das Richtigste dürfte sein, es mit ﻣﻘﺎﺋﺔ zu identificiren. Die Eigentümlichkeit, dass die Femininendung ة statt ﺍﺀ gesetzt wird, findet sich bei Maim. sehr häufig. Vgl. Goldziher in WZKM. p. 80 Anm. 2. Ich habe auf die Stellen überall aufmerksam gemacht. — Danach löst sich auch die Schwierigkeit bei Zivi a. a. O. p. 11 Anm. 17, wo für ﺣﻤﺮﺓ, ﺣﻤﺮﺍﺀ zu lesen ist. Vgl. auch Bamberger a. a. O. p. 15 Anm. 47. Müller a. a. O. p. 891 bringt Beispiele, wo die Femininendung ة statt ﻯ gebraucht wird. Wir sehen also, dass bereits im Zeitalter des Maim. die Femininendungen mit einander verwechselt wurden. Vgl. Fleischer in den Zusätzen zu Wolffs cit. Schrift, p. 102.

23) Deut. XV, 8.

24) Die Ausgaben haben als Aequivalent von ולך באן יכמל לה כל die Worte מא נקצה פילומה אן יכמל להם כל מא נקצהם ופירושו למלאות חסרונם. In den Ausgaben fehlt somit ein ganzer Satz, welcher Ausfall durch das Homoioteleuton נקצה zu erklären ist.

25) ﻣﻦ statt ﻋﻦ. Ueber die häufige Verwechslung der Präpositionen in jüd.-arab. Hss. vgl. Landauer كتاب الامانات والاعتقادات p. XVII und Goldziher in ZDMG. XXXV p. 778.

26) ﻋﺎﻳﺪ in der Bedeutung von „Nutzen" kommt in den Lexx. nur mit Femininendung vor. Diese Eigentümlichkeit, die sich in der Weglassung der Femininendung zeigt, findet sich bei M. häufig. Vrgl. Bamberger a. a. O. II 5, und Anm. 52.

27) Wir haben hier die VII Form für pass. I, ein Vulgarismus, der sich bei jüd.-arab. Schriftstellern sehr häufig vorfindet. Vgl. Goldziher in ZDMG. XLI p. 695, derselbe in WZKM. III p. 79. Vgl. auch Maltzan in

אלעאראם ומא אשבההא[1]) פקו' הנא אן גמילות חסדים לא[2]) קדר להא[3]) חד וזלך נמם מאלה.

16) شرك III kommt in den Lexicis nur mit acc. p. et ب r. vor. Jedoch ist das ل hier ebenso richtig wie der Accusativ, denn es ist das اللام لتقوية العامل. „Die Wahl zwischen der ältern und engern Construction durch den Accus. und der jüngern und laxern durch die Präposition ist meist dem Urteil und Gefühl des Schriftstellers überlassen". Vgl. Caspari a. a. O. § 394c und § 396. Die letztere Construction ist in der nachklassischen Prosa die häufigere. Vgl. Fleischer a. a. O. III, p. 383; Müller a. a. O. p. 905. Eine ganz passende Bedeutung kommt in den Wörterbüchern nicht vor. Doch vgl. Fleischers Nachträge zu Dozy „Supplement u. s. w." (in Ber. über die Verhandlungen der kgl. sächs. Gesellsch. d. Wiss. Phil.-hist. Kl. 1884 p. 8, wieder abgedruckt in K.S. II p. 575), wo nachgewiesen wird, dass شرك III c. a. p. et ب r. soviel bedeutet, als „er beteiligte ihn an etwas, d. h. er teilte ihm etwas mit, was er selbst besass". In dieser Bedeutung hat es auch Maim. gefasst. Uebrigens gebraucht Maim. weiter unten مشاركة c. a. p., wo man eher das zur Verstärkung des Regens dienende ل erwarten sollte.

17) Beachtenswert ist es, dass M. den in der Tosefta IV, 19 p. 24, 25 und Jerusch. p. 58b consequent durchgeführten Unterschied zwischen צדקה und גמילות חסדים, nicht innehält, vielmehr צדקה dem גמילות חסדים subordinirt.

18) יעט statt יעמי im Subjunctiv.

19) Jerusch. 58b.

20) Unter فقه versteht man gewöhnlich „Jurisprudenz" (vgl. Sachau „Zur ältesten Geschichte des muhem. Rechts", Wien 1870 (Separatabdruck aus dem Juniheft des Jahrg. 1870 der Sitzungsberichte der philos.-hist. Kl. der kais. Akad. der Wiss. LXVI p. 699ff) p. 13 oder 711ff.); dann dient es zur Bezeichnung für „practische Theologie", Religionsgesetz" ja für „Gesetz" überhaupt. Vgl. Goldziher, Die Zâhiriten u. s. w., Leipzig 1884, p. 18ff. Die arabischen Juden verstehen zum grössten Teil darunter das „mündliche Gesetz" oder den „Talmud" und übersetzen es daher mit תלמוד. Vgl. Munk, in seiner Ausgabe des دلالة الحائرين T. I p. 7 Anm. 1 und Peritz a. a. O. p. 3, Anm. 1. Vgl. auch Pococke im „Appendix notarum miscellanea" zur „Porta Mosis" p. 361. An unserer Stelle jedoch hat es eine besondere Bedeutung, auf die bereits Goldziher (WZKM III p. 81ff.) bei einem späteren Werke des Maimonides, dem Sêfer Hamizwôt, aufmerksam gemacht hat u. z. werden da unter فقه oder تفقه (vgl. Anm. 2), im Gegensatz zu أصل u. drgl., welche „Grundgesetz" bedeuten (vgl. Munk a. a. O. I. p. 349,) „die abgeleiteten Modalitäten

---

[1]) Richtiger als die III Form, welches unsere Hs. hat.

[2]) Das ist das بليس لا المشبهة welches hier ebenfalls stehen kann. Vgl. Fleischer a. a. O, p. 447 und Caspari § 407 Anm. 6.

[3]) Hier fehlt ein Stück.

5) קו׳ Abkürzung für קולה oder קולחם. Gewöhnlich hat man darunter die Citate aus der Mischna zu verstehen.

6) شرح ist bei Maimonides die Bezeichnung für „Uebersetzung“ im Gegensatz zu تفسير „die Erklärung“. Umgekehrt bei Saadia, vgl. Steinschneider H. Ü. p. 53 Anm. 51. Vgl. auch Munk, Notice sur Rabbi Saadia u. s. w. Paris 1838, p. 5. Anm. 1.

7) Statt des Apocopatus (يكن) nach لا النهى steht der Indicativ. Vgl. Caspari, Arabische Grammatik[5] p. 212 § 382, 2 und Weisz a. a. O. p. 7.

8) Statt מן סתין müsste es genauer heissen: מן סתין גזא. Vgl. de Sacy, Grammaire Arabe[2] p. 426 und Caspari § 334.

9) Deut. XVI, 16.

10) Exod. XXIII, 15. Ed. Wilna führt die zweite Hälfte von Deut. XVI, 16 an.

11) Maim. hatte die LA. des Jerusch.: והריאון: מתני׳ בראיית קרבן אבל בראיית פנים יש לה שיעור vor sich. So liest auch Ed. Venedig. Doch haben bereits Tosafot zu Chagiga b. 7a s. v. אמר; R. Simon aus Sens, Frankel a. a. O. p, 57b und M. Margulies in Ed. Sitomir 1b s. v. מתני׳, auf die falsche LA. des Jerusch. hingewiesen. Die Stelle lautet vielmehr: בראיית פנים אבל בראיית קרבן יש לה שיעור. Merkwürdig ist es, dass keiner der Erklärer die LA. des Maim. erwähnt.

12) B. Chagiga 6bff.

13) Die Construction wie sie im Ms. steht ist falsch. Entweder wir lösen die Annexion auf, dann muss das المضاف ebenfalls den Artikel bekommen, oder aber wir behalten die Annexion und dann ist das في überflüssig. Vgl. Caspari[5] a. a. O. § 443.

14) Maim. gebraucht hier كيفما für كما. Diese Eigentümlichkeit findet sich schon bei alten arab. Schriftstellern. Vgl. Fleischer a. a. O. I, p. 437. Auch jüd.-arabische Schriftsteller gebrauchen es auf diese Weise. Vgl. Fleischer a. a. O. III, p. 437; vgl. auch Weil a. a. O. IV, 2.

15) Tanchum s. v. גמילות חסדים hat:
אלמכאפת[1]) באלאצאל והדי אלאסם ואקע עלי נועין מן שראיע אחרהמא משארכה אלאנסאן לישראל במאלה מתל אלצרקה ופדיון שבוים ואלתאני משארכה אלאנסאן לישראל בנסמה מתל תעויית[2]) אלאבלים ותשייע אלבנאיז[3]) וחצור[4])

---

[1]) Unsere Hs. hat das richtigere אלמכאפאת, so liest auch Aboûl-Walid s. v. גמל = مكافاة.

[2]) ת für Femininendung ה findet sich in jüd.-arab. Hss. sehr häufig. Vgl. Hirschfeld, a. a. O. p. 308, 11; Baneth a. a. O. p. 57, 3; Peritz a. a. O. arab. Abth. p. 1.

[3]) כ = ג vgl. Maltzan in ZDMG. XXIII p. 662 und XXVII p. 242.

[4]) Lies וחצור.

Anmerkungen.

1) Der Zusatz תלמוד תורה, den die Ausgg. und Rabbinowitz (z. St.) hier haben, fehlt bei Maimonides. Der Grund hierfür ist im Jerusch. zu suchen. Da diese beiden Wörter für die Beurtheilung der LA. der hieher gehörigen Jeruschalmistelle wichtig sind, so wollen wir darauf näher eingehen. Die Stelle lautet: רבי יוחנן בר מריא בשם רבי יוחנן אין אנו יודעין איזה מהם חביב או צדקה או גמילות חסדים כשהו אומר וחסד ה׳ מעולם ועד עולם על יריאיו וצדקתו לבני בנים הדא אמרה שגמילות חסדים חביבה יותר מן הצדקה. Hierauf folgen in den Ausgg. die Worte תלמוד תורה. Frankel in seiner Ausgabe (a. a. O. p. 58b) fügt diese beiden Wörter noch an den oberen Teil und begründet seine Ansicht damit, dass Deut. XI, 21 der Lohn für Thorastudium auch nur bis auf die Kindeskinder verheissen wird. Ed. Sitomir hingegen schliesst mit dem Worte הצדקה die Erörterung über גמילות חסדים, behandelt ת״ת als Stichwort und knüpft daran die folgende Discussion. Maim., der bei der Abfassung seines Commentars zugleich auf die Korrektheit des Mischnatextes grosse Sorgfalt verwandte, (vgl. Einl. p. 6, Anm. 5), strich im ersten Teile der Mischna das ת״ת, denn da der ihm vorgelegene Jeruschalmitext, ebenso wie in der Ed. Frankel (vgl. Einl. p. 7 Anm. 2), die in der Mischna erwähnten „Dinge", ausgenommen ת״ת, als Stichwörter behandelte, so konnte das letztere demnach auch nicht im Mischnatext gestanden haben. — Es ist nicht schwer zu beweisen, dass die LA. des Maimonides, der Ed. Venedig und Frankels unrichtig ist; erstens spricht dagegen der als Beweis angeführte Psalmvers selbst, wo ja „Thorastudium" gar nicht erwähnt wird; zweitens der Schlusssatz unserer Mischna und endlich der im Jerusch. auf diese Stelle folgende Excurs, der überhaupt nur so zu verstehen ist, wenn wir ת״ת als Stichwort fassen. Es ist der LA. der Ausgaben der Vorzug zu geben.

2) Ueber تفقّه vgl. Anm. 20.

3) شريعة wird von den Uebersetzern gewöhnlich mit דת oder תורה wiedergegeben, vgl. Peritz „Sefer ha-Mizwoth des Maimonides" Breslau 1882, p. 6 Anm. 1; Bacher in ZDMG. XLVI p. 544. Harizi übersetzt es meistens mit dem, besonders an unserer Stelle, viel richtigerem מצוה (Gebot).

4) Während Harizi أشبه sonst mit ומה ששוה בו oder ומה שדומה לו übersetzt, so hat er hier ומה שנכלל בו = enthalten, verborgen sein. Wir haben darin einen weiteren Beleg zu Dozy, der eine ähnliche Bedeutung angiebt.

besitzen wir bisher noch nicht, doch sei hier auf folgende Arbeiten aufmerksam gemacht:

Schürer E. „Die Gemeindeverfassung der Juden in Rom in der Kaiserzeit“ Leipzig 1879.

Derselbe: „Geschichte des jüd. Volkes“ u. s. w. 2 Auflage II Leipzig 1886—90 (an verschiedenen Stellen).

S. Louis: „The poor laws of the ancient Hebrews“ in „Transactions of the Society of Biblical Archaeology“, Band VIII p. 30—41.

Cassel D. „Die Armenverwaltung im alten Israel“, Schrimm 1886.

Wabnitz A. „La charitè juive et son organisation u. s. w.“ in „Revue théologique“ Montauban 1886, Band XIII, Januar-März pp. 61—72, April-Juni pp. 133—152.

Weinberg M. „Die Almosenverwaltung der jüd. Ortsgemeinden im talmudischen Zeitalter. Eine kulturhistorische Studie“ in der von D. Hoffmann herausgegebenen „Monatsschrift“ Jahrg. 1893.

Zum Schlusse sei es mir gestattet meinen hochverehrten Lehrern, den Herren Prof. Dr. M. Steinschneider und Dr. A. Berliner für ihre mannigfachen Anregungen, den hohen Verwaltungen der königl. Bibliothek zu Berlin, der Nationalbibliothek zu Paris und der kais. Hofbibliothek zu Wien für die Bereitwilligkeit, mit der sie mir ihre Schätze zur Benutzung überliessen, meinen tiefgefühltesten Dank auszusprechen.

Tyrnau (Ungarn), im März 1894.

Alif endigen, mit Jôd geschrieben: כדי = كذا, אנמי = أنما, הדי = هذا u s. w. Das الف الوقاية wird niemals gebraucht: יעטו = يعطوا, קאלו = قالوا, אקרו = اقرؤا. (Vgl. Nöldeke „Geschichte des Korans“ p. 253ff).

Zu den Spracheigentümlichkeiten, auf die ich in den Anmm. hingewiesen, sei hier folgendes bemerkt: Die Sprache des Maim. zeigt bereits die einfachen Formen der nachklassischen Prosa. So sind im Kampfe begriffen die Pluralendungen des Perfects und Imperf. auf ون neben وا. (Vgl. Anm. 45.) الذى neben الذين und التى. (Vgl. Anm. 31 und 77). Von Declinationsendungen findet sich nur noch das א des Acc., aber auch ziemlich selten. Nom gen. com. werden als masc. gebraucht (ارض) Vgl. Fleischer „Kleine Schriften“ [KS.] I p. 265. Verba ultimae Hamzae gehen in Verba ult. Jôd über: بدأ impf. يبدى III. 5, VI. 4. (Vrgl. Caussin de Perceval „Grammaire arabe“ Paris 1824, p. 33 § 149 und Maltzan in ZDMG. XXVII p. 236). Damit dürfte auch die Schreibart שייא statt شئ in Zusammenhang zu bringen sein. Vgl. auch Caspari „Grammatik u. s. w.“ § 132 Anm. a.

Allerdings werden einige der Vulgarismen, da uns Autographa nicht vorliegen, auf Kosten der Abschreiber zu setzen sein, bei den meisten jedoch hindert uns nichts sie dem Maim. zuzuschreiben, denn wie Fleischer[1]), Munk[2]), August Müller[3]), Hirschfeld[4]), nachgewiesen, sind diese Eigentümlichkeiten im Zeitalter des Maim. bereits gang und gäbe.

Was den Inhalt unseres Tractates betrifft, so gründet er sich auf die Bibelverse: Lev. XIX 9, 10; XXIII, 22 und Deut. XXIV, 19, und bildet einen wichtigen Beitrag zur Geschichte des Armenrechts im talmudischen Zeitalter. Eine eingehende Studie über dieses Kapitel

---

[1]) „Jüdisch-Arabisches aus Maghreb“ in ZDMG XVIII pp. 329—340. Wiederabgedruckt in Fleischers KS. III p. 425 439.

[2]) „Le guide des égarés“. Paris 1856 - 66. (An mehreren Stellen).

[3]) Ueber Text und Sprachgebrauch von Ibn Abi Useibias „Geschichte der Aerzte“ in „Sitzungsberichte der königl. bayer. Akademie der Wissenschaften zu München“. Philos.-philol. Klasse, München 1884, pp. 888—977.

[4]) „Contribution to the Study of the Jewish - Arabic Dialect of the Maghreb“ in „The Journal of the Royal Asiatic Society“ London 1891, p. 293 ff.

Für die hebr. Uebersetzung standen mir zu Gebote: Ms. Or. Hebr. 329 im Besitze der Pariser Nationalbibliothek. Vgl. über dasselbe Lebrecht a. a. O. p. 65 und Taschereau „Catalogues des Manuscrits Hébreux et Samaritains de la bibliothéque impériale“; die Ed. princeps (Neapel 1492); die Talmudausgaben Warschau 1868, Wilna 1880 und die Citate bei Lippmann Heller (in der Ed. Offenbach).

Die Mischna verglich ich mit Rabbinowicz' „Dikduke Sofrim“ (Variae Lectiones) München 1867 und Lowes „The Mischna on which te Palestinian Talmud rests“, Cambridge 1883[1]).

Zur Vergleichung der Citate aus dem Jerusch. benutzte ich die Ausgabe von Frankel (nach welcher ich citiere) und Ed. Sitomir, für die der Tosefta endlich, die Ausgabe von Zuckermandel, Pasewalk 1881.

Die Orthographie unserer Hs. ist die in jüd. arab. Hss. gewöhnliche u. z.: ת = ت, ת̇ = ث, ג = ج, ח = ح, כ̇ = خ, ד = د, ד̇ = ذ, ס = س[2]), צ = ص, ט = ط, צ̇ = ض od. ظ[3]) ג̇ = غ. Vocale, und von diesen auch nur Damma, das durch einen vertikalen (ˈ) oder krummgebogenen Strich (ˀ) bezeichnet wird, sind selten. Von sonstigen Lesezeichen findet sich bloss Teschdid (~). Teschdidirtes Waw und Jôd wird doppelt geschrieben und erhält ausserdem noch Teschdid: תעיין = تعيّن, אולייה = اوليّة, חייל = حيّل, קוייה قويّة, אוול = اوّل. Diakritische Punkte sind selten und ohne jede Regelmässigkeit. Das الف مقصورة wird sehr oft nach maghrebinischer Schreibart mit Alif geschrieben, wo nicht, und dies ist nur bei gebräuchlichern Wörtern der Fall, steht am Ende der Wörter ein schräger Apostroph: אסתבקא = استبقى, אסתת̇נא = استثنى, תעטא = تعطى, hingegen עלי = على. Umgekehrt finden sich Wörter die auf

---

ordinis primi Zeraim, tituli septem. Latine vertit et Commentario illustravit Guil. Guisius.“ Oxoniae 1690. (Wiederabgedruckt in Surenhusius' Mischnaausgabe 1698 1703). Der Comm. reicht bis zum ersten Abschnitt von Maasroth.

Auf die letztgenannten vier Werke habe ich nur dann verwiesen, wenn sie von der unserem Apparate zu Grunde gelegten Hs. differierten.

[1]) Vergl. Strack a. a. O.

[2]) An einer Stelle auch ש für س. Vergl. Anm. 174.

[3]) Vergl. Nöldeke in ZDMG XIII p. 181 u. Rödiger ibid. XIV p. 487.

3) Ein Compendium des مرشد الكافي, welches an 60 Stellen sehr wertvolle Beiträge bot[1]).

4) Citate aus dem handschriftlichen Comm. zur Mischna des Ja'hja b. Suleiman, welcher im Besitze der kngl. Bibliothek zu Berlin sich befindet. (Vgl. über denselben Steinschneiders „Katalog u. s. w." Ms. Or. Oct. 256, 6). Der Comm. zu Peah steht 39a–40a[2]).

Citate aus dem اصول des Abûl-Walid Merwân ibn Jonâh,[3]) und aus dem Commentar des Guisius[4]).

Vergl. H. Dérenbourg in der „Revue des études Juives" XXIII p. 110ff. H. (No. 2217, 2226, 2391). Leider war es mir nicht möglich auch diese Hss. zu vergleichen.

[1]) Das مرشد الكافي (nur handschriftlich vorhanden, eine Ausgabe bereitet, nach persönlicher Mitteilung, Neubauer vor) ist ein talmudisch-arab. Wörterbuch des Tanchum Jerusalmi, dessen Erklärungen hauptsächlich dem Mischnacommentar und dem Codex des Maim. entlehnt sind. Vergl. Goldziher „Studien über Tanchum Jerusalmi", Lpz. 1870, p. 35 ff.

Da die königl. Bibliothek diese Hs. (Ms. Or. Oct. 338 hebr.), erst nachdem bereits Steinschneiders „Katalog" gedruckt war, erworben hat und daher noch nicht beschrieben ist, so lasse ich hier eine kurze Beschreibung folgen. 106 Blatt stark. 2 Teile. I Teil von 1a–72a; II Teil von 72b–106b. Nach Blatt 7 fehlt ein Blatt. 1a enthält einige Worterklärungen und eine kleine Erzählung. 1b sind kabbalistische Figuren gezeichnet, ebenso 72a, 2a Einl. in sehr gedrängter Form und noch auf derselben Seite beginnen die Worterklärungen in alphabetischer Reihenfolge bis 71a. 72b bis zum Schluss enthält eine Zusammenstellung vieler Worterklärungen, nach der Einteilung des M. Codex geordnet. Am Schlusse heisst es: נשלם שרח אלפאץ מן אלחיבור מן אלצדר ביום ראשון דהוא תלתא ועסרין יומין בחדש שבט שנת אתת״עא לשטרי סוף מחזור ר״ף שנת הש״ב ליצירה יוכה מריה לכל מדה מעולה ולהנות בו יומם ולילה כד״א לא ימוש ספר התורה הזה מפיך ומפי זר׳ עד עולם אמן ויזכה הכותב קטן הסופרים וקל הקלים וצעיר התלמידים אלואל בן שלמה בן אלואל בן מסטור אלסודי לראות בבנין אריאל ובקבוץ גליות ישראל כן יאמר האל אלהי ישראל א׳נ׳ס׳ל׳. Sie ist demnach (1871 Seleucidarum im Januar 1560 vollendet. Die Hs. ist auf starkem orientalischen Papier, in schlechter Quadratschrift, jedoch, soweit ich beobachtete, ziemlich correct geschrieben. Einzelne Blätter haben durch Wasserflecken gelitten.

[2]) Dieser Codex enthält nicht nur Erläuterungen zum Mischnacomm. des Maim., wie Steinschneider a. a. O. annimmt, sondern zur Mischna überhaupt. Die Citate aus dem Mischnacomm. des Maim. werden ebenso wie bei Tanchum durch die Formel قال رب eingeführt.

[3]) Hebrew Arabic Lexicon. The book of Hebrew roots by . . . New First ed. by A. Neubauer, Oxford 1873-74.

[4]) Guisius (gest. 1683) verfasste einen Comm. zur Mischna, der erst nach seinem Tode herausgegeben wurde, unter dem Titel: „Mischnae pars

unserem Jahrhundert hat sich das Bestreben entschieden geltend gemacht, dieser Forderung der Wissenschaft gerecht zu werden und das kostbare Kleinod des Originals wieder zu neuem wissenschaftlichen Leben, der Vergessenheit zu entziehen. Den Anfang machte Barth,[1]) welcher im Jahre 1879, den Tractat Makkoth herausgegeben hat. Ihm folgten die Arbeiten von Dérenbourg[2]); Baneth[3]); Friedländer[4]) und die Inauguraldissertationen von Weil (Strassburg), Bamberger, Zivi (Leipzig) Weisz (Halle)[5]) Zu diesen Ausgaben will meine Arbeit einen weiteren Beitrag liefern.

Zur Herstellung des Apparates dienten mir:

1) Cod. Or. Qu. N. 566 der kngl. Bibliothek zu Berlin, welchen ich in unveränderter Form zu Grunde gelegt habe Vgl. über denselben Steinschneiders „Katalog der hebr. Hss der kngl. Bibliothek zu Berlin", Zivi a. a. O. p. 5ff und Bamberger a. a. O. p. 6.

2) Collationen der 3 Oxforder Hss. (No. 393, 394, 400 in Neubauers „Catalogue of the hebrew Mss. in the Bodleian Library u. s. w.", Oxford 1886), welche ich der bekannten Güte Adolf Neubauers verdanke[6]), und wofür ich ihm an dieser Stelle meinen besten Dank ausspreche

---

Einl. zur Mischna (von Pococke fälschlich als die Einl. zur Ord. Seraim benannt), den zehnten Abschnitt von Sanhedrin (Chelek), die acht Capitel (wieder herausgegeben von Wolff, unter dem Titel „Acht Capitel" فصول ثمانية des Moses Maimonides, Lpz. 1863), die Einleitung der Ordnungen: Kodasim, Tohorot und Menachoth (die letztere findet sich im „Appendix notarum miscellanea" zur Porta Mosis, p. 423 ff.).

[1]) Maimonides' Commentar zum Traktat Makkoth im arabischem Urtext und verbesserter hebräischer Uebersetzung. (Jahresbericht des Rabbinerseminars zu Berlin, 1879-80).

[2]) Commentaire de Maimonide sur la Mischna Tohoroth, publié pour la première fois en arabe et accompagné d'une traduction hébraique I—VII, Berlin 1886 - 1892. (Literaturverein Mekize Nirdamim).

[3]) Maimunis Comm. zum Tractat Abot, I, in „Jubelschrift zum siebzigsten Geburtstag des Dr. J. Hildesheimer, Berlin 1890". Hebr. Abt. S. 57—76, deutsche Abt. 121 - 125.

[4]) Maim. Comm. zum Tractat Rosch-haschana I, 3 III, 1, ebendas. hebr. Abt. S. 95 - 103.

[5]) Maimun. Comm. z. Tract. Berachoth, Kilajim, Demai, Sanhedrin (I—III) mit verbesserter hebr. Uebersetzung und mit Anmerkungen versehen. Berlin 1891, Frankfurt a. M. 1891, Berlin 1891, Berlin 1893.

[6]) Von unserem Tractate finden sich noch 3 Hss. im britischen Museum.

scheinen zu lassen, hat man denn auch in der That schon frühzeitig eingesehen. Bereits im Jahre 1655 hat der gelehrte Oxforder Prof. Ed. Pococke einige Teile davon herausgegeben.[1]) Jedoch erst in

---

חד = זמן; חק = מתנה (vrgl. Anm. 281); כבר = ענין; כט = מענה; דליל = ראיה; חסאב = חשבון; מדהב = דבר; רקעה = מקום; שרה = פירוש (vrgl. Anm. 6); גרץ = ענין; מעני = ענין; כלאם = דבר; לפצה = מלה; נצר = דרך; נץ = כתוב; נקל = קבלה; נהי = אזהרה; פקה = ביאור (vrgl Anm. 20); וגה = ענין; תפציל = פירוש. גיר = בלבד; מן שאן = מנהג; עלי קדר = כפי; מן סבב = בשביל; תקדיר = רצה לומר. Das Partic. pass. übersetzt er gewöhnlich mit einem Substantivum, so z. B. מחצוד = בקמה. Die Form אסמענא fasst er als 3 pers. sing. activ mit dem Suffix auf z. B. אעלמנא = הודיענו. Richtiger wäre es als 1 pers. plur. pass. zu fassen. Vrgl. auch Neubauer in der Zeitschrift „Ben Chananja“ Szegedin 1862, Band V, p. 148, 288, 312.

Allerdings lässt sich nach einem Tractate kein definitives Urteil abgeben, soviel aber muss gesagt werden, dass sämmtliche Kritiker von Samuel ibn Tibbon an (der in der Einl. in die Fremdwörter des Maimon. دلالة الحائرين, das harte Urteil über ihn fällte, er (Harizi) weiss oftmals ganz leichte Wörter nicht zu übersetzen, bis auf die jüngste Zeit (vergl. w. u.) ihm Unrecht thaten. Gewiss ist seine Uebersetzung keine gelungene zu nennen, wie ja das bei der fast wörtlichen Uebersetzung nur selbstverständlich ist, doch aber wird man an den meisten Stellen den trefflichen Ḥaririübersetzer nicht verkennen können. — Es ist hier auch am Platze, von einem Bruchstücke einer zweiten Uebers. zu unserem Traktate, zu sprechen. Dieses Bruchstück, welches die Uebers. zur ersten Mischna des 1. Abschnittes enthält, und Moses ibn Tibbon (1244—74) zum Verfasser hat, wurde von Geiger (im „נטעי נעמנים“ herausg. von S. L. Heilberg, Breslau 1847, p. 18 hebr. Teil), ediert. (Vgl. Steinschneider a. a. O. p. 925.) Geiger (a. a. O. deutscher Teil p. 50 f.) hält diese Uebers. für viel besser, als die des Ḥarizi. Ich kann seinem Urteile nicht beipflichten, vielmehr halte ich die Uebers. des ibn Tibbon, neben der „harten und ungelenken Form“, auch für viel „willkürlicher“ und gezwungener (vgl. arab. Text p. 1 u. 3), was umso schlimmer ist, da ihm doch die Uebers. des Harizi gewiss vorgelegen hat. Am richtigsten charakterisiert die Uebersetzungsmethode des Tibboniden, Bloch a. a. O. p. XXIX, wenn er sagt: „Ces trois qualités (sc. traduction fidèle, correcte et claire) ne se recontrent pas toujours chez ibn Tibbon, qui est quelquefois obscur à force de vouloir calquer sa traduction sur le text arabe, et qui, d'autres fois s'écarte de l'arabe et traduit souvent d'une facon incorrecte“. Vergl. auch Steinschneider HÜ. p. 927 f.

[1]) باب موسى „Porta Mosis“ sive Dissertationes aliquot a R. Mose Maimonides . . . . Oxford 1655. (Wiederabgedruckt bei Twells „Vita Pocockii London 1740, I p. 1—125). Es enthält dieses Buch, die allgemeine

Sprache sehr wertvollen Text, sowie Aufschluss über manche uns bisher unbekannt gebliebene oder wenig bekannte arab. Wörter.[1])

Des Weiteren hat die Wiederherstellung des Originaltextes den Vorzug, dass wir, worauf bislang kein Gewicht gelegt wurde, in den vielen von M. gebrauchten Citaten aus dem Jeruschalmi einen sehr wertvollen Beitrag zur Herstellung des sehr corrumpirten Jeruschalmitextes erhalten.[2]) Auch liefert uns ein sorgfältiges Vergleichen der Uebersetzung mit dem Original ein nicht unbedeutendes Material zur Charakteristik der Uebersetzungsmethode verschiedener Uebersetzer.[3]) Die Notwendigkeit, den Comm. wieder im Original er-

. . . . אני ולא להוסיף על דבריו נתכוונתי חלילה לי חלילה. „Ich habe in dieser Ordnung auch die Mischna vollständig abgeschrieben, was andere Uebersetzter nicht thaten, wie sie (die Mischna) denn auch in den Originalien (sic) und den bisherigen Uebersetzungen sich nicht vorfindet. Der Grund der mich hierzu bewegte war der, weil ich gefunden habe, dass Maim. in der Einl. seines Comm. ausdrücklich sagt, dass er erst die Mischna abgeschrieben und sie dann erklärt habe. Dies ist ein grosser Vorzug für den Lernenden, damit er nicht immer im Talmud oder der Mischna, die er oftmals gar nicht besitzt, nachschlagen müsse. Und wahrlich! wie kann man denn seine (Maim.) Erklärung richtig verstehen, wenn man nicht die Grundlage, nach der er erklärt, kennt. Ebendeshalb entschloss ich mich, Maim. darin folgend, die Mischna abzuschreiben". Vrgl. auch Geiger l. c. p. 57 Anm. 33., Lebrecht „Hss. und Ausgg. des babyl. Talmud" Berlin 1862, p. 22 und 36ff. und Z. Frankel „Hodegetica in mischnam (HiM), hebr. Tit. דרכי המשנה" Lpz. 1859, p. 325, der es geradezu als einen Angriff auf die Ehre des Maimon. hält, den Mischnatext weggelassen zu haben.

[1]) Vrgl. Goldziher in „Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes" (WZKM.) III p. 78: „Jeder der sich für das arabische Lexicon interessirt, sollte diesen Bändchen seine Aufmerksamkeit zuwenden, dieselben bieten eine grosse Ausbeute für Wörterkunde und Realkenntnisse." Vrgl. besonders die Anmm. 4, 6, 16, 20, 29, 35, 42, 63, 70, 75, 80, 81, 84, 104, 112, 116, 131, 144, 145, 163, 181, 183, 226, 266, 276, 279, 335, 341.

[2]) Vrgl. Frankel „Talmud Hyerosolimatum" Ordo Seraim, Vol. I, 1874, p. 5ff. Diese kritische Ausg., die ein Abdruck der Ed. Venedig ist, stimmt weit mehr als die Ed. Sitomir, in welcher die ersten Tractate nach der sehr fehlerhaften Ed. Amsterdam abgedruckt sind (vgl. Frankel l. c. p. VIII), mit den Citaten bei Maim. überein. Es war daher ein Fehler der Herausgeber der ersten Tractate des Maim. Mischnacomm. (vgl. p. 9) bloss die Ed. Sitomir zu Rate zu ziehen.

[3]) Vgl. Kaufmann in ZDMG. XXXVII p. 230ff. Ich habe auf diesen Punkt, so weit es anging, in den Anmm. hingewiesen. Hier möchte ich folgendes nachtragen: Harizi übersetzt regelmässig: אצל = עיקר; צר = נהה;

Maimonides sein Vaterland verlassen musste, der Gebrauch der arab. Sprache bei den Juden sehr stark im Sinken begriffen war.[1])

Diesem Verfall ist auch der frühe Mangel an Hss. des Originals zuzuschreiben, denn kaum neunzig Jahre nach dem Tode des Maimonides, im Jahre 1296 „konnte man vom Original in der zahlreichen Gemeinde von Barcelona kein Bruchstück, in Huesca bloss die Ordnungen Moëd und Nâschim, erst in Saragossa die übrigen Ordnungen, Taharoth ausgenommen, auftreiben."[2])

Durch diese Vernachlässigung des Originals aber sind uns die wirklichen Vorzüge dieses „grossen Werkes",[3]) welches mit Recht als ein „fast unentbehrliches Hülfsmittel für das Studium der Mischna" bezeichnet wird;[4]) verloren gegangen, denn das Original bietet uns nicht nur das Verständnis vieler rätselhafter, sonst unlösbarer Stellen, nicht nur eine auf Grund der ältesten Hss. hergestellte Mischnarecension,[5]) sondern auch einen für die Geschichte der arabischen

---

[1]) Graetz „Geschichte der Juden" VI [2] p. 289 ff; Geiger a. a. O. p. 11 und Weiss „Biographien berühmter jüdischer Gelehrten des Mittelalters" (Hebr. Titel: ספר תולדות גדולי ישראל) I Moses b. Maimon, Wien 1881, p. 5 ff. Dies wird auch der Grund sein, dass Maim. noch im Greisenalter seinen Comm. ins Hebr. übertragen wollte. Vgl. Josef ibn Gabir, bei Prave חמדה גנוזה p. 36 Weiss a. a. O. p. 7.

[2]) Vrgl. die Einl. des Salomon ben Josef ibn Jakûb zu seiner Uebersetzung der (VI) Ordnung Nezikin. (cfr. b. Baba Kamma).

[3]) تأليفنا الكبير, so nennt es Maim. selbst in Sefer Hammisewôt (ed. Bloch) p. 321, 5, 328, 12.

[4]) Strack in „Literarisches Centralblatt" Jahrg. 1891 p. 1580.

[5]) Es war von jeher ein Fehler, der sehr viel zur Verunstaltung des Commentars beigetragen hat, dass in den Ausgaben wie denn in den Uebersetzungen überhaupt, die von Maim. an die Spitze seiner Erklärungen gestellte Mischnarecension weggelassen wurde. Denn so wenig man einen Schluss ohne Prämissen ableiten kann, ebenso unmöglich ist es, den Comm. des Maim., ohne seine Abschrift der Mischna, zu verstehen. Sehr treffend sagt in dieser Beziehung der hebr. Uebersetzer Jacob ibn Abbasi b. Moses Bedarschi in Huesca (vgl. über ihn Steinschneider „Cat. Libr. Hebr. in Bibl. Bodlejana" p. 1883 und „Hebr. Uebers." p. 922) in der Einl. der III Ordnung, die er übersetzte (cfr. b. Jebamoth): ואני עשיתי בסדר הזה מה שלא עשו שאר המעתיקין שאני כתבתי לשון המשנה כולו בשלם מה שלא נמצא כן בספר הערבי [sic] וגם לא בשאר ההעתקות ועשיתי זה מפני שמצאתי לו לר״מ ז״ל שכתב בפתיחת פירוש המשניות שהוא כותב לשון המשנה ממש כולו ואחר כך פירושה: וזה תועלת גדולה למעיין כדי שלא יצטרך להביט בכל פעם ופעם הגמרא או המשנה ואולי לא יהיה מצוי אצלו ואיך יתברר לו אמתת הפירוש אם אינו יודע עיקר הלשון שפירשו עליו מה שפירשו ולכן כתבה הרב וכתבתיה כן

Einleitung.

Die erste wissenschaftliche Behandlung der Gesamtmischna ist der in arabischer Sprache verfasste Commentar, das كتاب السراج (Buch der Leuchte),[1]) des Moses Maimonides. Von diesem klar und bündig abgefassten Commentar, der bald nach seinem Erscheinen in hohem Ansehen gestanden zu haben scheint, wie dies teils aus einer Aeusserung des Maimon. selbst,[2]) teils aus den Mitteilungen einiger Zeitgenossen hervorgeht,[3]) wurden noch bei Lebzeiten des Maimonides einige Tractate durch den Dichter Harizi ins Hebräische übertragen.[4]) Der ganze Commentar wurde erst 100 Jahre nach dem Tode des Maimonides ins Hebr. übersetzt.[5]) Diese Uebersetzungen sind jedoch einerseits wegen der Eilfertigkeit mit der sie angefertigt wurden, anderseits wegen der ungenügenden Sprach- und Sachkenntniss ihrer Verfasser voll von Fehlern und Mängeln. Trotz alledem wurden die Originalien bereits in der frühesten Zeit vollständig in den Hintergrund gedrängt, und nur die Uebersetzungen fleissig copirt und studirt, eine Erscheinung, die besonders dem Umstande zuzuschreiben ist, dass mit der Bewegung der Almuhâden um die Mitte des zwölften Jahrhunderts, unter deren Druck auch

[1]) Ueber diesen Titel vrgl. Geiger „Moses b. Maimon" Rosenberg 1850 (wiederabgedruckt in Geigers „Nachgelassene Schriften" III p. 34 ff. Berlin 1876), p. 56 $_{31}$. und Steinschneider „Hebr. Uebersetzungen", p. 922 § 554 Anm. 119. In diesem Buche findet sich auch die Literatur zusammengestellt.

[2]) Einl. zum Sêfer Hammisewôt (ed. Bloch) p. 1: انّه لما تقدّم لنا التأليف المشهور الذى ضمّناه تفسير جملة המשנה...

[3]) Geiger l. c p. 27.

[4]) Harizi übersetzte die Einl. zur Mischna und die fünf ersten Tractate der I Ordnung (Seraim). Es ist mithin unser Tractat auch von ihm übersetzt.

[5]) Steinschneider a. a. O. p. 923 ff.

Meinen theueren Eltern

Herrn

Leopold Herzog

und Frau

Cäcilie geb. Süsz

in Liebe und Dankbarkeit

gewidmet.

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

1138387

Maimonides' Commentar

zum

Tractat Peah.

Zum ersten Male

im arabischen Urtext herausgegeben, mit verbesserter hebräischer Uebersetzung und mit Anmerkungen versehen.

Von

Dr. David Herzog.

BERLIN N. W.

Verlag von S. Calvary & Co.

1894.

Neuer Verlag von S. Calvary & Co., in Berlin N

Beiträge zur Geschichte der hebr. Sprachwissenschaft

Eine hebräische Grammatik

aus dem XIII. Jahrhundert

Zum ersten Male herausgegeben mit Einleitung und Anmerkungen versehen von

Samuel Poznanski.

35, 23 Seiten. Preis Mk. 2,20.

Der Herausgeber liefert durch die Edition einer noch wenig bekannten Handschrift der Kgl. Bibliothek zu Berlin einen wichtigen Beitrag zur Geschichte der hebräischen Sprachwissenschaft. In den Noten ist hauptsächlich auf den Nachweis von Quellen und Parallelen der älteren grammatischen Litteratur Rücksicht genommen.

Schemtob B. Joseph Ibn Falaquera,

Das Buch der Grade.

Herausgegeben von

Prof. Dr. L. Venetianer.

XVII, 84 Seiten. Preis Mk. 2,80.

Eine auf Psychologie aufgebaute Ethik des Schemtob Ibn Falaquera ist nicht nur für die Litteraturgeschichte des 13. Jahrhunderts von hoher Bedeutung, sie ist ebenso für den Forscher der arabisch-jüdischen Philosophie von besonderer Wichtigkeit. — Dr. Venetianer hat auf Grund dreier Mss. die Herausgabe dieses Werkes unternommen und hiermit eine schon längst fühlbar gewordene Lücke der jüdischen Litteratur ausgefüllt.

Das hermeneutische Element der bibl. Accentuation.

Ein Beitrag zur Geschichte der hebräischen Sprache

von

A. Ackermann

89 Seiten. Preis Mk. 2,50.

Verfasser gelangt zu dem Schlusse, dass die die zu rein exegetischen Zwecken erfundene biblische Accentuation erst später einem schon vorher gang[illegible] Melodiensystem als Notenschrift unterlegt worden ist. Von Interesse für Orientalisten, speciell Semitisten, alttestamentliche Theologen, Sprachvergleichler, jüdisch[illegible] Seminar- und Universitäts-Bibliotheken.

Die hebräische Verskunst

nach dem metek sefatajim des Immanuel Fransis und anderen Werken jüdischer Metriker

von

Martin Hartmann.

100 Seiten. Preis Mk. 2,50.

Vorliegendes Werkchen, das geeignet ist, das grösste Interesse hervorzurufen, hat den Zweck, vorbereitend mit dem bisher zur hebräischen Metrik Gesagten aufzuräumen und ein freies Feld für die selbständige, nur auf die Prüfung des Materials beruhende Untersuchung zu schaffen. Als Fortsetzung steht eine sorgfältige Darstellung der hebräischen Metrik mit Heranziehung aller literar. Erscheinungen in Aussicht.

...aimonides' Commentar

zum

Tractat Peah.

Zum ersten Male

im arabischen Urtext herausgegeben, mit verbesserter hebräischer Uebersetzung und mit Anmerkungen versehen.

Von

Dr. David Herzog.

BERLIN N. W.

Verlag von S. Calvary & Co.

1894.